

UNIVERZA SRBOV, HRVATOV
IN SLOVENCEV V LJUBLJANI

ZBORNİK
ZNANSTVENIH RAZPRAV

IZDAJA
PROFESORSKI ZBOR JURIDIČNE FAKULTETE

VI. LETNIK 1927-28

V LJUBLJANI, 1928
SAMOZALOŽBA PROFESORSKEGA ZBORA
JURIDIČNE FAKULTETE V LJUBLJANI

NATISNILA TISKARNA „SLOVENIJA“ V LJUBLJANI

V isti založbi so izšle še te-le publikacije:

1. Zbornik znanstvenih razprav. I. letnik 1920—21. Cena 30 Din. — Vsebina:

Prof. dr. A. BILIMOVIČ: Nekoliko misli o narodnogospodarski vedi. — Aliquot sententiae de nationalis oeconomiae scientia.

Prof. dr. I. ... meškem inkorporiranem uradu do 1772. — De iurisdictione a equestris Teut officium Ordinis

Prof. M. J. ... ovansko primerjalno pravno necessaria ad Slavorum com n?

Prof. dr. C. ... da in sedaj. — Quid ponderis t et nunc habeat.

Prof. dr. I. ... cerkev in drža njegov pomen za ecclesiastica, t auctoritate cum

Prof. dr. S. ... skega prava v ga medpokrajinskae ad amove v. — De regulis, nalia regni Ser ra civilia regio spectant.

Prof. dr. I. ... recentibus phi filozofiji. — De

Prof. dr. A. ... ovskih knjig. —

Prof. dr. M. ... jske svojine. — De decreto, qu strialis pertinet.

2. Prof. d. ... Učbenik 1922. Cena Din 35.—

3. Zbornik znanstvenih razprav. II. letnik 1922—1923. — Cena Din 40.— — Vsebina:

Prof. dr. J. ŽOLGER: Kršitev mednarodnih obveznosti in njena pravna posledica (mednarodna krivica). — La violation de l'obligation internationale et sa conséquence juridique (le délit international).

Prof. dr. L. PITAMIC: Državno in meddržavno pravo pod vidikom enotnega sistema. — Le droit constitutionnel et le droit international envisagés comme système unique.

Prof. dr. S. LAPAJNE: Meddržavno in medpokrajinsko stečajno pravo kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. — Le droit international et interprovincial de faillite dans le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes.

UNIVERZA SRBOV, HRVATOV
IN SLOVENCEV V LJUBLJANI

ZBORNIK
ZNANSTVENIH RAZPRAV

IZDAJA
PROFESORSKI ZBOR JURIDIČNE FAKULTETE

VI. LETNIK 1927-28

V LJUBLJANI, 1928
SAMOZALOŽBA PROFESORSKEGA ZBORA
JURIDIČNE FAKULTETE V LJUBLJANI

NATISNILA TISKARNA „SLOVENIJA“ V LJUBLJANI
PREDSTAVNIK ZA TISKARNO ALBERT KOLMAN V LJUBLJANI

~~42077~~

50952

030025008

Kazalo. — Table des matières.

<p>Univ. prof. dr. Al. Bilimovič: Nove metode proučevanja konjunktur in gospodarska prognoza . . . . . 1</p>	<p>Univ. prof. dr. Al. Bilimovič: Les nouvelles méthodes de l'étude des conjonctures et la prévision économique . . . . . 1</p>
<p>Univ. prof. dr. Metod Dolenc: Zločinec iz prepričanja. (Prinos k vprašanju o smot- reni določitvi kazni) . . . . . 22</p>	<p>Univ. prof. dr. Metod Dolenc: Le Criminel par conviction. (Réflexions sur le problè- me de la fixation équitable de la peine) . . . . . 22</p>
<p>Univ. prof. Mihail Jasinski: Iz istorije Kastavskog sta- tuta . . . . . 52</p>	<p>Univ. prof. Mihail Jasinski: De l'histoire du statut de Kastav . . . . . 52</p>
<p>Univ. prof. Aleks. Maklecov: Zmanjšana vračunljivost v načrtu za edinstveni kazenski zakonik kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev . . . . . 73</p>	<p>Univ. prof. Alex. Maklecov: La responsabilité restreinte dans le projet du Code Pé- nal du Royaume de Serbes, Croates et Slovènes . . . . . 73</p>
<p>Docent dr. Albin Ogris: Statistika kreditnih za- drug v Sloveniji za poslovno leto 1926 . . . . . 94</p>	<p>Docent dr. Albin Ogris: Statistique des coopéra- tives de crédit en Slovénie pour l'année 1926 . . . . . 94</p>
<p>Univ. prof. dr. Janko Polec: Razpored sodnih instanc v slovenskih deželah od 16. do 18. stoletja . . . . . 116</p>	<p>Univ. prof. dr. Janko Polec: Aperçu des tribunaux dans les provinces slovènes du 16e au 18e siècle . . . . . 116</p>
<p>Univ. prof. dr. Gjorgje Tasić: Jesu li ministri činovnici? . . . . . 143</p>	<p>Univ. prof. dr. Gjorgje Tasić: Les ministres sont-ils les fonctionnaires dans le droit yougoslave? . . . . . 143</p>

Univ. prof. dr. Aleksander Bilimovič:

Nove metode proučevanja konjunktur in gospodarska prognoza.

Ekonomska veda je že davno ugotovila, da ne poteka gospodarski proces enakomerno, temveč v ritmičnih valovanjih: vzgonu sledi zastoj, potem se prične nov vzgon, kateri se čestokrat konča z hudo krizo. Pri tem pa ne gre za krize, povzročene po kakih eksogenih vzrokih (na pr. panevropska poveljna kriza), ampak za endogene krize, ki rastejo iz narodnogospodarskega procesa samega in predstavljajo eno izmed faz »rhythmische Bewegung«, »Auf und Ab«, »Systole in Diastole«, kakor se izraža Werner Sombart, »Konjunkturschwankungen«, kakor pravijo drugi moderni nemški pisatelji, ali »Business Cycles« (cykles des affaires, g. cikli), kateri izraz so uvedli novejši ameriški nacionalni ekonomski.

Periodično ponavljajoče se krize so vzbudile že od polovice 19. stoletja (ko je l. 1860 izšla 1. izdaja knjige Clement Juglar'a) veliko pozornost ekonomskih pisateljev in teorija o krizah ima velikansko literaturo (staro literaturo do l. 1895 navaja Eugen von Bergmann v svoji knjigi »Die Wirtschaftskrisen: Geschichte der nationalökonomischen Krisentheorien«. Stuttgart. 1895; literaturo do leta 1922, dasi nepopolno, podaja Arthur Spiethoff v članku »Krisen« v novi izdaji Handw. d. Stwiss.; gl. tudi Adolf Löwe, »Der gegenwärtige Stand der Konjunkturforschung in Deutschland« v »Festgabe für Lujo Brentano«, 1925, Bd. II; v slovenščini dr. Jože Lavrič »Gospodarske krize« v »Času«. XXII. 1927/28, zvezek 1. in 2.; novejšo literaturo in novo klasifikacijo teorij o krizah podajata nova izdaja knjige Wesley'ja C. Mitchell'a »Business Cycles, The Problem and Its Setting« N.-Y. 1927, str. 1—60 in knjiga Dr. Walter'ja Hein-

rich'a »Grundlagen der universalistischen Krisentheorie«. Jena, 1928, str. 1—192). Nimam namena podajati pregleda teh teorij in drugo drugemu nasprotujočih naziranj o vzrokih kriz (končuje z zadnjo varijanto monetarne teorije Rudolfa Stucken'a. »Theorie der Konjunkturschwankungen.« 1926, z novo kalkulacijsko teorijo Dr. F. Schmid't'a »Ein Rechenfehler als Konjunktursache« v »Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung«. I. Jg. 1926. 4. Ergänzungsheft. 1927 in z univerzalistično teorijo dr. Walter'ja Heinrich'a. Gl. tudi članek prof. dr. Emanuela Huga Vogel'a »Die Theorie des volkswirtschaftlichen Entwicklungsprozesses und ihre Fortbildung durch eine evolutionäre Konjunkturtheorie« v Jahrbücher für Natök. u. Statistik, 128. Bd. III. F. 73. Bd. 3. Heft. 1928).

Omeniti moram le, da se, vkljub svoji raznoličnosti, odlikujejo starejše teorije o krizah s tem, da mislijo predvsem na krize; druge faze g. cikla so zanje le predigra oz. epilog krize. Druga poteza teorij o krizah obstoja v tem, da iščejo v z r o k e kriz in si celo stavijo nalogo najti en končni vzrok, causam finalem kriz. Toda g. proces je pluralističen in ta naloga doslej ni še rešena, najbrž se sploh ne da monistično rešiti. Vsled tega ostala teorija o krizah, vkljub vsemu svojemu napredku, še zmerom zelo abstraktna in ne more priti do ožjih stikov z g. prakso. Že vsled raznoličnosti odgovorov na vprašanje o vzrokih kriz se ni mogla praksa posluževati rezultatov teh teoretičnih raziskavanj. O debatah teoretikov glede vzrokov kriz pravi Mitchell to-le: »In consequence, their discussions had an agreeable directness, which our generation may envy, but cannot wisely imitate« (op. cit., str. 1).

Praksa si je našla druga sredstva, ki veliko bolj vstrežajo njenim potrebam. Ta sredstva ji ponuja na ameriških tleh rojena nova struja v proučevanju fluktuacij g. procesa. Namesto kriz proučuje ona vse faze konjunktornega cikla. Namesto kavzalne teorije podaja le simptomatiko ali, kakor se izraža Pierre Ginestet, »séméiologie« konjunktur, t. j. detajlni opis in analizo konkretnih oblik posameznih njihovih faz. V tem oziru je nova struja bolj plitka od kavzalne teorije. Toda ta svoj nedostatek nadomešča s tem, da uporablja obširni statistični material in ga obdeluje s pomočjo zelo natančnih modernih metod matematične statistike. S tem je ekonomska veda krenila

na novo pot, ki obeta velike uspehe. Seveda to ne zmanjšuje potrebe po nadaljnem razvoju kavzalne teorije. Če se sedaj včasih opazuje rivaliteta med logizirajočo teorijo in statistificirano simptomatiko, je to samo prehodna doba, kateri mora slediti doba bolj široke sinteze. »Un jour devra venir, piše Albert Aftalion, où l'économie théorique et la statistique économique constitueront non pas deux domaines séparés, mais deux disciplines qui se pénétreront intimement pour leur plus grand progrès à l'une et à l'autre« (»Le problème des prévisions économiques« v »Revue d'éc. pol.« 1927, N. 3, str. 859). Tudi izraziti zastopnik nove struje Mitchell pravi: »To win as much knowledge as we can of business cycles, we must combine all that we can learn from theory, statistics and history« (op. cit., str. 360).

Poglejmo torej, kako se razvija in v čem obstoja omenjena nova struja. Njeni predhodniki so bili Jevons, Soetbeer, Juglar, Neumann-Spallart, de Foville. Toda njena prava domovina so Zed. drž. Sev. Amerike in njen začetnik je podjetni ameriški publicist Roger Babson, ki je l. 1903 osnoval privatni informacijski urad »Babson Statistical Organisation«. Ta urad je začel pošiljati svojim naročnikom posebna poročila z g. »barometrom«, katerega indikacije temeljijo na 25 vrstah statističnih podatkov. Hitro potem se je osnoval drug tak urad »Brookmire Economic Service«. Znanstveno obdelovanje na konjunkturo nanašajočih se podatkov pričenjajo Anglež Sir William Beveridge, Francoza Levasseur in Lucien March, posebno pa Američana Henry Ludwell Moore in Wesley Mitchell. Važen nadaljnji korak je storil l. 1917 od Harvardske univerze osnovani »The Harvard Committee on Economic Research«, katerega predsednik je prof. Charles J. Bullock, ravnatelj pa znani raziskovalec novih matematično-statističnih metod prof. Warren-M. Persons. Delo Harvard Committee, ki ga vodijo ugledni učenjaki, oskrbljeni z vsemi pripomočki, ki jih morejo v to svrho nuditi bogate Zed. drž. Sev. Amerike, pomeni pravo ustvaritev novih načinov znanstvenega proučevanja konjunktur. Rezultate svojih raziskavanj publicira Harvard Comm. v svoji reviji »The Review of Economic Statistics«. Po vzorcu Harvard Comm. so bile osnovane in intenzivno delujejo druge podobne institucije, in sicer: National Bureau on Economic Research,

Bureau of Labour Statistics, Federal Reserve Board, Pollak Foundation for Economic Research, Bureau of Business Conditions pri »Alexander Hamilton Institut«. Nikdar se še ni trošilo toliko dela nacionalnih ekonomov, statistikov in matematikov ter toliko privatnega denarja za proučevanje g. pojavov. Novo gibanje se je preneslo tudi v Evropo. L. 1922 je bil pod vodstvom London School of Economics and Political Science in nar.-gosp. instituta cambridge'ske univerze osnovan »London and Cambridge Economic Service« pod predsedstvom že omenjenega prof. B e v e r i d g e ' a in pod vodstvom znanega statistika prof. A.-H. B o w l e y ' a. Ta institucija izdaja svoj »Monthly Bulletin«. V Parizu se vrši proučevanje konjunktur od leta 1923 dalje pod vodstvom »Institut de statistique« pariške univerze. Rezultati se pod uredništvom L u c i e n ' a M a r c h ' a priobčujejo kot »Indices du mouvement général des affaires en France et en divers pays« v »Revue politique et parlementaire«. L. 1926 je bil pri »statistisches Reichsamt« v Berlinu osnovan pod vodstvom Dr. E r n s t ' a W a g e m a n n ' a »Institut für Konjunkturforschung«, ki izdaja gori omenjene »Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung«. V Italiji publicira v zvezi z univerzama v Padovi in Rimu poseben komite pod predsedstvom prof. C o r r a d o G i n i ' j a »Indici del movimento economico italiano«. Tudi na Dunaju je bil l. 1927 osnovan pod vodstvom Dr. F r i e d r i c h ' a v o n H a y e k ' a »Oesterr. Institut für Konjunkturforschung«, ki izdaja svoje »Monatsberichte«. Slični instituti obstojajo na Švedskem, Norveškem, v Sovj. Rusiji in v drugih državah. Društvo narodov, katero bi moralo koncentrirati in v internacionalnem obsegu sumirati konjunktorna raziskovanja posameznih narodov, je doslej zelo malo storilo v tem oziru, dasi je valovanje g. življenja brez dvoma pojav, ki povečuje nesoglasja med narodi in otežuje vzdrževanje miru med njimi, kar je glavna naloga Društva narodov. Le l. 1924 je bilo to vprašanje stavljeno na dnevni red in se je l. 1926 pri Mednarodnem uradu dela organiziral »Comité mixte« ekspertov pod predsedstvom prof. A. W. F l u x ' a ter s soudeležbo prof. B o w l e y ' j a, M a r c h ' a, prof. G i n i ' j a, dr. F u r l a n ' a, dr. W a g e m a n n ' a in dr., ki je sklenil priobčevati v »Bulletin de statistiques« »Les baromètres économiques« (gl. publikacijo Društva narodov »Rapport sur l'oeuvre de la Société des Nations dans le domaine économique. Genève. 1927). Tako se širijo novi

ekonomski laboratoriji, v katerih se proučava pulzacija sodobnih narodnih gospodarstev.

Poglejmo, kako se vrši to proučevanje.

Prvi problem obstoja v izberi »barometrov«, kakor jih imenujejo Američani, ali »indices annonciateurs«, kakor jih imenujejo Francozi. To so statistične številke, ki imajo reprezentativno in simptomatično vrednost; nanašajo se namreč na vrsto karakterističnih g. pojavov, po katerih je možno soditi o splošnem stanju g. konjunktur, kakor sodi zdravnik o stanju človekovega zdravja po njegovem pulzu, temperaturi itd. Kaj naj izbere za svoje »indekse« nacionalni ekonom? Marsikateri avtorji so hoteli najti en edinstveni indeks (l'indice unique), ki naj bi karakteriziral vso konjunkturo. V a n B e r h e m je smatral za tak indeks gibanje blagovnih cen, M e n t o r B o u n i a t i a n — brezposelnost, F a r r — število zakonov, v zadnjem času I r v i n g F i s h e r — izpremembe (rate of change) kupne moči denarja (The Problem of Business Forecasting. Boston and N.-Y. 1924; IV. I. F i s h e r. Fluctuations in Prices-Levels; gl. tudi P. G i n e s t e t. Les indices du mouvement général des affaires. 1925, str. 145). Toda noben edinstveni indeks ne more podati popolne slike konjunkturo. Vsled tega se uporablja več indeksov, nanašajočih se na različne strani g. procesa, in sicer na produkcijo, promet, trgovino, konzumpcijo, poslovanje borz in bank, blagovne cene, mezdo, obrestno mero, tečaje efektov, količino denarja v obtoku itd. Ker pa preveliko število indeksov otežuje zbiranje in obdelovanje statističnih podatkov ter zmanjšuje preglednost celotne slike, se po navadi omejujejo na manjše število najbolj reprezentativnih indeksov ter radi večje preglednosti grupirajo po več sorodnih indeksov, ki varijirajo skupaj in sinhronično, v totalne indekse (les indices totalisateurs). Pač pa ima tako grupiranje tudi svoje nedostatke, ker totalni indeks je zmerom manj občutljiv, diagnoziranje konjunktur pa potrebuje občutljive indekse. Zavaljo tega se prične delo z velikim številom indeksov, toda pozneje se ti indeksi znanstveno prešetajo, na koncu koncev pa ostane minimum najbolj reprezentativnih indeksov. Tako na pr. je Harvard Comm. imel prvotno 50 indeksov, pozneje 24, katere je grupiral v 5 skupin, nato se je omejil na 12, dokler ni slednjič izbral samo 6 indeksov, katere grupira v 3 skupine. Seveda, je vsak izmed teh indeksov sestavljen iz velikega števila homogenih podatkov. Vsako teh

3 skupin predočuje Harvard Comm. s pomočjo krivulje; na ta način so nastale znamenite Harvardske krivulje A, B in C (glej izrezek teh krivulj v knjigi Mitchell'a, str. 294). Krivulja A reprezentira »Speculation«, t. j. stanje špekulacijskega trga; sestavljena je iz 2 indeksov, in sicer: tečaja delnic cele vrste delniških družb in kliringa bank v New-York City, ki tvori središče špekulacijskega trga. Krivulja B reprezentira »Business«, t. j. stanje poslovnega ali blagovnega industrijskega in trgovinskega trga; sestavljena je tudi iz 2 indeksov, in sicer: blagovnih cen na debelo in kliringa provincialnih bank, katerih promet je zvezan z blagovnim trgovom. Krivulja C reprezentira »Money«, t. j. stanje denarnega ali kapitalskega trga; sestavljena je iz 2 indeksov, in sicer: obrestne mere pri kreditih od 60 do 90 dni in od 4 do 6 mesecev. Iste krivulje uporabljata tudi London Economic Service in pariška univerza, toda zadnja je vzela samo po en indeks za vsako krivuljo, in sicer: tečaj 194 delnic, blagovne cene in eskontni odstotek. Berlinski konjunktorni institut dodaja temu še indekse, nanašajoče se na produkcijo in zunanjo trgovino ter na dohodke in konzumpcijo. Kakor vidimo, gre povsod za kritično izbero relativno majhnega števila za dotično narodno gospodarstvo najbolj karakterističnih indeksov.

Ko so indeksi izbrani, pride na vrsto drugi problem, obstoječ v obdelavi in analizi izbranih indeksov. Uprav v tem, in sicer v posebnih matematičnih metodah obdelovanja statističnih podatkov, leži težišče nove struje v proučevanju konjunktur. Trojni razvoj je omogočil njen nastanek. To so: 1. napredek g. statistike v smislu izboljšanja statističnega gradiva, 2. napredek matematične teorije o tržnem mehanizmu (Augustin Cournot, Stanley Jevons, Léon Walras, Vilfredo Pareto, Irving Fisher in dr.) in 3. napredek matematične statistike. Zadnja temelji na verjetnostni teoriji. Za njen razvoj so bili posebno važni spisi Halley'a (tabele umrljivosti), Quetelet'a, v novejšem času pa Wilhelm'a Lexis'a o matematični statistiki prebivalstva (od l. 1870) in raziskavanja F. Y. Edgeworth'a (od l. 1887) ter L. Bortkiewicz'a (Das Gesetz der kleinen Zahlen, 1892). Veliko vlogo igra v matematični statistiki teorija o korelaciji, katere začetek imamo pri A. Bravais'u (1846), Siru Francis'u Galton'u (1888), v biometričnih spisih prof. Karl'a Pear-

son'a («Contribution to the Mathematical Theory of Evolution» v »Philosophical Transactions of the Royal Society of London« A. Vol. 186 in dr.), v spisih Edgeworth'a in statistika G. Unly'ja Yule'a, katerega knjiga »An introduction to the theory of statistics« (1911) je podlaga knjigi prof. Emanuel'a Czuber'ja »Die statistischen Forschungsmethoden« (Wien. 1921). Gl. tudi učbenik statistike prof. Arthur'a L. Bowley'a («Elements of statistics«, London. 1907), spis o korelaciji Rusa Evgenija E. Sluckega (Teorija korelaciji, 1912), učbenik matematične statistike Poljaka Orženckega (Petrograd. 1914) in spise ruskega statistika-matematika prof. A. A. Čuprov'a (Tschuprow. Grundbegriffe und Grundprobleme der Korrelationstheorie. 1925 in dr.), tudi F. M. Exner'ja »Ueber die Korrelationsmethode« (Jena 1913), H. Bruns'a »Wahrscheinlichkeitsrechnung und Kollektivmasslehre« in ruskega prof. L. K. Lahtin'a »Kurs teoriji vjerojatnostej« (Moskva. 1924). Razvoj specialnih matematičnih metod za proučevanje konjunktur so pospeševali Američani Poynting, Hooker, Norton, Moore, predvsem pa Warren M. Persons (članki v »Review of Economic Statistics«, januar in april 1919, ki so pozneje izšli kot »Indices of Business Conditions« in njegov članek »Statistics and Economic Theory« v isti reviji, julij 1925, o katerem pravi Mitchell, da je »the best account of the development of statistical methods now utilized by economists«, op. cit., str. 197). Omeniti je treba tudi knjigo Marcel'a Lenoir'a »Etudes sur la formation et le mouvement des prix« (Paris. 1913) in iz novejšje literature gori citirano knjigo Pierre'a Ginestet'a, knjigo Eduard'a Lacombe'a »La prévision en matière de crises économiques« (Paris. 1926), gori citirani članek Albert'a Aftalion'a in njegovo knjigo »Monnaie, prix et change. Expériences récentes et théorie« (Paris 1927), razpravo Dr. Hermann'a Hennig'a »Die Ausschaltung von saisonmässigen und säkularen Schwankungen aus Wirtschaftskurven« v »Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung« (I. Jg. 1926. Ergänzungsheft I. Berlin. 1926), slednjič »Handbook of Mathematical Statistic, edited by H. L. Rietz« (Boston. 1924) in njegovo »Mathematical statistic« (1927). Ameriška literatura je izčrpno navedena v večkrat omenjeni Mitchell'ovi knjigi. Kritiko o harvardski metodi sta podala: K. G. Karsten («The Har-

vard Business Indexes — a new Interpretation« v »Journal of the American Statistical Association.« Dec. 1926) in učenec prof. A. A. Čuprov'a O s k a r A n d e r s o n («On the Logic of the Decomposition of statistical Series into separate Components« v »Journal of the Royal Statistical Society«, Vol. XC. Part. III. 1927 in »K metodologii statističeskago izučenija konjunktury«, »Ruskij Ekonomičeskij Sbornik«, XI. Praga. 1927).

Tu ne bom podrobno razlagal matematičnih metod, ker bi to zahtevalo preveč prostora. Razložim le glavno vsebino in smisel teh metod, ne da bi se pri tem poglabljaj v njih matematično tehniko.

Uporaba matematično-statističnih metod za proučevanje konjunkturnih ciklov se da porazdeliti v te-le etape: 1. izbrani reprezentativni statistični podatki se zbirajo za vsak mesec od izvestnega leta naprej; dobiva se na ta način več statističnih vrst ali, če jih predočimo grafično, več krivulj. 2. Vsaka izmed teh vrst oz. krivulj se podvrže tako zv. »čiščanju« (adjustment); s tem se dobivajo tako zv. »ciklične« krivulje, ki so najbolj prikladne za ugotovitev konjunkturnih fluktuacij posameznih g. pojavov in relacij med njimi. 3. Medsebojno razmerje med različnimi g. pojavi se ugotavlja in izračunava s pomočjo korelacije. 4. Na temelju dobljenih rezultatov se karakterizirata stanje in potek posameznih g. pojavov in po njih stanje in potek konjunktur (gosp. diagnoza). Slednjič 5. Potom posebnih korelacijskih enačb se izračunava najbolj verjetni nadaljnji potek posameznih g. pojavov oz. celotne konjunktura (gosp. prognoza).

Prva etapa ne predstavlja nič posebnega. Vzamejo se navadne vsakomesečne (za kmetijsko produkcijo oz. za dividende vsakoletne) absolutne številke ali pa tako zv. indeksne relativne številke. Iz teh števil se napravi prvotna ali efektivna krivulja.

Druga etapa je veliko bolj komplicirana. Vsaka efektivna krivulja predočuje časovne fluktuacije dotičnega g. pojava pod vplivom različnih činiteljev in je vsled tega sestavljena iz več komponent. Treba je porazdeliti krivuljo v posamezne komponente in izločiti ciklične fluktuacije, očiščene od drugih izprememb. To je ravno gori omenjeno »čiščanje«.

G. pojavi kažejo predvsem daljše izpremembe v gotovi smeri, ki se vrše vsled delovanja več ali manj stalnih vzrokov, na pr. prirastka prebivalstva, napredka produkcijske oz. trans-

portne tehnike itd. Take daljše izpremembe se imenujejo »sekularne« izpremembe (Secular Trend, tendance seculaire, säkulare Schwankungen). Tako na pr., če vzamemo krivuljo produkcije železa za 10 let, bomo videli, da fluktuirajo produkcija od leta do leta navzgor in navzdol, pač pa se bo že na prvi pogled videla stalna tendenca naraščanja. Sekularne izpremembe pomenijo tiste izpremembe, vsled katerih poteka narodno gospodarstvo zmerom naprej in se nikdar ne vrača k svojemu izhodišču (gospodarstvo kot zgodovinski unikum). Te izpremembe po navadi ne predstavljajo paralelnih izprememb vseh strani gospodarstva, temveč se pri tem izpreminjajo tudi medsebojne relacije posameznih strani, nastajajo torej kvalitativne izpremembe g. ustroja ali, kakor jih imenujejo, *strukturne* izpremembe. Da izločimo take sekularne izpremembe, je treba poiskati pravilnejšo črto (premico ali parabolo), ki bi večkrat presekala efektivno krivuljo in katere odkloni od te krivulje bi bili čim najmanjši. To je ravno *trend-črta*, katera se išče s pomočjo metode najmanjših kvadratov, namreč da mora biti vsota kvadratov odklonov krivulje od trend-črte minimum, čemur je vstreženo, ako je prvi odvod (derivacija) te vsote enak 0 in je drugi odvod pozitiven. Trend-črta se zmerom določa za daljšo dobo, toda treba je pri tem paziti na to, ali se ni med tem časom izpremenila razvojna smer; to se vidi po tem, da krivulja ne oscilira več po obeh straneh, ampak ostaja vedno na eni strani trend-črte; potem je treba na novo izračunati trend-črto. Ko dobimo trend-črto, izrazimo ordinate efektivne krivulje v %% ordinat trend-črte. S tem eliminiramo sekularne izpremembe in dobimo krivuljo, ki vsebuje le odklone navzgor in navzdol od trend-črte.

Nato je treba eliminirati drugo komponento krivulje, katero vsebuje večina g. krivulj, to so variacije od meseca do meseca, ki se imenujejo *sezonske* variacije (seasonal variations, variations saisonnières, saisonmäßige Schwankungen). Obstojata več načinov izračunavanja teh variacij; najbolj znan je način, ki ga je vpeljal *Warren M. Persons* v prakso Harvard Comm. Izračuna se relacija vsakega meseca do predhodnjega (to so tako zv. *link relatives*, *chaîne de rapports*, *Gliedziffern*), nato se vzame mediana relacij za isti mesec v vseh letih; tako pridemo do 12 tipičnih relacij; vse te relacije reduciramo na januar in tako dobimo korigirane relacije (*indices liés corrigés*);

nato vzamemo aritmetično sredino 12 korigiranih relacij in izrazimo vsako teh relacij v % % te sredine. To so končni sezonski koeficienti. Veliko bolj enostaven je način, ki ga uporabljata A. L. B o w l e y in K. C. S m i t h. Vzame se aritmetična sredina ali mediana vseh številka za vsaki mesec, izračuna se dalje aritmetična totalna sredina vseh teh 12 sredin oz. median in koeficient vsakega meseca se izrazi v % % te totalne sredine. Primerjal sem rezultate P e r s o n s' o v e in te druge metode, razlike so neznatne, dela in časa pa druga zahteva veliko manj.

Ako delimo ordinate od sekularnih izprememb očiščene krivulje s sezonskimi koeficienti, dobimo novo krivuljo, očiščeno tudi od sezonskih variacij.

V tej krivulji ostaneta le dve komponenti, in sicer k o n j u n k t u r n e ali c i k l i č n e fluktuacije in nek r e z i d u a l n i dodatek (residual variations, variations résiduelles), katerega provzročajo različni slučajni vzroki. Da izločimo čiste ciklične fluktuacije, bi morali eliminirati še ta rezidualni dodatek. Toda ravno vsled slučajnega značaja te komponente se doslej še ni posrečilo najti načina za njeno eliminiranje. Možno pa je reči, da, če ne deluje kak pomembnejši perturbacijski činitelj (vojna, prevrat, epidemija, potres, poplava, večji tehnični izumi, stavke), potem nastopa kot tak slučajen činitelj po navadi le letina, katera posebno močno moti pravilnost cikličnih fluktuacij v agrarnih deželah. Novejša proučevanja zveze letine z meteorološkimi pojavi (gl. »The Problem of Business Forecasting«, N.-Y. 1924: Chapt. XIX. J. B. K i n c e r »Forecasting crops from weather conditions«, kjer so podana številna raziskovanja o meteoroloških ciklih ter o korelacijski zvezi med letino in temperaturo oz. padavinami v mesecih vegetacijske dobe) pa so pokazala, da se tudi na tem polju opazuje izvestna pravilnost. S tem se statistika približuje eliminiranju tega sestavnega dela rezidualne komponente. Razen tega O s k a r A n d e r s o n priporoča izločati ta »slučajni« rezidualni dodatek na ta način, da se s pomočjo sukcesivnega končnega diferenciranja eliminirajo vse »gladke« komponente (sekularna, sezonska in ciklična) in ostane le ta rezidualni dodatek (»Ueber ein neues Verfahren bei Anwendung der ‚Variate Difference‘ Methode« v Biometrika. Vol. XV. August 1923 in »Ueber die Anwendung der Differenzenmethode (Variate Difference Method) bei Reihenausgleichungen,

Stabilitätsuntersuchungen und Korrelationsmessungen« v Biometrika, Vol. XVIII. November 1926).

Na ta način se dobivajo krivulje, ki vsebujejo v precej čisti obliki ciklične ali konjunktorne fluktuacije (cyclical fluctuations, rein konjunkturmässige Schwankungen). Mitchell pa jih vendar imenuje bolj oprezno »cyclical — irregular fluctuations«. Ciklične oz. konjunktorne fluktuacije se periodično ponavljajo, tako da bi se narodno gospodarstvo zopet vračalo k svojemu izhodišču, ako bi ne bilo sekularnih in rezidualnih izprememb. Konjunktorne fluktuacije ne prinašajo s seboj globokih*strukturnih izprememb g. ustroja.

Različni g. pojavi kažejo zelo različne po svoji amplitudi ciklične fluktuacije, kar otežuje njih primerjanje. Vsled tega je treba še izenačiti amplitudo teh fluktuacij. To se dosega s tem, da se za vsako krivuljo izračuna kvadratična sredina odklonov (Karl Pearson'ova »Standard deviation«, H. Bruns'ova »Streuung«, écart quadratique moyen, Standardabweichung). Fluktuacije vsake krivulje se izražajo v svojem posebnem merilu, namreč v enotah svojega povprečnega kvadratičnega odklona, kateri je tem večji, čim večja je amplituda fluktuacij dotične krivulje. S tem se izgledijo razlike fluktuacij in tako dobimo očiščene (adjusted) ciklične krivulje s približno enakimi amplitudami fluktuacij. S tem je končana druga etapa.

Tretja etapa obstoja v proučevanju razmerja med različnimi g. pojavi, t. j. razmerja med fluktuacijami dotičnih krivulj.

To razmerje more biti teh-le vrst: 1. Popolna diskordanca — fluktuacije dveh krivulj so popolnoma različne. 2. Popolna konkordanca — fluktuacije dveh krivulj si popolnoma odgovarjajo. Taka konkordanca more biti: a) direktna — enake fluktuacije v eni in isti smeri; to je koincidenca, kograduacija ali paralelizem krivulj, in b) obratna — enake fluktuacije v obratni smeri; to je kontrgraduacija, antiparalelizem krivulj. 3. Delna ali parcielna konkordanca — fluktuacije dveh krivulj niso popolnoma enake (niti direktno niti obratno), temveč le deloma vstrezajo druge drugim. Taka konkordanca more biti zopet dvojna: a) Razmerje med dvema krivuljama je lahko tako, da vsaki ordinati ene odgovarja le ena ali nekaj določenih ordinat druge. To je funkcionalna zveza, katere posebno podvrsto tvori

kavzalna zveza. b) Toda med dvema izpremenljivkama je možna še druga zveza, in sicer taka, da vsaki količini ene izpremenljivke vstreza velika množina, velika skupina količin druge izpremenljivke, katere pa so vendar na gotov način razdeljene z ozirom na svojo večjo ali manjšo verjetnost. Czuber formulira to razmerje tako-le: »dass zu einem Werte von X verschiedene Werte von Y gehören, dass sie aber eine bestimmte durch X bedingte Verteilung aufweisen« (op. cit., str. 114). Tako večznačno verjetnostno zvezo sta Galton in Pearson imenovala »korelativno« zvezo (correlation, korrelative »Abhängigkeit, March in Ginestet jo imenujeta »covariation«). Značaj korelativne zveze se kaže uprav v gori omenjeni razpredelbi različno verjetnih količin, ki se karakterizira z aritmetično sredino in s povprečnim kvadratičnim odklonom od te sredine.

Korelativna zveza je tipična za razmerje med različnimi g. pojavi. Dokler je ekonomska teorija iskala med njimi samo enoznačno funkcionalno zvezo, posebno pa kavzalno zvezo, ni mogla priti do konkretnih kvantitativnih rezultatov, ki bi jih mogla uporabljati praksa. K tem rezultatom pa prihaja ekonomska veda s pomočjo korelacije, v čemer je ravno njen pomen za ekonomsko vedo.

Obstoja več metod za ugotavljanje in izračunavanje korelacije, počenši z najbolj enostavnimi, ki podajajo le prvo grobo aproksimacijo, in končuje z natančno Pearson'ovo metodo izračunavanja korelacijskega koeficienta in stopinje njegove sigurnosti (verjetne napake). Korelacijski koeficient je količnik (kvocient), katerega števec (divizor) je aritmetična sredina produktov parov vzajemno si vstrezajočih odklonov obeh krivulj od njihovih sredin, imenovalc (dividendus) pa produkt povprečnih kvadratičnih odklonov teh krivulj. Ako je korelacija popolna in prehaja v popolno konkordanco krivulj, potem postaja korelacijski koeficient enak $+1$ (direktna ali pozitivna korelacija) ali -1 (obratna ali negativna korelacija). Ako med krivuljama ni nobene korelacije, tako da obstoja med njima popolna diskordanca, tedaj je korelacijski koeficient enak 0. Korelacijski koeficient se giblje med $+1$ in -1 ter je korelacija tem popolnejša, čim bolj se korelacijski koeficient približuje enoti. Korelacijska zveza se da izračunati ne samo med dvema pojavoma (dve izpremenljivki), ampak tudi med 3 in več

pojavi; to je tako zv. totalna korelacija (multiple correlation), temelječa na vrsti dvočlanskih *parcielnih* korelacij. Z izračunavanjem korelacijskih koeficientov se zaključuje tretja etapa.

Četrta etapa. Posamezne ciklične krivulje karakterizirajo stanje in ciklične fluktuacije posameznih g. pojavov. Kompleks korelativno zvezanih enotnih ali na podlagi korelacije zgrajenih totalnih cikličnih krivulj (indices totalisateurs) pa karakterizira ciklične fluktuacije splošne g. konjunktore. Po stanju krivulj, iz katerih sestoji ta kompleks, je možno vsled tega soditi o fazi, v kateri se nahaja dotično narodno gospodarstvo v izvestnem momentu. Drugače rečeno, v teh krivuljah in njihovem medsebojnem razmerju imamo objektivno in do izvestne mere matematično natančno sredstvo za *diagnoziranje* konjunktur.

Peta etapa. Na podlagi korelacijskega koeficienta se izračunavajo *enačbe regresije* (naziv, ki ga je uvedel Galton v svoji razpravi o pojavih podedovanja). Te enačbe nam kažejo, katera najbolj verjetna ordinata ene krivulje vstreza vsaki ordinati druge oz. več drugih krivulj. V teh enačbah je glavni praktični smisel korelacijskega računa, ker se s tem ustvarja surogat funkcionalne zveze, ki dovoljuje, da z zadostno verjetnostjo izračunamo eno krivuljo po drugi oz. po več drugih krivulj. Če leži korelacijski koeficient dosti blizu 1 in če je izračunan za vrsto let, potem je verjetna napaka zelo majhna. Smatra se, da je že korelacijski koeficient, presegajoč 0,60 in vsaj 6krat večji, kakor verjetna napaka, zadostno zanesljiv ter so zadostno zanesljive na njem zgrajene enačbe regresije. Zanesljivost na tej podlagi izračunjenih količin poveča še to, da je po verjetnostni teoriji (Gaussova krivulja, katero Francozi imenujejo »chapeau de gendarme«) napaka tem bolj redka, čim večja je.

Sedaj še zadnji korak. Korelacija more biti *konkomitantna* (sinhronična) in *diskomitantna*. V prvem primeru se odgovarjajoče fluktuacije vršijo *istodobno*, na pr. v istem mesecu. V drugem primeru pa obstoja med fluktuacijami krivulj časovni interval (*décalage*, *Verschiebung*) in sicer tako, da prva krivulja za gotovo število mesecev prednjači s svojimi fluktuacijami drugi (*lead*, *précédent*) ali pa zaostaja za njo (*lag*, *successif*). To časovno razmerje med krivuljami je zelo važno. Čestokrat ne najdemo med krivuljama nobene korelacije

ali zelo majhno korelacijo, ako vzamemo sinhronične ordinate, ako pa pomaknemo eno krivuljo za gotovo število mesecev naprej ali nazaj, je korelacija veliko večja. To je v zvezi s tem, da se izprememba enega pojava čestokrat v izpremembah drugega ne pokaže takoj, temveč še le po preteku gotovega roka. Konjunktorna raziskovanja posvečajo takim intervalom veliko pozornost. Raziskovalci izračunavajo korelacijske koeficiente pri »lag'u« v 0, 1, 2, 3 . . . in -1, -2, -3 . . . mesecev ter gledajo, pri katerem intervalu je korelacijski koeficient največji.

Taka raziskavanja imajo tem večji pomen, ker se uprav tukaj odpirajo vrata, ki vodijo k gosp. prognozi. Ako nam je znana korelacija med pojavom A in enim ali več drugih pojavov B, C . . ., katerih fluktuacije prednjačijo za 1, 2, 3 in več mesecev fluktuacijam pojava A, potem moremo na podlagi nam znanih fluktuacij pojavov B, C . . . in enačbe regresije za dotično število mesecev vnaprej izračunati fluktuacije pojava A s točnostjo, odgovarjajočo višini korelacijskega koeficienta. V tem imamo torej tisto magično formulo »Sezam, otvori se!«, katero je doslej zastonj iskala ekonomska veda.

Res, da je ta prognoza le verjetna, toda velika verjetnost se le malo razlikuje od popolne natančnosti. Res, da velja ta prognoza navadno le za par mesecev, toda za prakso, in sicer za budžetno, davčno, carinsko, tarifno, mezдно državno politiko, za diskontno politiko bank, za borze in celo za privatna industrijska in trgovinska podjetja je to že nekaj zelo važnega. Res, da je ta na korelaciji temelječa prognoza le simptomatika ter ne govori še nič o vzrokih, ker, ako en pojav pravilno sledi (»lag«) drugemu, še ne smemo iz tega sklepati, da je »post hoc« že obenem »propter hoc«. Vkljub vsemu napredku statističnih metod ostaja ugotovitev vzrokov še dalje domena ekonomske teorije. Toda celo brez znanja vzrokov ima gori razložena prognoza zelo važen praktičen pomen. Seveda, taka prognoza je komplicirana in delikatna stvar, ki potrebuje za svoje izboljšanje še veliko sistematičnega in trajnega dela.

Ni mogoče povedati vseh uspehov, ki jih je doslej dosegla nova struja v proučevanju konjunktur in poteka posameznih pojavov. Navedem le nekaj primerov v svrhu ilustracije.

Statistično opazovanje dolge vrste g. ciklov je ugotovilo to-le:

1. Ciklične fluktuacije niso samo bolezenski pojavi kriz, ampak neko fiziologično ritmično valovanje g. življenja, katero se opazuje tudi v vseh drugih granah življenja.

2. Razen daljših »sekularnih« izprememb in sekularnih ciklov približno po 50 let, se povsod opazujejo kratki cikli, ki se zopet delijo v »minor cycles«, v Zed. drž. Sev. Amerike enake povprečno 42 mesecem ali $3\frac{1}{2}$ letom, in »major cycles«, objemajoče 2, včasih celo 3 male cikle in odlikujejo se po bolj hudi krizi.

3. Vsak kratki cikel sestoji iz druga drugi pravilno sledečih faz. Mitchell deli sodobne cikle v 4 faze, in sicer: a) oživljenje (revival, Erholung), b) vzgon (prosperity, prospérité, Aufschwung), kateri se konča s kreditno napetostjo (financial strain, tension, Hochspannung), c) kriza (recession, crise) in d) zastoje (depression). Cikel ni simetričen in faza krize je krajša od faze oživljenja, t. j. krivulje padajo bolj strmo, nego se dvigajo.

4. Glavno novost predstavlja karakterizacija posameznih faz g. ciklov s pomočjo gori razloženih cikličnih krivulj. Posebno interesantne so v tem oziru A, B in C krivulje Harvard Comm. Po raziskavanjih tega komiteja te 3 ameriške krivulje pravilno sledijo druga drugi, namreč fluktuacije pričenja A (tečajni efektov), njej sledi čez 6—8, povprečno čez 7 mesecev krivulja B (blagovne cene) z najvišjim korelacijskim koeficientom +0,81; krivulji B pa čez 4—6, povprečno čez 5 mesecev sledi krivulja C (obrestna mera) z najvišjim korelacijskim koeficientom +0,83; slednjič, razdalja med fluktuacijami C (stari cikel) in novimi fluktuacijami A (novi cikel) ni tako pravilna, vendar je najčešče enaka 22—38 mesecem, povprečno torej 30 mesecem. Dolžina celega cikla znaša potem 32—52, ali povprečno 42 mesecev. Pač pa je razdalja med fluktuacijami C in obratnimi fluktuacijami A (med dviganjem cen in padcem obrestne mere in obratno), po Mitchell'u enaka 6—12 ali povprečno 9 mesecem z največjim v tem primeru negativnim korelacijskim koeficientom -0,67. V istem redu se vrstijo označene krivulje tudi na Angleškem, iz česar je razvidno, da je ta red nekaj stalnega. Vendar pa v zadnjih letih motijo v Zed. drž. Sev. Amerike to pravilnost marsikateri novi vplivi. O tem se vodi živahna diskusija med ameriški konjunkturisti.

Posamezne faze se dajo s pomočjo krivulj Harvard Comm. karakterizirati tako-le:

I. Oživljenje (revival): A — tečaji efektov se dvigajo dalje; špekulacija je živahna; B — blagovne cene se začenjajo dvigati; kupčija se oživlja; C — obrestna mera doseže minimum in se proti koncu začne dvigati.

II. Vzgon (prosperity): A — tečaji efektov dosežejo maximum in se ustavijo; B — cene se dvigajo dalje; kupčija je živahna; C — obrestna mera se dviga dalje.

Napetost (financial strain): A — efekti začenjajo padati; špekulacija je deprimirana; B — cene še rastejo, dosežejo maximum in se ustavijo; kupčija pojema; C — obrestna mera se dviga dalje.

III. Kriza (recession): A — efekti dosežejo minimum; B — cene padajo; kupčija je slaba, C — obrestna mera doseže maximum in se ustavi.

IV. Zastoj (depression): A — efekti se začenjajo dvigati; špekulacija se oživlja; B — cene padajo dalje in dosežejo minimum; kupčija je v zastoj; C — obrestna mera pada.

Stanju teh krivulj vstreza izvestno stanje produkcije, bančnih bilanc, uvoza in izvoza, konzumpcije, podjetniških in delavskih dohodkov ter zaposlenosti delavcev (gl. sheme v »Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung« 1. Jg. 1926, Heft 1. in 3., ter članek Dr. L. Albert'a Hahn'a »Zur Frage des wirtschaftlichen Erkenntnisinhaltes der Bankbilanzziffern, ib., 1. Jg. 1926, Ergänzungsheft 4. 1927). Po stanju teh krivulj je možno natančno diagnosticirati stanje konjunktore v dotičnem momentu. Obenem je s tem podana možnost prognozirati prihodnjo fazo in po fluktuaciji ene krivulje pričakovati izvestne fluktuacije drugih krivulj.

Kako natančno se dajo s pomočjo enačb regresije prognozirati posamezni g. pojavi, to lahko predočim z zgledom. Posnemajoč ameriško metodo, izračunava berlinski »Institut für Konjunkturforschung« cene prašičev na podlagi vrste predhodnih podatkov, in sicer: 1. relacije med ceno krmil in ceno žive teže prašičev za 12 mesecev naprej, 2. cene krmil za 5 mesecev naprej in 3. količine svinj za 12 mesecev naprej. Bodoča cena prašičev se določa potem za 5, celo do 11 mesecev naprej. Kakor je razvidno iz diagramov, priobčenih v »Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung« (2. Jg. 1927. Sonderheft 2.:

Die Prognose der Schweinepreise. Berlin. 1927, str. 23. in 31.), se po regresijski formuli prognozirana cena v toliko ujema z dejansko ceno ne samo za predvojno, ampak tudi za povojno dobo, da je korelacijski koeficient blizu +1 (za predvojna leta +0,94).

Veliko je pričakovati tudi od prognoziranja letine s pomočjo »multiple correlation«, kakor ga izvršuje od II. 1925 in 1926 United States Department of Agriculture.

Pokazal sem, kako se razvija, v čim obstoja, kaj je dosegla in kaj obeta nova matematično-statistična metoda proučevanja konjunktur. Nočem zaključiti svoje razprave, ne da bi omenil, kako važna bi bila organizacija takega proučevanja konjunktur tudi v Jugoslaviji.

Za to so predvsem potrebni statistični podatki (indeksi), ki bi se zbirali in se hitro objavljali za vsak mesec oz. pri kmetijski produkciji ali pri dividendah za vsako leto. Za detajlno karakterizacijo vseh strani g. življenja bi bili potrebni približno ti-le podatki:

A. **Produkcija**: I. Kmetijstvo: Obdelana površina in letni pridelek glavnih vrst žita na 1 ha (1) in (2); II. Industrija: produkcija premoga (3), glavnih lesnih produktov (4), cementa (5), dovoljenja za nove zgradbe v glavnih mestih (po vrednosti oz. kubaturi teh zgradb) (6), število zavarovanih delavcev (7) in brezposelnost (8).

B. **Cirkulacija**: I. Promet: železniški (tono-kilometraža prevažanih tovorov) (9), vodni (dohod in odhod ladij v jadranskih in donavskih pristaniščih po tonaži) (10—11); II. Trgovina: zunanja (uvoz in izvoz) (12—13), notranja (čekovni promet Narodne banke, drugih glavnih bank in poštne hranilnice) (14—16).

C. **Konsumpcija** (domača produkcija + uvoz — izvoz): premoga (17), petroleja (18), bombažnih tkanin (19) in tobačnih izdelkov (20).

Č. **Cene**: I. Indeks blagovnih cen na debelo (kakor ga publicira na pr. »Privredni Pregled«) (21); II. Budžetni indeks (kakor ga izračunavajo na pr. za vsako četrtletje »Letna poročila inspekcija dela«) (22); III. Mezda (23).

D. **Kapitali**: nove emisije (24), borzni promet z efekti (25), tečaji efektov (državnih, bančnih in industrijskih) (26—28),

bančni depoji (29), bančni menični portfelj (30), obrestna mera (državnih obligacij, eskonta, vlog nevezanih, vezanih za 3 in 6 mesecev) (31—35), dividende glavnih delniških družb (36) in število konkurzov (37).

E. D e n a r: množina bankovcev v obtoku (38), kritje bankovcev (39), tečaji zdravih valut (na pr. dolarja in švic. franka) (40—41) ter borzni promet z devizami in valutami (42).

F. F i n a n c e: glavne vrste državnih dohodkov in izdatkov (43—44).

Ta seznam potrebnih podatkov se precej ujema z načrtom informacijskega oddelka zagrebške trgovinske in obrtniške zbornice (gl. »Jugoslovenski Lloyd« 1927. št. 6).

Nekateri izmed navedenih podatkov se zbirajo že sedaj, treba jih le redno in hitro objaviti za vsak mesec. Druge treba zbirati, kar bi ob dobri volji in ob razumevanju važnosti proučevanja konjunktur ne tvorilo nepremagljivih težkoč.

Vse te podatke bi trebalo s pomočjo korelacije grupirati v skupine z ozirom na njih sinhronizem in konkordanco ter izbrati za vsako skupino najbolj reprezentativne indekse.

Pričeti akcijo pa bi bilo možno po vzorcu Harvard Comm. že z majhnim številom za karakterizacijo konjunktur najbolj važnih podatkov, in sicer vzeti za krivuljo A — borzne tečaje glavnih efektov in čekovni promet Narodne banke; za krivuljo B — indeks blagovnih cen na debelo in čekovni promet poštne hranilnice, in za krivuljo C — privatno eskontno obrestno mero.

Drugi del problema predstavlja organizacija zavoda, kateri bi prikupljal vse navedene statistične podatke, jih znanstveno obdeloval in izračunaval vsakomesečne g. barometre. To nalogo bi morala pravzaprav prevzeti nase direkcija državne statistike, kakor je v Nemčiji storil statistisches Reichsamt. Toda, ako ne izvršuje te naloge državna statistika v marsikaterih drugih v tem oziru boljše organiziranih državah, težko bi bilo pričakovati to od manj organizirane jugoslovanske državne statistike.

Vsled tega morajo prevzeti organizacijo konjunkturne statistike druge institucije in organizacije, in sicer: bodisi Narodna banka z drugimi večjimi bankami (gl. dr. Aleksandar Jovanović »Proučavanje privrednih konjunktura« v »Arhivu za pravne i društvene nauke«. Knj. XVI. Br. 1. Januar. 1928), bodisi industrijske in trgovinske zbornice (na pr. načrt zagrebške zbornice

in njenega generalnega tajnika dr. Adolfa Cuvaja). Od teh institucij osnovani zavod ali institut za proučevanje konjunktur bi moral biti v zvezi na eni strani z gospodarskim svetom, finančnim ministrstvom ter ministrstvom za trgovino in industrijo, na drugi strani pa z borzami, zvezami industrijcev, glavno združeno zvezo, delavskimi zbornicami, borzo dela, osrednjim uradom za zavarovanje delavcev, mestnimi občinami večjih mest in agilnejšimi oblastnimi samoupravami. Vsi omenjeni organi in institucije bi morali podpirati to važno g. akcijo, brez katere ne more sedaj izhajati nobeno moderno narodno gospodarstvo, posebno pa narodno gospodarstvo, ki je precej navezano na zunanje trge in hoče priti do ožjih kreditnih stikov z drugimi narodnimi gospodarstvi. Omenjena podpora bi morala biti seveda predvsem denarna, toda vsote, potrebne za vzdrževanje konjunkturalnega instituta, niso tako velike (zagrebški načrt jih računa za 1. leto na Din 120.000).; zavoljo tega bi morala glavna podpora obstojati v dobavljanju potrebnega statističnega gradiva.

Slednjič še zadnja opazka glede znanstvenega vodstva proučevanja konjunktur v Jugoslaviji. Znanstveno vodstvo bi moralo obstojati v nasvetih glede potrebnih statističnih podatkov, njih kritične presoje, glede izbire matematično - statističnih metod, glede tega, kako naj se konstruirajo barometri, kako naj se publicirajo in znanstveno komentirajo. Tako znanstveno vodstvo bi moral bodoči jugoslovanski konjunkturalni institut poiskati na domačih univerzah, ravno tako kakor so ga našle Zedinjene države Severne Amerike, Anglija in Francija na Harvardski univerzi, londonski visoki šoli in pariški univerzi. Univerze so dale v teh državah predvsem neobhodno potrebne specielno izobražene znanstvene moči. Tudi v Jugoslaviji je potrebna pomoč univerzitetnih strokovnjakov, ker ne sme biti proučevanje jugoslovanskih konjunktur enostavna kopija tega, kar se vrši drugod, ampak nijansirana adaptacija novih metod z upoštevanjem vseh posebnosti jugoslovanskega narodnega gospodarstva. Drugo pa, kar morejo dati univerze in kar je posebno važno za informacijsko vlogo konjunkturalnega instituta, je objektivnost konjunkturalnih raziskavanj. To objektivnost je od univerzitetnih strokovnjakov pričakovati prej, nego od kogarkoli drugega.

Les nouvelles méthodes de l'étude des conjonctures et la prévision économique.

Par *Alexandre Bilimovitch*, professeur d'économie politique à l'université de *Lioubliana* (Yougoslavie).

Résumé.

Les anciennes théories n'étudiaient pas les cycles économiques entiers, mais exclusivement les crises, puis qu'elles considéraient les autres phases des cycles comme des prologues ou des épilogues des crises. Un autre trait caractéristique des ces théories est qu'elles cherchent toujours les causes des crises et même elles veulent trouver leur cause unique et finale. Jusqu'à présent le résultat de ces essais est suivant: les différentes théories donnent de différentes réponses sur la question des causes des crises. C'est pourquoi la pratique économique (d'abord dans les Etats Unis et plus tard dans les autres états), sans nier l'importance des nouvelles recherches théoriques, a choisi une autre voie pour atteindre ses buts. Au lieu de s'occuper des crises exepansionnellement, on étudie toutes les phases des cycles économiques et, au lieu de pénétrer dans le mécanisme causal, on se borne de la symptomatologie ou, comme s'exprime M. Ginestet, de la séméiologie des conjonctures. Logiquement ce nouveau mouvement scientifique est, moins profond que la théorie des crises. Mais pratiquement il a ses avantages. Il donne à l'aide des méthodes contemporaines de la statistique mathématique des résultats concrets, très importants pour la vie pratique. De plus il donne la possibilité des prévisions économiques. Ces prévisions ne peuvent être efficaces que pour une durée assez courte, mais elles se font remarquer par un haut degré de la probabilité.

Ayant marqué l'histoire de l'apparition du nouveau mouvement dans l'étude de conjonctures et ayant noté qu'il est redevable au progrès dans le rassemblement des matériaux statistiques, dans la théorie économique mathématique et dans la statistique mathématique, l'auteur explique les différentes étapes dans la moderne étude des conjonctures. Ces étapes sont suivantes: 1) l'élection des indices annonciateurs, 2) la composition des séries de ces indices et la construction des courbes statistiques, 3) l'élimination des courbes cycliques, 4) la constatation et le calcul de la concordance entre les différents phénomènes économiques à l'aide de la théorie de la corrélation, 5) prenant comme base les résultats précédants le diagnostic des phases conjoncturales et enfin 6) à l'aide des équations corrélatives la prévision des futures fluctuations des conjonctures.

Après la description des symptômes typiques des différentes phases des cycles économiques, l'auteur souligne l'importance de l'organisation des études des conjonctures en Yougoslavie. En même temps il montre en quoi cette organisation doit elle consister. L'Institut Conjonctural Yougoslave pourrait être organisé par la Banque Nationale ou par une des Chambres d'industrie et de

commerce. De même que dans les Etats Unis, en Angleterre et en France l'étude scientifique des conjonctures se fait avec la participation active du Harvard University, de London School of Economic and Political Science, du Cambridge University et de l'université de Paris, en Yougoslavie à l'étude des conjonctures doivent être attirés les forces scientifiques des universités du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes. Une pareille organisation donnera non seulement des collaborateurs spécialisés, mais assurera l'indispensable objectivité de l'étude.

Univ. prof. dr. Metod Dolenc:

Zločinec iz prepričanja.

Prinos k vprašanju o smotreni določitvi kazni.

Pregled vsebine: I. Pojemna opredelitev: § 1. Pravna zabloda. § 2. Zločinec ali zločin iz prepričanja? II. Izvori nagibov k zločinu. § 3. Prepričanje v pravnem smislu. § 4. Predmet prepričanja. III. Izjemno stališče zločinca iz prepričanja *de lege lata*. § 5. Splošne ugotovitve glede funkcije kazni. § 6. Sedajšna zakonodaja. IV. Izjemno stališče zločinca iz prepričanja *de lege ferenda*. § 7. Švica, Nemčija, Avstrija, Grška, Čehoslovaška, Italija. § 8. Naša kraljevina. V. Kriminalnopolitični vidiki. § 9. Potrebnost ustanovitve norm za zločince iz prepričanja v obče. § 10. Predlogi za edinstveni kazenski zakonik v naši kraljevini.

I. Pojemna opredelitev.

§ 1. Pravna zabloda. Ni, da bi morali biti nagibi storitve zločina vselej s pravili etike v nasprotstvu. Stari Rimljani so poznali *delicta pro amico*, Germani srednjega veka so razločevali »častne« in »nečastne zločine«, pa tudi Dušanov zakonik smatra neke kazni za izrazito sramotilne, druge pa ne. Nравstveni zakoni so pač najširši temelj kazenskega zakona, ali obsega obojih zakonov se ne krijeta. Razlogi smotrenosti odločujejo, ko pretvarja država kot reprezentantinja občega reda nравstvene zakone v norme svojega kazenskega prava. Čim bolj komplicirane postajajo družabne razmere in čim tesneje se skuša kazensko pravo približevati nравstvenim zakonom, tim bolj se poznajo vplivi samovoljnosti zakonodaje. Njeni ukazi se morajo ozirati na socialno strukturo, ki je v vednem razvoju, njene nравstvene norme postajajo kulturne norme.¹

¹ Prim.: M o m m s e n, Römisches Strafrecht. str. 90, 91; B i n d i n g, Handbuch des Strafrechtes, I., str. 202, in osobito M. E. M a y e r, Rechtsnormen und Kulturnormen, zlasti str. 28 nasl. in str. 64 nasl.

Zanimiv primer sokoba med npravstvenimi in kazensko-pravnimi zakoni se kaže v t. zv. pravni zablodi (*Rechtswahn*), ki temelji v avtosugestivnem čvrstem prepričanju kršilca kazensko-pravne norme, da udejestvuje uspevek s polnim pravom, češ njegovo dejanje ustreza njegovemu čutu o pravu in pravici. Klasičen primer take pravne zablode je udejestvitev deliktičnega dejanskega stana v prepričanju, da treba Boga prej slušati kot ljudi.² So pa temelji pravnih zablod lahko zasidrani tudi še v političnem, socialnem, etičnem pojmovanju stvari.

Zločinec iz prepričanja pa ni v pravni zablodi, dasi mu je, sociološko gledano, soroden. Zločinec v pravni zablodi smatra za svoje pravo, kršiti kazenski zakon, zločinec iz prepričanja pa se zaveda, da nima prava, kršiti kazenski zakoniti predpis, ali on to vendar le stori, ker smatra, da njegovo dejanje ustreza neki dolžnosti, ki jo on stavi po etični vrednosti in važnosti nad dolžnost pokorščine napram zapisanemu državnemu kazenskemu pravu. Izvor njegovega dejanja ni zmota o pravu, ampak zavest, da mora iz višjih nagibov kazensko pravo kršiti.

Razlika je zgolj psihološka.

§ 2. Zločinec ali zločin iz prepričanja? Če hočemo logično premotriti nalogo, ki jo imej država kot zakonodajalka, ko rešuje vprašanje, ali, oziroma kako naj zaščiti pravne dobrine, ki jih kršijo takšni zločinci, moramo problem, ki nas tu zanima, poglobiti v dvojni smeri.

Predvsem si lahko zamislimo pojmovno zločinca iz prepričanja, logično pa odklanjamo pojem »zločin iz prepričanja«. Zločin je emanacija zločinske volje, izvedene do uspevka; karakteriziran ni po načinu postanka te volje, ampak le po vsebini volje. *Dolus* in *culpa* imata svojo normativno-ustanovljeno vsebino, nagibi, ki so vedli do ostvaritve volje, pri ostvaritvi njih eksistence in vsebine ne pridejo v poštev. Samo zločinec kot nosilec te volje, ki je vedla do zločina, more biti subjekt volje, le pri njem gre za nagibe, iz katerih je volja bila porojena in izvedena.

² Prim.: Stooss, Lehrbuch des oest. St. R., str. 94; Doerr, Das deutsche Strafrecht, str. 56; Rittler-Lammach, Grundriss des oest. Strafrechts, str. 119; Liszt-Schmidt, Lehrbuch des deutsch. St. R., str. 173; Živanović, Osnovi kriv. prava, opšti deo, str. 295—303.

Druga ugotovitev se tiče v bistvu istega fenomena, pa je vendar-le za-se upravičena. Zločin gre vedno le zoper normo, on je raz stališče kazenskega zakonika obsodbe vreden (objektivni moment). Protiven dolžnosti, ki jo nalaga kazenski zakon pojedinemu individuu, pa je zločin jedino le raz stališče individua samega (subjektivni moment). »Vsako dejanje, ki je protivno normi, je torej obenem nujno protivno dolžnosti (sc. individua)« — uči moderna teorija.³ Toda praksa in zakonodavec se utegneta vprašati tudi še narobe: Ali je vsako dejanje, ki je protivno dolžnostim, tudi že protivno normam? Z drugimi besedami: Ali ni mogoč primer, v katerem bi kršenje neke dolžnosti vendar ne moralo pomeniti kršitev norme? Če v že gori navedenem primeru vzamemo individuum, ki zavestno hoče služiti raje Bogu, kot državi in zato na pr. odreče državi plačilo davkov na manifestanten, od države nomologično zabranjen način, z motivacijo, da se bodo davki uporabljali za brezverske in protiverske namene: ali ni mogoče tu zavzeti stališče, da pomeni norma, ki je dana od samega Boga, višjo vrednost nego norma, dana samo od države, da torej proti dolžnosti storjeno dejanje individua objektivno ni proti normi, ker se le-ta pogrezne v nič, čim ni v skladu z dolžnostmi individua do Boga? — Brez dvoma v predzgodovinski dobi človeštva, ko se je smatral ves zakon za emanacijo božje volje, kot božji red, ni bilo sokobov označene dvojne dolžnosti. Kršitev (človeških) zakonitih norm bi bila po sebi neeksistentna. Danes se je tako pojmovanje umaknilo pojmovanju, da država sama ostojno ureja pravne razmere po smislu najpravičnejšega prava. Država ne priznava nad sabo nikakšnih višjih zakonov več, ona ustvarja represivne sankcije za vsako zanikanje njenih imperativov.

Porečemo torej, da bi morala praksa in zakonodavec proglasiti, da je kršitev dolžnosti, naložene individuu s kazenskim zakonom, vselej protivna normi, da pa ima kaznivost za posledico samo pod pogojem, da vsebuje poleg specialnih sestavin kazenskopravne norme tudi še vse generalne sestavine občega dela kazenskega zakonika. Kdor nima sposobnosti za uraču-

³ Gl.: D o h n a, Die Rechtswidrigkeit als allein gültiges Merkmal im Tatbestande strafbarer Handlungen; osob. str. 70 nasl. Prim. tudi D o l a p-č e v, Nepravda i vina, kritični beležki vrhu ponjatijata (Sofija, 1925), str. 201 nasl.

njanje, ni zločinec, dasi je objektivno (protivno normi) in subjektivno (protivno dolžnosti) grešil zoper imperativ kazenskega zakonika.

Prva posledica teh ugotovitev je, da zakonodavec, ki se hoče lotiti problema pravične in smotrene kazni za zločinca iz prepričanja, ne bo smel ustanavljati »zločinov iz prepričanja« kot diferencirano vrsto zločinov v obče, ampak le »zločince iz prepričanja«, pri katerih pa sme in mora *in thesi* vpoštevati nagibe za postanek zločinčeve volje, da zabranjuje njeno udejstvovanje, dasi smatra zločinec svojo dolžnost, pokoravati se svojemu prepričanju za višjo od dolžnosti, ki mu jo nalaga kazensko pravna norma.⁴ Država, ki hoče zaščititi pravne dobrine z represivnimi sredstvi, torej po pravici ne vpraša, ali ima zločinec pri svojem dejanju še tako čvrsto prepričanje o dobroti ali napačnosti državnih kazensko-pravnih norm, ona mora negirati tudi iz te strani eksistenco zločina iz prepričanja.

V dobi veljavnosti strogega klasicizma v kazenskem pravu, ki je kaznovalo v prvi vrsti, če ne izključno, dejanje = zločin, dosledno ni moglo biti govora o »zločinih iz prepričanja«, na osebnost zločinca = človeka, pa se — z malimi izjemami — itak ni norm prikrajalo. Pa tudi tedaj, ko so se pričeli deliti po naporih moderne kazensko-pravne šole zločinci v skupine ali razrede, zastopniki klasične šole niso dopuščali »zločincev iz prepričanja«, dasi so sami že priznavali znak »mišljenja« za kriterij njihove razdelitve zločincev po skupinah in dasi jim pojem »političnega mišljenja« gotovo ni bil tuj. Tu ni bilo niti za povratne zločince iz prepričanja nobene izjeme. Kajti za povratnike ni bilo drugega kriterija nego: »V danem primeru izrečena kazen naj odloča, ali je nekdo označen na zunaj (*äusserlich*) za zločinca.«⁵

⁴ Seveda se v književnosti pogosto uporablja izraz »zločini iz prepričanja« (menda po analogiji »politični zločini«); ali to veljaj le kot eliptični izraz za zločine storjene od zločinca iz prepričanja. Gre za vpoštevanje psihologične oznake, katere stvar brez psihe, kot je »zločin«, ne more imeti.

⁵ Gl.: Hoegel, Die Einteilung der Verbrecher in Klassen (1908), str. 51 nasl., str. 95.

Velika zasluga moderne, zlasti v. Lisztove sociološke šole je bila in ostane, da se je prav v zadnjih desetletjih pričelo razlikovati med »zločinci iz prepričanja« in »navadnimi zločinci«. Kajti, da bi jih šteli med »zločince ob priložnosti« (*Gelegenheitsverbrecher*), za to ne bi bilo niti zunanjih, niti notranjih razlogov. Toda s tem pa seveda še ni rešeno vprašanje: Kdo je zločinec iz prepričanja v tem smislu, da zasluži neko razlikovanje od navadnih zločincev, in dalje ali naj mu gre radi morebiti ugotovljene razlike neka izjemna pozicija v kazenskem pravu? —

II. Izvori nagibov k zločinu.

§ 3. Prepričanje v pravnem smislu. Izraz »prepričanje« se nahaja v k. pr. r. v § 258 za kazenskopravne sodnike, v § 313, 316 za porotnike, v c. pr. r. v § 272 za civilnopravne sodnike, — ali definicije »prepričanja« kot psihičnega fenomena iščemo zaman. Le toliko smemo vendarle posneti iz teh predpisov, da gre za ostvarjenje (realizacijo) sodbe na podlagi izvedenega dokaznega postopka, pri čemur je dokaze najvestnejše primerjati in po izkustvih iz življenja oceniti, tako, da se more sodba podpreti s konkretnimi razlogi. *Conviction raisonnée* je potrebna in predpisana, *conviction intime* ali *sentie* ne zadostuje.

Teh strogih zahtev zakona, veljavnega za sodišče, pa ne smemo staviti za prepričanje, ki je nastalo po pravni zablodi, niti ne pri prepričanju tistega zločinca, ki čuti dolžnost kršiti kazenskopravno normo, iz višjega svojim nazorom v stvari ustrezajočega imperativa vesti. In vendar je že sodno prepričanje v resnici le najvišja subjektivna verjetnost o resničnosti ali pravilnosti nekega dejstva. C. J. A. M i t t e r m a i e r definira prepričanje kot neko stanje, v katerem naše smatranje za resnično temelji na popolnoma zadovoljujočih, v naši zavesti se nahajajočih razlogih.⁹ Prepričanje je čut gotovosti, uči S i g w a r t. Gre torej za neko psihologično pridobljeno stanje naše vednosti. Tudi moderni kriminalist R a d b r u c h pravi, da se

⁹ »Die Lehre vom Beweise«; cit. po G r o s s, Kriminalpsychologie, str. 194.

prepričanje spozna po prevdarku tistega, ki iz njega nekaj stori.⁷

Vsa ta opisovanja se vijejo in sučejo okoli nekega psihološkega procesa, ki naj dozori do izvestne stopinje verjetnosti, kjer nastane po naravnih zakonih mišljenja *zastoj*.⁸ Toda vprašanje je: Ali je dovolj za zločinca, ki dela iz prepričanja, da ostane v obče pri zastoju o verjetnosti, mami — ne bomo zahtevali, da naj se »zločinec iz prepričanja« razlikuje od navadnega zločinca v tem, da pride do izvestnega zaključka o resničnosti (ali pravzaprav: o najvišji verjetnosti za pravilnost svojega dela) raz stališče etike? Če vpoštevamo, da je objekt njegovega razmišljanja in prevdarka kazenskoppravna norma, ki hoče objektivirati etične ali kulturne principe raz stališče države, moramo zahtevati, da se kreče zločinec iz prepričanja prav do svojega zastoja pri najvišji verjetnosti edino le v okviru etike.

In še nekaj bomo zahtevali. Ne sme biti dovolj, da zločinec svoje prepričanje, ki je bilo nagib za kršitev zakonite norme, samo zatrjuje, on bo moral obstoj tega prepričanja podpreti z navedbo dokazov o postanku in razvoju činjenic, ki so ga privedle do prepričanja, tako da mu bo mogel sodnik, ki naj presoja nagibe, slediti in dobiti sam prepričanje o resničnem obstoju prepričanja pri zločincu.⁹ Njegovo boljše prepričanje tudi ne bo smelo biti samo trenutno navdahnjenje, niti prepričanje od včeraj, ampak globoko v njegovi duševnosti zasidran produkt razmišljanja, sestavina njegovega osebnega značaja, nastalega pod biologičnimi pogoji njegove telesne in duševne narave in pod vplivi zunanjih okolnosti v svetu, v katerem je dotlej živel.¹⁰

⁷ Oboje citirano po Erik Wolf, *Verbrechen aus Ueberzeugung*, str. 10 (1927).

⁸ Mimogrede bodi omenjeno, da psihologija dokazov še ni dognala objektivnega merila za primerjavo individualne jakosti subjektivnih verjetnosti med saboj.

⁹ Prim. Wolf, l. c., str. 14.

¹⁰ Gl.: Adolf Lenz, *Die biologische Vertiefung des Schuldproblems*; Schw. Zeitschr. f. Straf. R., 41. Jahrg. (1928), str. 177 nasl. — Prim. tudi Birkmayer, *Schuld und Gefährlichkeit in ihrer Bedeutung für die Strafbemessung* (1914), str. 119.

Pravi smisel prepričanja, ki naj zločinca iz prepričanja »odlikuje« od navadnega zločinca je torej prepričanje o višji dolžnosti, ki jo postavlja in terja od njega **etika**. Tako prepričanje se je moralo izobličiti po borbi za prvenstvo med dvema dolžnostima. Obe pozna zločinec dobro, pa jih slednjič razvrsti tako, da dobi njegov etični čut prednost pred čutom obvezanosti, da spoštuje kazenskopravne norme. On jih pozna, te kazenskopravne norme, ve, da nima pravice, zanemariti jih, in navzlic temu jih krši. Tako prepričanje utegne včasih postati fiksna ideja, ki se stopnjuje do prisilnih predstav, torej do patološkega pojava, ki izključuje krivdo. Takšnih primerov pa se ne dotikamo. Predmet naše raziskave so le tisti primeri, kjer nastopa storilec analogno kot država glede problema stanja skrajne sile (*état de nécessité*, *Notstand*). Država normira, da ni kaznivosti za tistega, ki pogubi, uniči manjvredno pravno dobrino, da reši višje vrednosti pravno dobrino. Zločinec iz prepričanja postopa zavestno slično: Notranji konflikt dveh dolžnosti razreši tako, da ono, ki jo smatra za manj važno, žrtvuje, za to da ustreže namišljeni višji dolžnosti. Bistvo pravne zablode je, da smatra to avtosugestivno za svoje pravo; zločinec iz prepričanja pa nima prepričanja prava, da tako postopa, ampak se zaveda, da stavi iz lastne volje in neopravičeno eno dolžnost nad drugo, prevzemajoč za svoje delo na-se izvestne kazenskopravne posledice. Resnično, ni vsak človek sposoben za doživetje takšne notranje borbe z orisanim izidom. Toda le tisto prepričanje bo priborilo pri sodniku priznanje izjemnega stanja, čigar motivacija bo taka, da raz stališče obče nravnosti paralizuje oponašanje kazenskopravne nenravnosti storjenega dejanja. Ne razvije se v vsakem milieuju »zločinec iz prepričanja«, pravi Lenz po pravici!¹¹

§ 4. Predmet prepričanja. Iz predidocih izvajanju nujno zaključujemo, da se mora sodnikova presoja zločinčevega prepričanja ozirati tudi na predmet storjenega zločina. Ne gre tu samo za vrsto pravne dobrine. Vsaka pravna dobrina se dá seveda *in thesi* kršiti od zločinca iz prepričanja. Tu se pa vpraša po dejanskem stanu zločina, kateremu naj koncedira

¹¹ L. c., str. 177 nasl.; prim. tudi istega avtorja »Grundriss der Kriminalbiologie«, str. 97.

zakonodavec nekakšno izjemno stališče, če ga stori zločinec po svojem etičnem prepričanju. Naj bo dovoljeno, da prinesemo nekaj primerov po od nas zamišljenih četverih skupinah:

a) Zdravnik žrtvuje namenoma zdravje ali celo življenje bolnika, ker hoče pri tem dognati neko za znanstvo zelo važno dejstvo, od katerega si obeta za higieno človeštva silne koristi. Njegovo dejanje s stališča javnega reda, ki naj ščiti tako važne pravne dobrine, kot so življenje ali zdravje ljudi, ne bomo smatrali za nekaznivo, priznali pa mu bomo radi izjemno stališče napram navadnemu zločincu.

b) Bolj oprezno bomo postopali pri zločincih iz prazno-verja, pri dvoboju kot družabnem pojavu t. zv. kavalirskih dolžnosti, ki pa niso ničesar drugega več nego pretrefakt davno preživelih srednjeveških predsodkov. Celo znani legendarični primer sv. Krispina, ki je baje kradel usnje bogatašem, da ga je podarjal revežem za obutev, smel bi se semkaj šteti. Vsekakor je tudi imovina kot pravna dobrina lahko tangirana po dejanjih zločinca iz prepričanja. Na drugi strani pa moramo pokazati na kršenje pravne dobrine imovine pri hajduku, ki počne (glej § 243 srb. kaz. zak.) »u zemlji sam za sebe ili u društvu s drugima njemu ravnima samovlasno živiti u nameri da kaznima dela čini«. Hajduk zaničuje državo in temelje državnega reda; ali ima pravo tako živeti, seveda sploh ne vpraša. Dovolj, da ima voljo za tako samolastno življenje, pa jo udejestvuje. Torej ni v pravni zablodi, pač pa stavi udobnost takega življenja po svojem zločinskem prepričanju nad dolžnost, pokoravati se zakonu. Tudi njegova volja je zasidrana v nekem prepričanju, ali višje etične dolžnosti, ki bi silila zločinca z neodoljivo silo k dejanju, ni. Vsi pod b) navedeni zločinci, bi mogli sicer drugače postopati, pa nočejo. Briskno ali nebriskno omalovaževanje norm kazenskega zakonika v teh primerih je vedno opozicija zoper državni red, samovoljno merjenje svoje moči z onimi silami, ki vzdržujejo javni red. Ni nobene podlage za upravičenost diskrepance zločinčevega prepričanja o dopustnosti njegovega dejanja in prepričanja države, da je treba njegovo dejanje kaznovati. Oboje »prepričanj« gre tu vzporedno.

c) Drugačna je stvar v primerih, kjer gre za udejestvovanje socialno- oziroma državno- ali strankarsko-političnih idej, dalje

izvestnih verskih idej. Politični zločinci (kot *Brutus, Tell, Max Adler*) priznavajo obči javni red, ali baš v okviru tega, morda celo v svrhu pravilnega vzdrževanja tega reda, smatrajo za svojo dolžnost, da svoje prepričanje v pojedinem vprašanju pridvignejo nad priznavano dolžnost pokoravati se kazenskemu zakonu.^{11a)} Enako verski zločinci, ki n. pr. odklanjajo v okviru priznanega občega javnega reda dolžnost vojaške službe z morilnim orodjem.

d) Čisto drugačne zaključke pa dobimo pri presojanju primerov, kjer gre za naziranje, češ, da je obstoječi javni red docela zastarel, da ga treba sploh odpraviti. Semkaj spada n. pr. slučaj, o katerem poroča resna revija. V Berlinu se vrše t. zv. »*Atelierfeste*«. Poleg atelijeja se nahajajo zatemljene sobe z modroci po tleh, kamor izginjajo od časa do časa gostje obeh spolov paroma. Te slavnosti prirejajo »*Socialdemokraten des linken Flügels*«, ki smatrajo odpor žená zoper zlorabo spolnih odnošajev pri teh slavnostih za »*bürgerliches Vorurteil*«. ¹² Na dlani leži, da je tak »*Atelierfest*« v Nemčiji pregrešek zvodništva (§ 180 k. z.), v republiki Avstriji ali v Sloveniji pa najmanj prestopok zvodništva (§ 12 t. c k. z.). Označeni ljudje torej počenjajo zločine z zaveštnim negiranjem državnih norm, ki so jim zgolj predsodki, češ da spadajo med staro šaro. Pa dočim gre tu za neko primeroma še ne prenevarno socialno naziranje, ustvarjeno pač izven okvira javnega reda, imamo še drugo vrsto idejno enakih zločinov, namreč tistih, ki udeležujejo zoper državni red naperjena dejanja na podlagi komunističnega ali anarhističnega naziranja o svetu. Njih sorodnost s hajduštvom leži na dlani. Razlika je le ta, da se hajduki ne brigajo za državni red, oni ga briskno »negirirajo«, komunisti in anarhisti pa ga briskno »negirajo«, še več, namenoma uničujejo ter v ta namen propovedujejo in izpove-

^{11a)} Prim. van Calker: *Wesen und Sinn politischer Parteien* (1928); kot svrhu politike označuje, da učinkuje na obrazovanje zajedničnega življenja.

¹² Posneto točno po uvodni razpravi Rosa Mayreder: »*Bürgerliches Vorurteil*« v »*Neue Generation*«, Berlin-Nikolasee, 1928, str. 115 nasl. Autorica sama obsoja tiste ateljejske slavnosti.

dujejo propagando dejanja. Njihovo naziranje gre včasih tako daleč, da se stopnjuje do fanatičnosti.¹³

Po tej naši grupaciji ne bo več težko razbrati tiste primere, v katerih se sme govoriti o takšnem prepričanju, ki mu sme država priznati neko izjemno stališče, in po katerem naj se z zločincem iz prepričanja drugače ravna kakor z navadnim zločincem.

A priori je odrekati izjemno ravnanje z zločinci, ki snujejo svoje naziranje izven okvira obstoječega občega javnega reda. Država ima pravico samoobrambe. Da se ne rušijo njeni temelji, zasidrani v zgodovini zadnjih dveh tisočletij pod vplivom krščanske kulture, za to izdaja norme s sankcijo kazni za njih kršitve. Ne samo pravico, ampak dolžnost ima država, da stavi kršitve norm, ki ščitijo pravno dobrino samoobrambene pravice države, pod najostrejše sankcije. Ona, država, ima enako pravico kot dolžnost, zabranjevati vsako izjemno tretiranje takšnih zločincev, pa makar bi jim se moralo priznati, da so storili delikt pod pritiskom svojega svetovnega naziranja. Takšen pritisk označiti kot etično silo, ki se upa postaviti svoje prepričanje nad prepričanje države, ne pritiče posamezniku, ampak le državi kot reprezentantini celokupnosti, v kateri mora pojedinec spričo svojega neznatnega pomena napram ogromni večini ostalih državljanov izginiti.

To načelo vidimo že udejstvovano v zakonodajah, ki se pečajo s problemom izročitve političnih zločincev iz države v državo: Izjemni položaj, ki ga priznavajo kulturne države političnim zločincem, da so izvzeti od izročitve, prestane, ko gre za take politične zločince, ki rušijo državne temelje. Francoska republika je z zakonom iz l. 1893, 1894 izločila anarhistične delikte iz števila političnih in dopustila njih izročitev. Institut mednarodnega prava je na svojih zborih v Oksfordu, Ženevi in na konferenci v Rimu (1898) ustanovil za anarhiste dvoje načel: 1. da se ne priznavajo za politične zločince raz gledišče predpisov o meddržavnih izročitvah zločini, ki so naperjeni zoper temelje vsakega socialnega ustroja (*contre les bases de toute organisation sociale*); 2. da se izročitve ne dopuščajo niti za kompleksna in koneksna politična kazniva dejanja, razen ako

¹³ Glej Radbruch, Der Ueberzeugungsverbrecher. Zeitschr. f. d. ges. Str. R. Wiss. 1924, str. 34—38.

se tičejo zločinov najtežjih vrst raz gledišče morale in občega prava.¹⁴

Samobrambena tendenca moderne kulturne države, ki je v skladu z ravnokar navedenimi tezami, se opaža tudi v izjemnih zakonih, izdanih po svetovni vojni zoper komuniste in anarhiste, v katerih je za njihove delikte radi njih socialne nevarnosti zapretna tudi smrtna kazen, da si je sicer ta kazen za politične zločince ustavno zabranjena.^{15 16}

Po dosedajšnjih naših izvajanjih skupina zločincev, ki so gori pod d) navedeni, ne more biti deležna nobenega izjemnega tretiranja od strani države, pa makar bi se zločinci sklicevali na svoje »boljše prepričanje«. ¹⁷ Pri ostalih skupinah, ki ne postopajo izven okvira javnega reda, ampak ga sicer priznavajo, toda omalovažujejo ali prezirajo, bodemo morali raz stališče absolutno potrebne ohranitve javnega reda, torej raz sociološko stališče, tipizirati etične vrednote prepričanja, a tisto tipiziranje se bo ravnalo po vzrokih, zakaj in kako je prepričanje nastalo.

Izločiti moramo vsako koristoljubje in samoljublje, vse seksualne nebrzdanosti, ki sprečavajo obstoj rodbine kot podlage države, vobče vsako mišljenje, ki izvira iz egoističnih ali egocentričnih nagnenj. Pripustili pa bomo kot etično vpoštevno samo socialno-altruistično usmerjenje kot »kvalificirano prepričanje«. Ostali bodo potem takem kot primeri, ki so vredni posebnega tretiranja, oni gori pod a) navedeni brez

¹⁴ Glej: Čubinski, Problem izjednačenja prava; str. 31; Živanovič, Osnovi krivičnega prava, I., str. 34 nasl.

¹⁵ Glej zakon o varnosti države z dne 2. avgusta 1921 v primeri s čl. 9 Vidovd. ustave. Edino na gori obrazloženi način se more opravičiti zapretilov smrtne kazni za delikte iz zakona z dne 2. avg. 1921.

¹⁶ O pojmu socialne nevarnosti v razmerju do krivde se razvija v zadnjem času čedalje obširnejša literatura: gl.: Max Grünhut, Gefährlichkeit als Schuldmoment, str. 87 nasl. Aschaffenburg-Festschrift (Monatschrift f. krim. Psych. und Str. R. Ref. 1926, priloga), dalje: Wolf, Strafrechtliche Schuldlehre (1928), str. 21 nasl.

¹⁷ Zanimivo je, da komunistični kaz. zak. Sovjetske republike od svoje strani tudi ne priznava izjemnega stališča tistim političnim zločincem, ki rušijo razredno moralo. Dasi pojma krivde ne priznava, sklicuje se vendar na moralično ucenjevanje kaznivnega dejanja, seveda s stališča razredne morale, in zagrožava, čeprav le za ta čas, smrtno kazen za zelo veliko število deliktov. Gl.: Maklečov, Das Recht Sowjetrusslands (1925), str. 374; Maurach, System des russischen Strafrechts, str. 180.

pridrška, od onih pod b) in c) navedenih pa samo tisti, ki so prosti vsake sebičnosti.

Reasumiramo: Izjemno stališče more priznati kulturna država le tistim zločincem iz prepričanja, čijih prepričanje se snuje iz njihovih osebnih lastnosti, razvitih po vplivih okolice, v kateri so živeli, in je zasidrano v dolgotrajnem, pasivnoprirojenem ucenjevanju o svoji vrednosti v toliki meri, da nadkriljuje vrednosti državnih kazenskih norm in da se mora za to udejestvovati (pozitiven, psihološki moment), ne da bi rušilo temelje vsakega socialnega ustroja (negativen, sociološki moment). Samo po sebi je umljivo, da ni več govora o zločincu iz prepričanja, če je le-to posledica duševne bolestne razpoloženosti, dozorele do nesposobnosti za uračunjanje.

Po našem mišljenju je torej zločinec iz prepričanja psihološko-sociološki tip, nosilec nekega kolektivnega duha, ki hoče ustvarjati boljše pravne dobrine, kakor jih nudi sodobni pravni red, ne da bi hotel rušiti pravni red v svoji celoti.^{18 19}

III. Izjemno stališče zločinca iz prepričanja de lege lata.

§ 5. Splošne ugotovitve. Zločin ostane zločin, dasi ga je storil v našem smislu kvalificiran, altruistično navdahnjen

¹⁸ Socialna nevarnost od danes, postane lahko socialna blagodat od jutri. Prim. Pítamic, Pravo in revolucija, str. 6: »Tako je včasih revolucija pozitivnega pravnega reda po narodnostnih, verskih ali gospodarskih pravilih upravičena.« Primeri tudi še Pítamic, Država, str. 13, str. 193. Naš narod govori rad o »svetem prepričanju«; prav gotovo tega epiteta ne bi rabil za anarhiste in komuniste.

¹⁹ Radbruchov tip je zgolj kriminalno-psihološki, če pravi, da prepričanje ne sme biti aktivno pripravljeno, ampak da mora biti pasivno priraslo. (Glej Radbruch: Ueberzeugungsverbrecher; Zeitschr. f. d. Ges. Str. R. Krim. 1924, str. 34.) Temu nasproti označuje Wolf (l. c., str. 25) zločinca iz prepričanja samo kot sociološki tip. Ni uvideti razlogov, zakaj bi združitev obeh karakterizacij ne bila možna.

zločinec, bodisi da pojmujeemo kazenskopravno krivdo kot »očitavnost« (*Vorwerfbarkeit*),²⁰ bodisi da vidimo v njej »odnos med storilcem, ki je ravnal proti svoji dolžnosti, in njegovim anti-socialnim dejanjem«. ²¹ Krivda je pri zločincu iz prepričanja na vsaki način objektivno podana. Sme se pa vprašati spričo posebne strukture te krivde, ali naj velja baš ista zapretitev kazni za njo, kakor za vsak drugi zločin, ki ni storjen od zločinca iz prepričanja. Odgovor na to vprašanje je odvisen od funkcije, ki jo polaga država v svoja sredstva kazni.

O bistvu in pomenu kazni obstoje različne teorije. Vendar do pred kratkim ni bilo v nobeni državi kazenskega zakonika, ki bi se upal zastopati samo eno teoretično ugotovljeno funkcijo kazni.²² Še le kazenskemu zakoniku (*Ugolovnyj kodeks*) za Sovjetsko Rusijo (z dne 22. novembra 1926 v preosnovani obliki z dne 6. junija 1927) je uspelo izvesti ekstremno enotnost pozitivistične kazenskopravne teorije po vzoru ponesrečenega in od Italije same že opuščene prednačrta Enrika Ferrija (iz l. 1921).²³ Toda če preskusimo zapored vse možnosti funkcij kriminalne kazni, namreč funkcijo pravičnega povračila (reakcije zastran pravičnosti, *Rechts-Strafe*), specialno-prevencijsko (poboljševalno) funkcijo v pogledu na storilca, generalno-

²⁰ Glej: Frank, Strafrecht, 17. izd., str. 132; Liszt-Schmidt, Lehrbuch des deutschen Str. R., str. 206, 215; Wolf, Verbrechen aus Ueberzeugung, str. 17.

²¹ Glej Stooss v oceni zadnje izdaje od Eberh. Schmidta oskrbljene izdaje Lisztovega Lehrbuch des d. Str. R. v Schweiz. Zeitschr. f. Str. R. Mi smo za definicijo po Stoossu, ker ne gre za očitavnost, ampak za očitaje. To pa ni zunanji odnos, ampak produkt sodbe.

²² Glej osobito Mittermaier, Die Straftheorien in kriminalpsychologischer Betrachtung, Schweiz. Z. f. St. R. 1926, str. 138.

²³ Zelo značilno je, da Enrico Ferri reklamira ta zakon za dete svoje šole in za naslednika svojega progetto preliminare iz l. 1921 (glej njegovo razpravo »Le princip de responsabilité légale dans le nouveau code pénal russe 1927 et dans le projet de code pénal pour Cuba 1926« v Revue intern. de Droit pénal, 1928, str. 34 nasl.), dočim N. Krylenko, ki je bil sotrudnik pri zasnovi zakona, to odločno odklanja (glej njegovo brošuro: Die Kriminalpolitik der Sowjetmacht, 1927). Enrico Ferri se je enako, kot gori navedeno, pohvalil tudi v spremni besedi k Daniel, Gefährlichkeit und Strafmass, str. IX. Ruskemu sovjetskemu kaz. zak. je sličen doslej samo še načrt kaz. zak. za Kubo (1926).

prevenzijsko (ostrafevalno) v pogledu na okolico storilca, slednjič očevalno funkcijo (*Sicherungsstrafe*)²⁴ videli bomo sledeče:

Poboljšati se kvalificirani zločinec iz prepričanja s kaznijo ne dá. Saj izhaja iz nazora, da je njegovo prepričanje daleko boljše, »svetejše« kot »oficijelno-državno«. Kdor zanika napram državi njeno specialno pravno normo, da-si priznava generalno pravni red, ustanovljen po državnih zakonih, postopa pod silo tako intenzivnih nagibov, da bi ga niti ponovne kazni ne »poboljšale«, t. j. prepričale o pogrēšnosti njegovega prepričanja, ampak bržčas bi ga napravile po znanih izkustvih, da rodi sila odpor, za fanatika;²⁵ kazen bi ga le potisnila v patološko bolešno razpoloženje, da bi utegnila pri njem nastopiti nesposobnost za uračunjanje.

Generalna prevencija bi ob kaznovanju altruistično navdahnjenega zločinca iz prepričanja ne mogla biti učinkovita. Nasprotno, sočutje z žrtvijo svojega »svetega prepričanja« bi se ob prestrogi kazni razpalilo, našlo prozelitev, morda vedlo celo do množičnih deliktov (*Massendelikte*).

Glede očevalne funkcije, ki korenini v kalkulaciji onemogčenja, da storilec-človek nadalje krši kazenskopravne norme, bomo najradikalnejšo uporabo, to je uničbo storilca s smrtno kaznijo, odklonili že kot načelni nasprotniki smrtni kazni. V kolikor more kazen na prostosti učinkovati očevalno, pa pride vprašanje na vrsto, ali je res vsak zločinec iz prepričanja — nevaren. Na občnem zboru JKV (*Internationale kriminalistische Ver-*

²⁴ Zanikati to funkcijo kazni pri nekih vrstah represivnih sredstev, namreč pri smrtni kazni in kazni na prostosti (za to bi jo raje imenovali hipotetično-očevalno funkcijo) bi se reklo, zapreti oči pred dejstvom, da je hotel uvesti tudi E n r. F e r r i smrtno kazen kot očevalno sredstvo, da se sovjetski Uголовny kodeks pri vseh svojih zapretilvah poslužuje »socialnih zaščitnih mer«, seveda v prid »de l'organisation sovietiste« in smrtno kazni le »comme mesure exceptionnelle de defense de l'Etat des travailleurs« (citati so iz razprave F e r r i jeve, navedene v prejšni opombi). Prim. tudi še M a u r a c h, l. c., str. 152 nasl., dalje razvrstitev funkcij kazenskih sredstev v Ž i v a n o v i ć, Dualitet krivičnih sankcija, str. 33 nasl.

²⁵ Prim. W o l f, l. c., str. 22, 23 (»Da spricht man nicht vom Ueberzeugten, sondern vom Verbohrten.«) Glede deliktov, za katere je zagrožena smrtna kazen, prim. T a g a n c e v, Ruskoe Uголовnoe pravo (II. del, stran 1132), ki piše, da se »deistvia po boljšei časti, ne iz ličnyh; razsctovъ; pobuždenij, prestupniki politiceskie fanatikij vsego menjše dostupni podavljajustemu čustvu straha«, in omenja na str. 1333, da hlepe po aureoli političnega mučeništva.

einigung) v Kopenhagenu je bilo oddano mnenje, da je potrebno in umestno, politične zločince izločiti iz vrste onih, zoper katere se smejo očevalna sredstva odrediti. In v resnici sociološko premotrenje kvalificiranega zločinca iz prepričanja ne dopušča sklepa, da bi bilo nujno potrebno, možnost vsakega revolucionarskega pokreta sprečavati s prav tistimi kaznimi, kakor so dane za prostaške ali navadne zločine. Kajti le-ta se znači v zgodovini človeštva včasih kot edini ventil, po katerem se dajo odpraviti neznosne verske, politične ali gospodarske razmere in nadomestiti z boljšimi. Torej tudi očevalna funkcija kazni pri kvalificiranem zločincu iz prepričanja praviloma ne prihaja vselej v poštev.²⁶

Po našem mnenju ostane torej za kvalificiranega zločinca iz prepričanja kriminalnopolitično polnega vpoštevanja vredna samo funkcija povračila s stališča obče pravičnosti. Ne bomo rekli, da se naj država »osveti« storilcu, ki je zagrešil iz altruističnih nagibov zločin. Elementa osvete vobče ne potrebujemo več, da-si je dediščina vseh stoletij od prvega početka človeštva pravne zgodovine.²⁷ Država pa mora raz stališče javnega reda in pravičnosti skrbeti za to, da se njene norme iz kazenskega zakonika spoštujejo, ona sme in mora konstatirati tudi v vseh tistih primerih, kjer mora odreči vsaka prevencija in kjer ni treba očevalne funkcije (kot n. pr. pri najmanjših deliktih, storjenih s psovki, malimi tepeži in sl.), da se je prekršenje zgodilo in da za to kršitelja iz nujne potrebe, da vzdržuje zaupanje pri svojih državljanih v normirani pravni

²⁶ Nasprotno stališče nastopa prof. dr. med. Gaupp, *Der Ueberzeugungsverbrecher*, Monatsschr. f. Krim. Psych. und Strafrechtsreform. 1926, str. 409, pa brez globljega utemeljevanja.

²⁷ Prim. Dolenc, *Problem izvrševanja kazni na prostosti v kraljevini SHS*, sep. izdaja iz Zb. znanstv. razpr., IV. (1925), str. 2. Temu nasproti glej: Šilović v oceni prej navedene razprave v Mjesečniku (Zagreb) 1926, str. 31, ki odklanja funkcijo »pravedne odmazde«, češ, da nismo sposobni, da jo dosežemo. Glej o tem teoretičnem sporu polemiko med Radbruchom, *Rechtstheorie und Rechtssicherheit*, (Deutsch. Jur. Z. 1926, str. 1287 nasl.) in Richardom Schmidtom (*Gesetzmassige und regel-freie Strafrechtspflege*, *ibid.*, str. 1291 nasl.). Mi smo odločni pristaši Oetker-Schmidtovega Udruženja kriminalistov, ker ne uvidimo, da bi bilo nekaj kriminalnopolitično pogrešno, kar ne samo tli — ampak krepko plapolá v duši človeka od prvega početka do danes in se je še le pred nekoliko desetletij začelo osporavati. Prim. tudi še izvrstna izvajanja o »odmazdi« v Živanović, *Dualitet krivičnih sankcija*, str. 26 nasl.

red, ukori, kaznuje s tem, da mu odvzame ali utesni neko pravno dobrino (prostost, imovino). Kazen ni dobrot, ampak njeno nasprotje! Za izvedbo take povračilne ideje pa ni potreba, da se pri kvalificiranem zločincu iz prepričanja poseže po istih ali enakih kazenskih sredstvih, ki jih država uporablja za navadne zločince in ki se v bistvu značijo za neko zlo, namenjeno, da zločinca v očeh drugih ponižujejo; ukoritvena konstatacija naj se giblje v drugi smeri.

§ 6. Sedajšnja zakonodaja. Kriminalnopolitični vidik, ki smo ga ravnokar ugotovili, se dá vsaj *in nuce* zazreti tudi v kazenskopravni zakonodaji sodobnih kulturnih držav.

Ako se omejimo le na pokrajinske zakonodaje kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, naj omenimo na kratko sledeče:

V bivši Avstriji je bil izdan cesarski odlok z dne 28. oktobra 1849, publiciran še le z naredbo just. ministrstva dne 26. junija 1864. Ta velja še dandanes v Sloveniji (s Prekmurjem) in v Dalmaciji in daje nekoliko predpisov glede političnih zločincev. Po le-teh ostanejo kazenska sredstva za politične zločine ista kot za navadne zločince, toda izvršujejo se vsaj kazni na prostosti na blažji način. Pogodnosti obstoje v tem, da so ločeni od drugih hudodelcev, da smejo imeti svojo obleko in posteljno perilo ter odeje, da ne opravljajo snažilnih del, smejo kaditi in niso primorani sprejeti odkazano jim delo. Ta naredba ima zakonodajno moč, ker je izdana in splošno publicirana v času absolutističnega režima.²⁸

Naravnost v kazenski zakonik pa je sprejeta neka določba, ki se tiče političnih zločincev v Srbiji (§ 14). Ta določba govori o robiji in o okolnostih, pod katerim se robijašem natikajo okovi. Po tretjem odstavku tega § 14 ni izključeno, da pride tudi politični zločinec v okove. Ako pa je bila prvotna kazen robije izrečena brez okovov, smejo se obsojencem v kaznilnici vendar le okovi nadeti in sicer kot disciplinska kazen za disciplinske

²⁸ Ne sme pa biti položaj takšen, da so bili ti zločinci obsojeni obenem radi prostaškega zločina. Gl. Kaserer, Mat., III., str. 291 nasl., Lammasch-Rittler, Grundriss d. oest. Str. R., str. 103; Dolenc, l. c., str. 11.

prekršaje; samo pri političnih zločincih in maloletnikih je takšno discipliniranje zabranjeno.²⁹

Na Hrvatskem in v Slavoniji je bil izdan med svetovno vojno zakon z dne 18. junija 1918 o državni vôzi in državnem zaporu, ki naj nastopita na mesto težke ali navadne tamnice, odn. strogega ali navadnega zapora za politične delinkvente ter jim dovoljuje mnoge in važne olajšave pri prestajanju kazni na prostosti. Delikti, ki se smatrajo za politični, so vseskozi taki, pri katerih je storilec lahko altruistično-navdahnjen zločinec iz prepričanja. Izmena kazenskega sredstva ni arbitrarna, ampak obligatorna. V § 2 leg. cit. so napovedani celo »posebni zavodi«, ki naj se uvedejo za izvrševanje kazni na prostosti za takšne obsojence.³⁰

V Vojvodini veljavni kaz. zakonik pozna posebno vrsto kazni na prostosti za zločince, ki jih smemo imenovati politične, h katerim pa zakon šteje tudi osebe, ki so bile radi dvoboja obsojene, namreč državni zapor, ki se izvršuje v posebnih državnih jetnišnicah. To sredstvo se uporablja pri pregreških, za katere je izrečena kazen na prostosti izpod 5 let, pri hudodelstvih pa, če gre kazen, ki je bila izrečena na pet ali več let. Sme pa trajati državni zapor od 1 dne do 15 let.³¹

Storilci, ki so zakrivali kaznivo dejanje po tiskovnem zakonu z dne 6. avgusta 1925 imajo v vsej državi privilegirano stališče v naslednji smeri: Tiskovno sodišče ocenjuje njihova dejanja glede značaja in če se jim prizna značaj političnega kaznivega dejanja, razsoja o tem, a) ali naj obsojenec prestaja kazen na prostosti ločeno od kaznencev, ki so bili obsojeni radi prostaških zločinov, in sicer v primernih prostorih, b) ali se sme obsojenec siliti k obveznemu delu ali naj se sme baviti z delom, ki si ga sam izbere, ki pa mora ustrezati

²⁹ Gl. Živanović, Osnovi kriv. prava, op. d., str. 321, 323, kjer je naveden tudi red za kaznilnice; Dolenc, l. c., str. 16.

³⁰ Glej Šilović, Kazneno pravo, str. 365, Dolenc, l. c., str. 14. Do ustanovitve »posebnih zavodov« še ni prišlo, pač pa se izvršujejo kazni političnih zločincev iz vse države v kaznilnici v Srem. Mitrovici. — O značaju »političnih deliktov« in pri tem tudi o gori cit. zakonu se je med Hrvati v poslednjem času precej pisalo: Politeo: Politički delikt (1921); Werk in Politeo (Nova Evropa 1922); Dolenc: Država i politički zločinci (Mjesečnik, 1925, str. 97—107).

³¹ Gl.: Dolenc, Problem izvrševanja kazni na prostosti itd., str. 20.

razmeram kazenskega zavoda, c) ali sme nositi svojo obleko in dobivati svojo hrano. Sodišče sme vse te olajšave hkrati dovoliti; ni pa navedeno, ali sme eno ali drugo ali pa vse izključiti, pa priznati samo tiste olajšave, ki so odrejene v 3. (milejša disciplina) in 4. odstavku (bivanje na zraku 3 ure na dan). Po našem mnenju ni izključeno, da se prizna samo ena ali druga od omenjenih olajšav.³²

Po vseh določbah, ki smo jih navedli, se vije kot rdeča nit kriminalnopolitična ideja, da je za izvestne delikte — bodisi točno po §Ših navedene, bodisi splošno kot politične označene — kazen na prostosti, ki je odrejena po kazenskih zakonikih, pretrda, preveč ponižujoča in da jo je treba izpremeniti v *custodia honesta*. Vsekakor je svobodni sodni prevdarek, kedaj se sme *custodia honesta* uporabljati, zelo utesnen, ker so zločini kazuistično označeni (enumerirani) in preko teh mej sodišče iti ne more. Ipak je s tem *implicité* od zakonodavca priznано, da za izvestne kategorije zločinov obče funkcije kazni nimajo učinka. Neizgovorjeno, ker neopaženo, pa je ostalo, da zaslužijo izjemno stališče glede izvršitve kazni samo tisti zločinci, ki so storili zločin iz altruistično-navdahnjenega prepričanja pod pritiskom svojih, ne povsem zavrgljivih idej.³³ Če pa tega momenta v zakonodaji ni ali če sodišče ni po zakonu primorano primerno ga vpoštovati, potem se nam zdi, da celokupni kompleks vprašanj o smotrenosti in primernosti kazenskih sredstev še ni pravilno rešen.

³² Hönigsberg, Zakon o štampi, str. 146, izvaja, da se čl. 92 strinja povsem s čl. I. glave III zakona od 14. maja 1907, ki je izpremenil prejšnji hrv.-slavon. tiskovni zakon, ter da je bila z naredbo z dne 27. junija 1907 določena kaznilnica v Mitrovici za izključno mesto izvrševanje takih kazni. Gori postavljenega vprašanja o obsegu olajšav pa se njegova izvajanja niso dotaknila; enako o tem vprašanju ni govora v komentarju Muhle, Zakon o štampi (str. 90), niti v sistematičnem prikazu Frank-a, Osnovi prava o štampi.

³³ Ferri, Le princip de responsabilité légale (v Revue intern. de Droit pénal, 1928, str. 43) pravi celo o političnih zločincih, da so individui, »dont la vie antérieure n'a pas l'honnêteté austère, qui caractérise le vrais délinquants politiques«.

IV. Izjemno stališče zločinca iz prepričanja de lege ferenda.

§ 7. Švica, Nemčija in Avstrija, Grška, Češkoslovaška, Italija. Od osnutkov zadnjega desetletja za preosnovani kazenski zakonik pride časovno najprej švicarski vpoštev (izdan 23. julija 1918). On je ustanovil kot kazni na prostosti vôzo (*Zuchthaus*), ječo (*Gefängnis*) in zapor (*Haft*). V posebnem delu je za posamezne zločine zagrožena kot kazen ali ena sama vrsta kazni na prostosti ali pa alternativno dvoje vrst kazni, vôza ali ječa, odnosno ječa ali denarna globa (*Busse*). V primerih alternativne zagrožitve kazenskega sredstva naj sodišče izbere milejše kazensko sredstvo in ga odmeri »po krivdi storilca«; vpošteva naj nagibe, poprejšnje življenje in osebne razmere krivca. Med olajšilnimi okolnostmi je na prvem mestu naveden primer, ko je storilec storil pregrešek (hudodelstev sploh ni!) iz nagibov, ki so vredni spoštovanja (*achtungswerte Gründe*). O zločinih, storjenih iz političnih nagibov ni več nikjer govora. Tu je torej zakonodavec že opustil kazuistično naštevavanje, kedaj naj se izreče milejše kazensko sredstvo. Toda značaj *custodiae honestae* ni nobenemu izrečno priznan.

Da se je kazuistična metoda priznavanja *custodiae honestae* baš v dobi po svetovni vojni izkazala za zgrešeno, povdarja najodličnejše »utemeljitev«, ki je pridodana osnutku novega kazenskega zakonika za Nemčijo iz l. 1925: »Katere vrste kaznivih dejanj utegnejo biti v pojedinih primerih diktirane po idealnih nagibih, tega zakonodavec ne more v naprej izračunati. Tu more le splošno pravilo pomagati, po katerem v primeru, da so izpolnjeni določeni pogoji, nastopi pri vsakem kaznivem dejanju *custodia honesta* kot kazen na prostosti.«³⁴ V 8. poglavju o kazenskih sredstvih navedene kazni so smrtna kazen, vôza (*Zuchthaus*), ječa (*Gefängnis*) in zapretje (*Einschliessung*). Traja naj zapretje najmanj 1 teden, najdalje 15 let. Toda kazen zapretja ni nikjer primarno zagrožena. Samo v 9. poglavju o izmeri kazni je rečeno (§ 71): »Na mestu vôze ali ječe nastopi zapretje istega trajanja, ako je odločilni nagib pri storilcu obstojal v tem, da se je smatral za primora-

³⁴ Glej: Amtl. Entwurf eines allg. deutsch. Strafgesetzes; II. del (Begründung), str. 51.

nega k dejanju na podlagi svojega npravstvenega, verskega ali političnega prepričanja.³⁵

Iz političnih vzrokov se je rodila namera, da se izdela za Nemčijo in Avstrijo, če že ne isti, pa vsaj bistveno enak nov kazenski zakonik. O uradnem projektu za nov k. z. Nemčije so se vršila na Dunaju posvetovanja strokovnjakov obeh republik. Leta 1927 izišli avstrijski projekt se razlikuje glede problema, ki nas tu zanima, v tem, da navaja kot glavna kazenska sredstva le vôzo, ječo in zapretje, toda glede zapretja ne navaja nobene določbe o trajanju. Tudi v avstrijskem projektu ni kazen zapretja pri nobenem deliktu naravnost zagrožena. Toda v § 72 (ustrezajočem § 71 nem. proj.) je rečeno: »Na mesto zagrožene kazni vôze ali ječe stopi zapretje enakega trajanja, če je storilec ravnal izključno iz spoštovanja vrednih nagibov in dejanje ni že radi vrste in načina izvršitve ali radi od storilca zakriviljenih posledic posebno zavrgljivo.« Po dolgotrajnih skupnih posvetovanjih nemških in avstrijskih delegatov dotičnih parlamentov je prišlo do sporazuma. Tako se je čitalo v vseh komuniquejih. Če pogledamo v oficijelno izdajo sklepov prvega čitanja kazenskopravnega odseka avstrijskega parlamenta,³⁶ vidimo, da je stališče avstrijskih delegatov zmagalo. Tekst za skupen kazenski zakonik Nemčije in Avstrije se je prilagodil popolnoma stališču avstrijskih delegatov!

³⁵ V opombi ²⁷ navedeni Richard Schmidt pravi v svojem Grundriss des deutsch. Str. R., Anhang, str. 12, da se znači kazen »der Einschliessung« kot »moderne Umformung der früheren Festungshaft«. O tej kazni pa pravi v knjigi na str. 153: »Sie ist als Ehrenstrafe custodia honesta zur Bestrafung solcher Delikte geschaffen, welche auf individuelle politische oder soziale Anschauungen zurückführbar sind. Sie sind bei Zweikampf ausschliesslich, in der Regel aber wahlweise neben Zuchthaus, das in solchen Fällen nur bei ehrloser Gesinnung des Täters verhängt werden soll, oder neben Gefängnis angedroht.« Vse to naj bi pomenilo tudi kazensko sredstvo »zatočenje« srb. k. zak. Toda projekt za naš jedinstveni kaz. zak. se ni pomaknil niti za las naprej v smislu napredka, dasi ima velik del države že svoj zakon o državni vôzi ali državnem zaporul

³⁶ Gl.: Beschlüsse erster Lesung des Strafrechtsausschusses betreffend den Entwurf zu einem Bundesgesetz, womit ein Strafgesetzbuch über Verbrechen und Vergehen erlassen wird (Vorlage der Bundesregierung, 49 der Beilagen zu den stenograph. Protokollen des Nationalrates III. Gesetzgebungsperiode), str. 8. (Doslje t. j. do 24. maja 1928, ko to pišemo, je izšel v tisku le »obči del«).

Naj navedemo iz motivov, pridodanih nemškemu projektu, še naslednje markantne misli, ki so v skladu z našimi izvajanji v § 5: »Storilec je moral ravnati v izpolnjevanju svoje namišljene dolžnosti; ta nazor mora koreniniti v njegovem političnem, verskem ali nrvstvenem prepričanju. Nikakor ne zadoštuje, da storilec svoje početje smatra po svojem temeljnem pojmovanju za umestno in pravilno. Misel o namišljeni dolžnosti ne sme biti samo sodoločevalna, ampak ona mora storilca resnično obvladati in vsa druga uvaževanja potisniti v ozadje. Kakor hitro so tu di nizkotni nagibi, kot pohlep po moči, koristoljubje, osvetoželjnost ali krutost, vplivali na storilca, ni več mesta za uporabo § 71.« Kriterij »brezčastnega mišljenja« je odpadel, na njegovo mesto stopa »objektivno ugotovljiv psihološki izvid«.³⁷

Leta 1924 nastali načrt kaz. zakonika za Grško se nanašanja še docela na nemški načrt kaz. zak. iz l. 1919.³⁸ Pozna smrtno kazen, vôzo, ječo, zapretje (*Einschliessung*), zapor in denarno kazen, poleg tega tudi očuvalna sredstva. Zapretje sme trajati do 20 let (v nemškem načrtu 1919 — 15 let), vendar ne izpod 3 dni. Kjer zakon pripušča izbero med vôzo ali ječo in zapretjem, sme izreči zapretje samo, če se ugotovi, da dejanje ni nastalo iz nečastnega mišljenja. V posebnem delu je taka izbena dopuščena tudi pri veleizdaji, izdaji domovine, pri dvoboju in še pri mnogih drugih deliktih. O političnih deliktih ni nikjer govora.

Čehoslovaški načrt (iz l. 1926) za kaz. zak. predlaga kot glavne kazni na prostosti (smrtna kazen, ki se je nahajala še v prednačrtu iz l. 1921, je docela eliminirana): vôza in pa ječo, vsako s šesterimi stopnjami trajanja. Vôza difamira, ječa nima onečaščujočih učinkov ali posledic. Ta načrt odklanja uvedbo *custodiae honestae*; vplivi švicarskega načrta pa so jasno vidljivi. Motivirano je to postopanje z naslednjimi stavki: »Uredba ječ bo omogočevala, da se bo tudi s političnimi zloinci ravnalo na pristojen način, če ne bodo dejanja učinili iz nizkotnega nagiba. V kolikor pa drugi zakoni dopuščajo kazen *custodia honesta* še pri drugih dejanjih, kot n. pr. pri dvoboju i. sl., utegne ta kazen prelahko dobiti značaj stanovske predprave

³⁷ Glej v opombi ³⁴ cit. osnutek, str. 51.

³⁸ Prim. Ventura s, Entwurf eines Griechischen Strafgesetzbuches (Samml. ausserd. St. G. Bücher, Nr. 47), str. 14.

za pripadnike imovitejših slojev, kar pa načrt izbegava«. Na drugi strani pa načrt vendar le pripušča, da ministrstvo pravde po zaslišanju »centralnega svetovalstva za kazenske izvršitve« dovoljuje političnim zločincem v jetnišnicah (§ 121 načrta), oziroma v kaznilnicah (§ 116 načrta) izvestne olajšave in ugodnosti.

Italija je dobila v avgustu 1927 svoj drugi osnutek³⁹ za reformiran kazenski zakonik.⁴⁰ Čisto nov je postopek tega projekta v tem pogledu, da se izrečno definira politični zločin in sicer po obeh spornih teoretičnih vidikih hkrati (švicarska teorija, Labandova teorija).⁴¹ Toda vse to je navedeno le za politične zločine, storjene bodisi od domačega, bodisi inozemskega državljana v inozemstvu, in tvori izjemo, da nastopi pregon le po zahtevi ministra pravde. V čl. 64 je na prvem mestu med olajšilnimi okolnostmi navedena sledeča: »*l'averè agito per cause di onore o per altri motivi di particolare valore morale o sociale*«. Priznati se mora, da pojde tu bodoči zakonodavec, če sledi načrtu, do skrajnih mej, ker hoče vpoštevati že delno moralno ali socialno vrednost, a posledice tega tako dalekosežnega naziranja o vpoštevnosti blagih nagibov so: Če je podana označena olajšilna okolnost kot jedina, sme se spremeniti smrtna kazen v ječo (*reclusione*) od 24—30 let, dosmrtna vóza (*ergastolo*) v ječo ne izpod 10 let, vse druge kazni pa se zmanjšajo za dve tretjini zagroženega trajanja. Ako pa obstojajo poleg te olajšilne okolnosti še druge, stopa na mesto smrtne kazni ječa 15 let, na mesto dosmrtné vóze ječa 6 let, vse druge

³⁹ Prvi »progetto preliminare« iz l. 1921 je bil zasnovan po pozitivistični teoriji brez kazni; autor mu je bil Enrico Ferri, ta načrt je bil mišljen gori v op. ²³ in ²⁴.

⁴⁰ Prikaz idej drugega osnutka je podan v Bunge, Die Reform des ital. Strafrechtes, Deutsche Jur. Zeit. 1928, str. 138, a se ne dotika našega problema. Drugi prikaz gl. Ugo Conti, Sul progetto preliminare di un nuovo codice penale italiano (Schweiz. Zeitschr. f. St. R., 1928, str. 56 nasl.). Na strani 61 je pojasнено: »La pena tipica carceraria è la reclusione, scomparsa la pena parallela della detenzione: la quale avrebbe dovuto riservarsi ai delinquenti di eccezione e d'occasione, ma non fu mai veramente tradotta in atto, per difficoltà, sopra tutto, d'ordine pratico« . . . O zločincih iz prepričanja ni govora.

⁴¹ Čl. 7 tega projekta pravi, da je politični zločin, »ogni delitto che offende un diritto o interesse politico dello Stato, ovvero un diritto politico del cittadino. E altresì considerato delitto politico comme determinato in tutto o in parte da motivi politici o sociali«.

kazni pa se zmanjšajo, toda ne izpod ene šestine. Posebnih določb za tretiranje zločincev iz altruistično-navdahnjenega prepričanja ni. Določbe, kako naj se izvršujejo kazni, so prido-dejane pri vsaki vrsti kazenskega sredstva; o kakšnih olajšavah za politične zločince ni nikjer spomina. To si smemo razlagati tako, da fašistična mentaliteta, pod čije patronanco se ustvarja nov kazenski zakonik, noče priznati, še manj pa hoče trpeti poleg sebe drugo politično prepričanje, nasprotno, ona bi ga najraje, če le mogoče s kaznimi, ki so generalno-preventivno usmerjene, popolnoma zatrla.

§ 8. Naša kraljevina. Osnutek za jedinstveni kazenski zakonik naše kraljevine je glede kazenskih sredstev zasnovan na podlagi in po vzorcu švicarskega osnutka. Pozna onečaščujoče in neonečaščujoče kazni. To sicer ni nikjer izrečno navedeno, ampak dá se sklepati zlasti iz priznanja, da so motivi zločinca lahko spoštovanja vredni. Ta misel je bila v komisiji za izdelavo projekta jedinstvenega kazenskega zakona iz l. 1921 še dalje izgrajena.⁴² Za onečaščujoče delikte se zagrožava smrtna kazen, robija in strogi zapor, za neonečaščujoče pa zatočenje, zapor in denarna globa. Po svoji genezi je »zatočenje« nedvomno naslednik nemškopravnega kazenskega sredstva »*Festungshaft*«. Pri tem je ostalo tudi v obeh osnutkih, ki sta bila izdelana za predložbo narodni skupščini, toda ne od zakonodajnega sveta ministrstva pravde, ampak samo od trojice članov tega sveta.⁴³ Pri odmerjevanju kazni je v teh načrtih rečeno (§ 59), da je kazen odmeriti po stopnji storilčevi kazenske odgovornosti in da se je pri tem ozirati na okolnosti »koje utiču da kazna bude veća ili manja, naročito zločinačka paklost, koja se ugleda u učinjenom delu, pobude sa kojih je delo učinjeno, cilj u kome je delo učinjeno, neposredni podstrek na izvršenje dela, raniji život učiniocev i njegove lične i ekonomske prilike, mera uvidjavnosti, posledice dela, da li se za ovo kaje

⁴² Elaborat je izšel kot »Projekat kaznenog zakonika za kraljevinu SHS«, Državna štamparija 1922. Utemeljitev je zelo kratka, pa ni skupno delo komisije, ampak le nekaterih članov komisije.

⁴³ Prvi osnutek je bil predložen narodni skupščini dne 18. febr. 1926 od ministra Gjuričića, drugi, ki je že vpošteval nekoliko izprememb osnutka iz posvetovanj v pododboru zakonodajnega odbora razpuščene narodne skupščine, ki so se vršile kar na brzo roko, pa dne 3. novembra 1927 od ministra dr. Dušana Subotića.

i da li se trudio da popravi posledice«. Pri obstojanju ene ali več olajšilnih okolnosti se izvrši lahko ublaženje kazni. Važen je še predpis § 62: »Gde zakon dopušta izbor izmedju više vrsta kazni, stroža vrsta će se izreči, kad je krivično delo poteklo iz nečasnih pobuda ili ako ono pokazuje zao karakter učiniocev.« Taka izbora je v posebnem delu dopušćena pri dolgi vrsti deliktov. (Pripomnjeno bodi, da delikta dvoboja ni več v osnutkih.) Nikjer ni govora o političnih zločincih ali zločincih iz preprićanja.

Dne 3. nov. 1927 pa je bil narodni skupščini predložen tudi še načrt zakona o izvrševanju kazni na prostosti. Ta pa vsebuje v 4. glavi »Postupak sa političnim osudjenicima« podrobne določbe, od katerih navedemo sledeće: Blažje je postopati z obsojenci: 1. ki se po posebnih zakonitih predpisih smatrajo za politične krivce, 2. katerim sodišće, bodisi prve, bodisi više instance prizna ob izročitvi sodbe oblastvu za izvrševanje kazni na prostosti z ozirom na naravo dejanja tiste olajšice, ki so v tej glavi navedene. Slede te olajšice, med katerimi so važne: prestajanje kazni v posebnih zavodih ali oddelkih, skupni zapor, lastna obleka in prehrana. Tudi disciplinske kazni so pri političnih zločincih drugačne kot pri navadnih. Pripominjamo, da »posebnih zakonitih predpisov« o tem, koga je smatrati za političnega krivca, v naši zakonodaji doslej še nikjer nismo zasledili.

V. Kriminalno-politićni vidiki.

§ 9. Potrebnost ustanovitve norm za zločince iz preprićanja v obće. Pregled veljavne sodobne kazenskopravne zakonodaje in osnutkov kazenskih zakonikov zadnjega desetletja nam je pokazal razdvojenost pri obravnavanju problema, ki je predmet te razprave. Na eni strani se zločinec iz preprićanja pojmovno ne priznava kot poseben tip, k večjemu da se dovoljuje političnemu zločincu izjemno stališće pri izvrševanju kazni na prostosti. Na drugi strani pa o političnem zločincu ni posebej govora ter more sodnik ž njim postopati tudi kot z navadnim zločincem, ali unešen je nov moment pri tipiziranju zločincev, ki se ne omejuje samo na političen značaj dejanja, ampak obstoji v preprićanju zločincea, ki premaga čut dolžnosti,

da mora kazenskopravne norme spoštovati. Glede te vrste deliktov pa kolebajo projektanti: nekateri opredeljujejo okvir, v katerem se sme to prepričanje gibati, točno (nравstveni, politični, verski značaj), drugi pa označujejo tisto prepričanje na splošno kot spoštovanja vredno. Katera obeh glavnih struj zastopa kriminalnopolitično boljše in za to priporočljivejše stališče, o tem gre spor.

Če si predočimo vse to, kar smo izvajali gori v §§ 4 in 5, potem se bomo mogli odločiti samo za skupino, ki priznava opravičenost izjemnega stališča za zločinca iz prepričanja, seveda v tistem kvalificiranem smislu, kot smo ga gori ustanovili. To je psihološko in sociološko utemeljeno.

V psihološkem pogledu, t. j. glede problema, kako postane človek zločinec — je uvaževati, da je duša osebe, ki pride iz resno pridobljenega lastnega prepričanja do zločina, kar se tiče nравstvenih vprašanj, pobud in ovir, drugače ustvarjena nego ona zločincev iz priložnosti ali iz navade.⁴⁴ Kje je težišče višje pravne dolžnosti v najsubtilnejših vprašanjih nравnosti, to se ob danem času ne dá vselej enostavno in točno spoznati. Če pa država sama to dejstvo uvideva, ne more apodiktično trditi, da vest zločinca na noben način ni v skladu z vestjo državnih predstaviteljev. Za to naj ne gre s kaznijo dalje, nego je to potrebno za povdarek svoje avtoritete in eventualno za samoobrambo s tem, da sprečava nadaljevanje napadov na njene pravne dobrine (povračilna, event. očevalna funkcija kazni).

V sociološkem pogledu, t. j. glede problema, kaj pomeni zločin za društvo, pa stojimo pred dejstvom, da evoluirá vse naziranje, tudi pravno in da se vse pojmovanje pravnih funkcij države kot take od časa do časa bistveno izpreminja. So ljudje, ki slutijo vsled svojega finejše razvitega instinkta razvoj problema v bodočnosti veliko prej in bolje kot povprečna masa ljudi iste države. Te osebe so danes zločinci, a jutri ali po jutrajšnem heroji, ki jih bo tedajšni pravni red blagoslavljal.⁴⁵

⁴⁴ Glej Gaupp, l. c., str. 409.

⁴⁵ Radbruch, Einführung in die Rechtswissenschaft, 5.—6. izd., naveže na isto misel na str. 101, 102 sledeče: »Deshalb fehlt hier der Staatsgewalt die sittliche Ueberlegenheit über den Verbrecher, die ihr sonst eignet, mag sie ihn nun mit der Vergeltungstheorie als Bösewicht oder mit

Na tem mestu treba poudariti, da se pojem tega kvalificiranega zločina iz prepričanja nikakor ne krije s pojmom političnega zločinca. Ta dva pojma predstavljata, grafično prikazano, dva kroga, enega večjega za zločinca iz prepričanja, drugega manjšega za političnega zločinca. Ali ta dva kroga se ekscentrično sečeta, njuna skupna ploskev pa je zelo majhna. Že to uvaževanje nagiblje k nazoru, da ni umestno pojem zločinca iz prepričanja utesnjevati na pojem političnega, še manj pa seveda oba pojma istovetiti. K vsemu temu pa pridejo še težave, da je zelo težko definicijo političnega zločinca podati točno, osobito v primeru, da je osnovni delikt prostaški delikt (n. pr. tatvina, goljufija), a nagib k zločinu političnega značaja.

Pojem političnega delikta pa je treba tudi negativno opredeliti, namreč da anarhizem in komunizem ne spadata vanj, ker nista pozitivna, ampak negativna prepričanja, ki stremita po rušenju temeljev države in družbe. Nobena pametna in previdna država, ki zastopa zavestno kulturne interese družbe, ne more smatrati anarhizem ali komunizem za etično prepričanje, ki bi moglo ustvariti podlago za kulturni razvoj človeške družbe, vsaj dokler so ljudje na svetu osebe z različnimi čuti in potrebami.

Poleg čistega, nesebičnega političnega prepričanja prihajajo za izjemno tretiranje kvalificiranih zločincev iz prepričanja še prepričanja v poštev, ki temelje na verskem, нравstvenem, pa tudi znanstvenem momentu. Formula, ki jo je dal uradni načrt za reformo kaz. zak. v Nemčiji, se nam ne zdi izčrpna. Čista znanstvenost ostane znanstvenost brez ozira na to, ali ustreza нравnosti ali ne, in je vendarle vsega vpoštevanja vredna.⁴⁶ Pravilno pa daje baš omenjeni načrt sodišču možnost, da ugotovi glede nagiba zločinca, ali temelji na нравstvenem, verskem ali političnem prepričanju (mi bi dodali še: na znanstve-

der Sicherungstheorie als Tor oder Kranken betrachten. Sie hat vielmehr den Ueberzeugungsverbrecher als sittlich ebenbürtigen Feind zu betrachten . . . Zuchthaus oder gar Ehrverlust hatte selbst in Zeiten hochstehender politischen Leidenschaft gegen Männer reinen Willens, wenn auch noch so irrigen Weges, niemals verhängt werden sollen.« Če čitamo te krepke stavke, ali si moramo misliti, da je Radbruchova karakterizacija kazni za zločinca iz prepričanja zadeta, če se mu diktira naše »zatočenje«?!

⁴⁶ R a d b r u c h, Der Ueberzeugungsverbrecher, l. c., str. 37, je nasprotnega mnenja, da je z znanstvenim prepričanjem enako ravnati kakor z нравstvenim.

nem prepričanju) in ali je jakost prepričanja kot jedina gibalna sila brez najmanjše sebične primesi premagala čut dolžnosti pokoravati se kazensko pravnim normam.

Oblika, ki je bila sklenjena od skupne parlamentarne komisije Nemčije in Avstrije (gl. zg. § 8), se nam zdi preohlapna, ker ne pove, kateri nagibi se smejo smatrati za spoštovanja vredni. Tudi drugo zakonodavno misel negativne narave (»dejanje se sme značiti . . . . za posebno zavrgljivo«) ne bi hoteli priporočati, ker je skoro vsaka beseda v njej zagonetka ali pa kavčuk.⁴⁷

V književnosti je nastalo tudi vprašanje, ali se sme uporabljati zapretje (*custodia honesta*) kot nadomestilo za smrtno kazen. Ne glede na to, da smo načelni nasprotniki smrtne kazni, mislimo, da tam, kjer zakon zagrožava edino le smrtno kazen, sploh ne more priti to vprašanje v poštev, ker gre gotovo za absolutno zavrgljivo dejanje; kjer jo pa predvideva alternativno s kaznijo na prostosti, ni zadržka, da sodišče izpremeni vozo ali ječo v zapretje, če so ostali osebni in stvarni pogoji podani. Pri pazljivem čitanju dotičnih določb v tem pogledu vprašanje ne more biti sporno.

§ 10. Predlogi za edinstveni kazenski zakonik v naši kraljevini. Dosledno doslejšnjim izvajanjem predlagamo, da naj pride v § 38, ki govori o kaznih na prostosti, kot 4. odstavek še dostavek: »Za dela, koja su potekla iz čisto-političkog, verskog, moralnog ili naučnog ubedenja o opravdanosti svoga počinjenja primeniće sud, koji izriča kaznu, kaznu lišenja slobode u državno uze. Ovo izvršiće se sasvim odvojeno od ostalih kazna i na naročito blaži način.« Med določbe, ki razlagajo obče pojme, bi bilo uvrstiti posebno točko, da se anarhistična in komunistična kazniva dejanja ne smejo smatrati za politična dejanja v smislu tega kaz. zakonika.

V našem ljudstvu je mnogo vroče krvi. Ideje dozorevajo tu vehementno, ekspanzivno. V kolikor so proste vsake sebičnosti, so vsekakor vredne vpoštovanja, vsaj ko gre za izvrše-

⁴⁷ Duševni oče te formule je pač Wach, ki je, ocenjujoč novi načrt kaz. zak. za Nemčijo (Der neue Strafgesetzentwurf, Deutsch. Jur. Z. 1925, str. 531) rekel: »Mir will scheinen, dass nachwievor zur Wahl der Einschliessung Handeln aus nichtehrloser oder aus achtungswerter Gesinnung genügen sollte.«

vanje kazni za zločine zločincev iz prepričanja. Tudi je vpoštevati, da imamo v velikem delu države — Hrvatska s Slavonijo — adekvatni zakon o zločincih iz prepričanja, ki je že ustvaril izvestne tradicije, katere ne gre brez tehtnih razlogov v nemar puščati.

K našim predlogom bi še pripomnili, da zahtevajo vsekakor velike umstvene in npravstvene sposobnosti sodnikov. Grajalo se je že drugod, da gre zakonodavec v tem pogledu predalet. Nam se zdi to vprašanje odveč. Če damo sodniku oblast, da izreka smrtno kazen, ali se naj pomišljamo, da mu dopustimo precenjevanje okolnosti, ki ublažujejo neke vrste kazni? Sicer pa ima pravico, izrekati »državno uze« in »državni zapor« že velik del sodnikov naše kraljevine. To, kar se je dalo tam izvesti, v drugih delih države tudi ne bo neizvedljivo.⁴⁸

Na vsak način pa smo zoper to, da bi še le *ex post*, t. j. po pravnomočnosti obsodbe, drug sodniški kolegij ali pa drugi svet določal način izvrševanja, kakor hočeta naš načrt za zakon o izvrševanju kazni na prostosti, oziroma čehoslovaški načrt za kazenski zakonik to uvesti. Način izvrševanja kazni mora biti integralna sestavina sodbe. O možnosti ali nemožnosti uporabe *custodiae honestae* naj se razpravlja javno na glavni razpravi, naj se javno krešejo mnenja obtožitelja in branitelja ali obtoženca samega, slednjič naj bo zoper izrek v tej stvari tudi dopustno pravno sredstvo, ki je predvideno za izpodbijanje sodbe glede izmere kazni. Potem pač ne bo mogoče trditi, da bo uredba *custodiae honestae* pomenila neko ustanovo »privilegija za izvestne staleže«!

⁴⁸ Prim. izjavo Radbrucha, Deutsch. Jur. Zeitg. 1925, str. 1289: »Ohne Vertrauen in den Richterstand ist eine Neuordnung des Strafrechtes unmöglich.« Prof. dr. F. Exner (Leipzig) pa piše, ocenujoč Wilmannsovo remek-delo o zmanjšani vračunljivosti (Deutsch. Jur. Zeitg. 1928, str. 745): »Für unrichtig halte ich es, wie dies jetzt so häufig geschieht, unter Hinweis auf unsere heutigen kriminalpsychologisch unvorgebildeten Richter strafrechtliche Reformvorschläge für die Zukunft abzulehnen. Unsere Jugendstrafrechtspflege scheint mir zu beweisen, dass auch die Justiz mit ihren Zwecken wächst.« Kar velja za Nemčijo, naj bi za naše sodnike ne veljalo? — In vendar pravimo, da naj se sodniški naraščaj že v pripravljalni dobi, da, tudi že na vseučiliščih, uvaja v moderno kriminalno psihologijo.

Résumé.

Le Criminel par conviction.*Réflexions sur le problème de la fixation équitable de la peine.*

Les actes incriminables commis par le criminel par conviction ne naissent pas d'une opinion erronée de droit — comme c'est le fait chez le criminel monomane — mais, bien au contraire: il naissent en parfaite connaissance de l'illégalité avec la supposition que la norme du droit criminel doit être violée par raisons supérieures — On ne peut pas parler logiquement que du criminel (jamais du crime) par conviction. De ce fait, le législateur ne doit pas créer des crimes par conviction comme un genre différencié des délits généraux, mais il peut bien statuer des normes spéciales pour les criminels par conviction.

Il faut avant tout préciser la notion juridique de la conviction. On n'y peut entendre que la probabilité la plus vraisemblable en y accordant la préférence d'une valeur éthique et il faut que cette notion se présente comme le produit le plus intime de l'individu tel qu'il s'est formé sous l'influence des conditions biologiques de la vie psychique et physique du milieu. Pour être comprises, toutes les composantes ayant exercé leur influence sur la formation de l'individu ainsi fait doivent être démontrables. Comme il s'agit toujours d'une lutte entre deux devoirs, à savoir les devoirs de la loi criminelle et ceux de l'éthique, nous y avons un état reconnu par l'Etat dans son code criminel sous la notion d'état de nécessité.

Comme objet de la conviction de l'enfreignant on peut mettre en compte tout bien de droit. En ce qui concerne la supposition que la conviction doit être enracinée dans une conception éthique pour être prise en considération juridique, l'auteur divise les faits en quatre groupes et examine ceux là où l'exception pour un criminel par conviction paraît être justifiée du point de vue pénal. — Comme critère essentiel il allègue la condition que la conviction reste dans les limites de l'ordre de droit existant. S'il en est ainsi on peut à la rigueur accorder au coupable une exception de faveur (particulièrement pour des crimes commis par altruisme) dans les cas contraires une faveur ne doit pas être admise (particulièrement pour les crimes commis par des motifs anarchistes ou communistes).

En considérant la question comment la faveur d'exception soit concédée, il faut tenir compte des fonctions de la peine. La considération de la prévention spéciale et de la générale ne toucherait à rien, la fonction de la sûreté de la société manquerait presque régulièrement; ce n'est que la fonction de réprobation de la peine qui est toujours à considérer. Pour réaliser cette fonction de la peine seule, il n'est pas nécessaire d'appliquer des peines prévues pour les criminels communs, on ne doit pas punir le fait, mais l'auteur de ce fait punissable — l'homme.

L'auteur discute dans son mémoire aussi l'état juridique des différentes régions du royaume SHS de lege lata et de lege ferenda, les propositions à cet effet des projets de la loi pénale suisse, allemand, autrichien, grec, tchécoslovaque et italien et examine à la fin critiquement les dispositions à cet effet du projet pour le Code Criminel uniforme du royaume SHS. Quant à ce dernier, l'auteur constate qu'une prise de position spéciale en face du problème du criminel par conviction y manque complètement.

Quant à la question de politique pénale, à savoir si la conviction doit être particulièrement caractérisée normativement d'après sa naissance ou bien qu'il suffise de la signifier simplement comme formée «par des motifs estimables», l'auteur se met au premier point de vue, il voudrait même que le cadre y fût élargi et auprès des moments religieux et éthiques il voudrait y comprendre aussi des moments purement scientifiques qui tous devraient être considérés dans la question de la conviction favorisée. —

La peine afflictive pour les criminels par conviction devrait être une custodia honesta, cependant, elle devrait être prononcée comme telle dans le jugement même pour que la possibilité d'application en pût être discutée aux débats au fond et décidée en voie de recours conjointement à la contestation du jugement.

Univ. profesor Mihail Jasinski:

Iz istorije Kastavskog statuta.

Sadašnji članak je u tesnoj vezi sa našom raspravom, koja je bila štampana god. 1924. pod naslovom: »Kada i na koji način je bio sastavljen Kastavski statut?«,¹ jer on predstavlja sobom drugi (i poslednji) deo našega istraživanja o Kastavskom statutu. U toj raspravi mi se ne samo podrobno zaustavili na pitanju o vremenu i načinu sastavljanja Kastavskog statuta, nego smo takodje dodirnuli pitanja o rukopisima, štampanim izdanjima i naučničkom obradivanju spomenutog statuta. Ovde, u sadašnjem članku, mi govorimo o ostalim pitanjima, koja se odnose na istoriju Kastavskog statuta i to: 1. o sistemu i sadržini ovog važnog spomenika, 2. o njegovim izvorima, 3. o vrlo interesantnoj sudbini Kastavskog statuta u toku XVII—XVIII v., i 4., najzad, o značenju ovog statuta, kao jednog od najstarijih pravnih spomenika južnih Slovena.

I.

Kastavski statut, ako se ima u vidu ne samo osnovni njegov tekst od 57 kapitula, nego i obe-dve posebne i kasnije mu dopune (od polovine XVI. do polovine XVII. v.), je po svom obimu došta opsežan spomenik. U pojedinosti on znatno nadmašava obimom Vinodolški zakon. U ovom pogledu od svijuu poznatih nam statuta na hrvatskom jeziku Kastavski statut ustupa samo Poljičkom statutu (statuti Krčki i Kastavski su gotovo jednaki po svom obimu).

Iz prethodnog našega članka, koji je posvećen pitanju o vremenu i načinu sastavljanja Kastavskog statuta, mi već znamo,

¹ »Zbornik znanstvenih razprava« izd. juridične fakultete v Ljubljani, sv. III (III. letnik 1923/24), str. 119—137, i zasebni otisak, Ljubljana 1924, str. 1—19.

da se osnovni ili glavni njegov tekst (t. j. prvih 57 kapitula) sastoji od četiri dela, koja su formulisana barem u tri maha ili u tri različita roka u toku vremena od godine 1400 pa do početka XVI. v. uključno. Na ime, kao što smo već o tome imali slučaj govoriti,² glavni tekst Kastavskog statuta po vremenu svog formulisanja deli se na ove 4 posebne grupe članova: prvi i najstariji deo obuhvata kapitule od 1. do 25. uključno; drugi se deo, koji nema samostalnog značaja i samo neposredno dopunjuje prvi, počinje 26. i završava 31. kapitulom; zatim treći se deo, koji je, slično prvom, takodje veoma važan po svojoj sadržini, sastoji od niza kapitula — od 32. do 48. uključno i najzad u četvrti deo ulaze poslednja 14 kapitula — od 49. do 57. uključno. Mi smo već dovoljno govorili o razlozima navedenog sada razdeljivanja na delove, na koje se ne samo po vremenu svog sastavljenja već i po svojoj sadržini deli naš spomenik, i tu nećemo da ponavljamo po drugi put naše razloge. Mi ćemo se obrnuti zato neposredno pitanju o sistemu i sadržini Kastavskog statuta kako u njegovoj celini, tako i u pojedinim gore navedenim delovima.

Nabrojena četiri dela našeg spomenika nisu spojena u jednostavan sistematski kodeks ili, tačnije, u zbornik pravnih normi, već su spojeni u jednu celinu u kronološkom redu, t. j. u redu raznovremenog upisivanja u glavni tekst spomenuta četiri sastavna njegova dela. Sa ovim se tvrdjenjem ni u koliko ne kosi onaj već od nas spomenuti ranije³ fakat, da su redaktori statuta ponekad pokušavali da pri njegovom dopunjavanju više puta dovedu u neki sistem sa prvotnim tekstom dopunske kapitule koji su mu se pripisivali. Tako se položaj 30. i 31. kapitula, čije je formulisanje bilo nesumljivo ne ranije od početka XVI. v. i koji u tekstu statuta prethode čitavom nizu kapitula koji su sastavljeni ranije od ova dva člana (na ime još za Fridrika III.), može objasniti samo težnjom redaktora za sistematizacijom. Ali pokušaji sistematizacije ove vrste suviše su neznatni i nemnogobrojni i ne daju nikako mogućnosti da se tvrdi da je težnja redaktora za sistematizacijom nadmašila prosti kronološki red. Naprotiv, kronološki se red, koji je lakši za srednjevekovne kodifikatore, obično javlja kao prevladjujući pri rasporedu svih

² Vidi našu raspravu: »Kada i na koji način je bio sastavljen Kastavski statut?«, str. 11—13.

³ Ibid., str. 11—12 i prim. 21.

kapitula, koji dopunjavaju prvobitni tekst statuta ili prva njegova 25 članova. Drugim rečima, naredbe, koje ulaze u sastav osnovnog ili glavnog teksta statuta od 57 kapitula, rasporedjene su ne u sistematskom nego pretežno u kronološkom redu. Ali ako zbog toga nije od koristi da se traži ma koji odredjeni sistem u spomeniku u celom njegovom obimu, ipak se ne daje poricati da su pojedine norme, koje ulaze u sastav barem nekih od spomenuta 4 dela našeg spomenika, rasporedjene u nekom sistemu ili u nekom doslednom redu. Naročito treba da se ovo kaže o prvom delu glavnog teksta Kastavskog statuta, koji sastavlja njegovu stariju i osnovnu jezgru i koji se odnosi po našem mnjenju na 1400 g., pa takodje o trećem delu (t. j. kapit. 32—48.), čije se formulisanje odnosi poglavito na doba prelaska Kastavštine pod vlast Friderika III. U ispravnosti ove naše primedbe mi ćemo se uveriti pri kratkom pregledu sadržine glavnog teksta statuta, — pregleda na koji mi odmah i prelazimo.

Oba spomenuta sada dela našeg spomenika, koja mi priznajemo kao najviše sistematska, pokazuju se istovremeno i najvažnijima i najinteresantnijima po svoj sadržini. Prvi i u isto vreme najstariji deo Kastavskog statuta, t. j. njegovih prvih 25 kapitula, koji čine osnovnu jezgru našega statuta, predstavljaju gotovo potpuno završeni kodeks i uz to kodeks pretežno normi krivičnog prava. Zaista od 25 kapitula, koji ulaze u sastav ovog dela statuta, 14 i to kapituli od 6. do 19. uključno, posvećeni su normama kaznenog prava. Interesantno je, da se većina tih normi odnosi na kradju (o kradji govore 10 kapitula) i samo 4 kapitula od spomenutih 14 kapitula govore o raznim drugim zločinima, i to: 1) kapit. 8. govori o prevari pri kuplji-prodaji uz pripomoć nepravilnih mera svake vrste (t. j. mera dužine, sadržine, težine i t. d.), što se kažnjava dvostruko manje od nekih vrsti kradje (napr. kradje u mesarnici, na mlinu i na cesti); 2) kapit. 9. govori o nanošenju udaraca ili rane, što se kažnjava dvostruko lakše od uvrede rečima; 3) u kapitulu se 10. govori o uvredi rečima (o psovki) i 4) u kapitulu 19. o nanošenju udaraca (govori se o nanošenju udaraca kome-god na svom zemljištu). Dodaćemo, da kap. 11. govori ne samo o kradji na cesti, nego i o razboju, koji se kažnjavao smrću. Dakle najstariji deo statuta govori o ovim zločinima: o nanošenju rana i udaraca, o uvredi rečima, o razboju, o prevari i o kradji svakojake vrste. Obrača na sebe

pažnju ćutanje Kastavskog statuta o ubistvu. Teško je reći, čime se objašnjava ova okolnost. Ovo je ćutanje tim ćudnovatije, što statut susedne Veprinačke općine izmedju drugih zločina spominje takodjer i ubistvo, koje se kazni smrću. (v. Veprin. stat., čl. 13 po našem izdanju).

Što se tiče krađe, Kastavski statut zna ne samo za običnu krađu, nego i za razne vrste krađe kvalifikovane. Na najteže se vrste krađe odnose: 1) krađa konja ili vola (kap. 12.) koja se kažnjava smrću bez mogućnosti otkupa; 2) krađa u »pećnice«, ili pekarnici, i u kovačnici za koju se polaže ili smrtna kazna ili otkup sa sto libara (kapit. 7.) i 3) krađa u gradu (kap. 6.), na gumnu (kap. 15.) ili u pčelinjaku (krađa košnice sa pčelama, kap. 16.), koja se u svim spomenutim slučajevima kažnjava odsecanjem ruke ili globom (otkupom) od 5 maraka (t. j. 40 lib.). Krađa u »bekariji«, t. j. mesarnici (kap. 15.), i u »malinici«, t. j. u mlinu (kap. 13.), »na pristanišće«⁴ (kap. 14.) i na cesti (kap. 11.) kažnjava se samo velikom globom od 100 libara.⁵ Krađa, koja bi bila učinjena van spomenutih mesta i uopšte van granica grada (»vane, na kuntrade«) vukla bi za sobom (kapit. 17.) srazmerno nevisuku globu pri čemu se razlikuje krađa po danu i po noći; za prvu se od njih polaže, povrh dvostruke oštete u korist oštećenog i uplate sudijama »zaroke«, globa u 8 lib., a za drugu — dvostruka globa, t. j. 2 marke ili 16 libara (kap. 17.). Sem toga kap. 18. Kast. statuta spominje još jednu nekoliko zagonetnu vrstu krađe: »ki bi sam p r e d s o - b o m k r a l, plaća libar 8, ako bi vane grada; ako li bi u gradu, pet marak (t. j. 40 lib.).« Prema pretpostavci V. Mažuranića ovde se, kao što i u sličnom po sadržini 10. članu Veprinačkog statuta, govori o »žeparskoj krađi«.⁶ Ali mi smo imali već slučaj dokazati u našoj raspravi o Veprinačkog statutu, da se s ovim tumačenjem ne možemo složiti i da se u malo čas citovanim članovima kako Veprinačkog, tako i Kastavskog statuta ne go-

⁴ Kastav nije ležao pri moru ili reci, ali je on, očigledno imao svoju luku ili svoje pristanište pri moru, kao Veprinac i Mošćenice.

⁵ Neznam, zašto V. Mažuranić (Prinosi za hrv. pravno-povjest. rječnik, str. 533) misli, da se po Kast. statutu za krađu u mlinu i na pristaništu određivala ili kazna smrću ili otkup — 100 maraka. Iz odgovarućih članova našeg spomenika ne izlazi nikako da se u ovim slučajevima dopuštala spomenuta alternativa.

⁶ V. Mažuranić: Prinosi za hrvatski pravno-pov. rječnik, str. 533.

vori nikako o džepnoj kradji, nego baš o slučajevima simulirane ili izmišljene kradje.⁷

Ne treba se čuditi, što Kastavski statut dodeljuje toliko pažnje normama kaznenog prava i naročito kradji. Pretežna pažnja prema kaznenom pravu svojstvena je svim uopšte starim zakonodavnim spomenicima, koji po opštem pravilu naročitu pažnju obraćaju na kazneno pravo i srazmerno malo dodiruju građansko pravo. Što se tiče izobilja u Kastavskom statutu normi, koje se odnose na kradju, ova pojava je svojstvena ne samo ovom statutu, Veprinačkom, Vinodolskom, Dubrovačkom i ostalim statutima primorskih općina, nego i drugim starim spomenicima slovenskog prava, napr. Ruskoj Pravdi.

Pregledani najstariji deo Kastavskog statuta sadrži u sebi takodje i norme građanskog i sudskog prava, ali su odredbe našeg statuta koje se odnose na ove grane prava i nemnogobrojne i dosta siromašne svojom sadržinom. Na građansko se pravo odnose samo 4 (21.—24.) a na sudsko 3 (4.—5. i 20.) kapitula. Sva četiri člana, koji se tiču građanskog prava posvećeni su obveznom pravu. U njima se zabranjuje: 1) sklapanje makakvih pogodbi ili ugovora (»patti«-pacta) i posebice kuplja-prodaja od crkvenog zvonjenja u veće do zvonjenja u jutru (»Ave Maria«), t. j. u toku noćnih sati (kapit. 21.); 2) svaka kuplja od sina (»od tuja sina«), kćeri, sluge i sluškinje bez dozvole njihovih roditelja i domaćina (kap. 22.) i 3) samovoljan odlazak slugâ i sluškinja od svojih domaćinâ (kap. 23.) pa takodje odpuštanje poslednima bez dovoljnih uzroka svojih sluga (kap. 24.). Što se tiče tri odredbe koje se odnose na sudski postupak, u njima se govori: 1) o posledicama kako nedolazka u sud posle trećeg pozivanja (naroka, ili citationis) tamo (kap. 4.), tako i otpora izvršenju sudske odluke bez davanja apelacije (kap. 20.) i 2) o tome, kad, u koje doba godine, ne može da se prinosi »rota« (prisega, zakletva), koju odredjuje sud (kapit. 4. i 5.).

Odredbama, čiju smo sadržinu mi malo čas ukratko izložili i koje se odnose na kazneno, građansko i sudsko pravo, pretihode tri prva člana statuta (kap. 1.—3.), koji su posvećeni odredjivanju odnosa Kastavske općine prema predstavniku vladalačke ili gospodske uprave po pitanju uplate svakogodišnjeg

⁷ M. Jasinski: Zakoni grada Veprinca. Zbornik znanstvenih razprava sv. V. (1926), str. 263—264 i zasebni otisak (Ljubljana, 1926.), str. 16—17.

uloga (daće) od 100 maraka (800 lib.) i desetine od vina, ovaca, koza i svakog žita. Na posletku sve se gore izloženo završava kapitulom 25., čija se sadržina odnosi na policijsko pravo.

Dakle 25 kapitula, koji ulaze u sastav prvog i zajedno s ovim najstarijeg dela Kastavskog statuta i koji su posvećeni gore spomenutim granama prava, razmešteni su u ovom redu:

Kapituli 1.—3. govore o odnosima u finansijskoj sferi kastrovske općine prema feudnomu gospodaru Kastava (a kasnije prema državi), ili, tačnije, prema predstavniku njegove vlasti — kapetanu;

kapit. 4.—5. posvećeni su normama sudskog prava;

kapit. 6.—19. — normama kaznenog prava;

kapit. 20.—24. — sudskom i građanskom pravu i

kapit. 25. sadrži u sebi odluke policijskog karaktera.

Nije moguće da se ne prizna da se pregledani deo Kastavskog statuta, koji predstavlja, kao što već znamo,⁸ prvobitni njegov tekst ili najstariju redakciju našeg statuta (redakciju još od 1400 g.), javlja kao kompleks najvažnijih i neophodnih za svoje doba pravnih normi, koje su uzete od običajnog prava i koje ga, razume se, nisu iscrpele. Potpuno u saglasnosti sa duhom svih starih zakonodavnih zbornika i najstarija redakcija Kastavskog statuta obraća glavnu pažnju na kazneno pravo i sudski postupak. Ne može se takodje ne priznati da se pregledani deo našeg statuta, koji stoji u znatnoj meri za sebe prema delovima koji dolaze za njim i predstavlja nešto potpuno završeno, odlikuje još dovoljnom sistematičnošću. Između pojedinih kapitula koji ulaze u njegov sastav primećuje se dosta velika veza i doslednost. Teško je barem da se veća doslednost traži ili očekuje od spomenika, koji je sastavljen na granici između XIV. i XV. st.

Izostavimo na vreme kapitule 26.—31., koji čine drugi deo glavnog teksta Kastavskog statuta (dopunski), i predjemo na grupu kapitula 32.—48., koji ulaze u sastav trećeg dela našeg spomenika i odnose se po vremenu svog formulisanja pretežno (t. j. za izuzetkom možda nemnogih kapitula) na epohu prelaza Kastva pod vlast Fridrika III. Ovaj deo sadrži u sebi niz normi u s t a v o t v o r n o g karaktera. Mi nećemo, da se zaustavljamo

⁸ Vidi našu raspravu »Kada i na koji način je bio sastavljen Kastavski statut?«, naročito str. 8—14.

podrobno na sadržini svakog od spomenutih (32.—48.) kapitula, budući da bi nas ovo primoralo da damo više ili manje punu sliku upravnog, sudskog i ekonomskog uređenja kastavske općine i uopšte sliku unutarnjeg života i dosta prostih domaćih interesa ove srednjevekovne autonomne općine. Nego mi ćemo se ograničiti samo da ukratko ukažemo na suštinu sadržine spomenutih kapitula, koji ulaze u sastav trećeg dela našeg spomenika. Prvo, tu se dosta podrobno govori o pravima i dužnostima dva suca, koji se svake godine biraju (na godinu dana) od broja 12 općinskih starešina ili savetnika. Ovi su se pak poslednji, kao što se vidi iz istih članova kao i iz drugih mesta našega statuta, takodje birali, ali doživotno, i javljali glavnim organom izborne vlasti, koji je upravljao poslovima opštinskim. Uzgred sa odredjivanjem prava i dužnosti općinskih sudaca kao i takodje i starešina govori se medju ostalim o funkcijama i pravima kapetana (koji se imenuje od vrhovne vlasti) i njegovim odnosima prema opštinskoj upravi u sferi suda. Dalje se u spomenutim gore kapitulima govori takodje sa dovoljnom punoćom o pravima i dužnostima izbornih opštinskih činovnika: »satnika« (kap. 42.—43.) i »markara«, t. j. poreznikâ (kap. 47.), koji se svake godine biraju na broju tri lica (»muževa«) po jednom od triju takozvanih »četa«, na koje se u teritorijalnom odnošaju delio grad Kastav. Paralelno s odredjivanjem prava i dužnosti nabrojanih izbornih činovnika (starešina, sudaca, satnika i markara) u istim članovima mi sretamo niz odredaba, koje se odnose na sudsko, gradjansko i policijsko (administrativno) pravo. Tako u vezi s funkcijama sudaca podrobno se govori o prvoj i drugoj apelaciji (kapit. 32, 33, 36) i o zabrani obračati se na viši sud, mimo opštinski sud, t. j. sud prve instancije (kap. 38). Iz sfere gradjanskog prava naročitu pažnju zaslužuje odredba koja se sadrži u 45. kapitulu i posvećena je pitanju o prelazu po nasledstvu općinskih senokosa (»senožetja«). Ova odredba od koje veje prastara slovenska starina i koja jako podseća na neke analogične odredbe »Ruske Pravde« (spomenika XI.—XII. v.), ukratko glasi ovakvo: posle smrti gospodara takve »senožeti« ona prelazi na najmladjeg sina, u nedostatku sinova — na udovicu umrlog, koja i vlada ovim senokosom sve dotle, dok ostane poštenom udovicom ili, kako se izražava naš spomenik, »dokle pošteno udrži vdovičastvo«.

Pregledani se od nas treći deo glavnog teksta Kastavskog statuta, koji je posvećen poglavito odredbama ustavotvornog karaktera, završava već nama poznatim i više puta citovanim 48. kapitulom,⁹ gde se između ostalog govori o odnosima Veprinca i Mošćenica prema Kastvu u sferi suda po kaznenim poslovima.

Da se završi naš kratki pregled sadržine glavnog teksta Kastavskog statuta mi treba da se zaustavimo, ma u nekoliko reči, na sadržini drugog i četvrtog dela našeg spomenika koji nemaju samostalnog značaja, već se javljaju kao dopuna ili prvom najstarijem delu statuta ili celom statutu i koji sastoje se od niza odredaba mešovitog karaktera i formuliranih raznovremeno.

Nevelika grupa članova, koji ulaze u sustav drugog dela našeg spomenika (t. j. kapit. 26.—31.), vrlo je raznolika po svojoj sadržini. Prva tri kapitula iz ovog dela (kap. 26.—28.) predstavljaju zapis starih običaja i poredaka (»imamo zakon«) i tiču se manastira sv. Jakova u Opatiji, o kojem se neretko spominje u našem statutu i s kojim je bez sumnje Kastav imao neke bliske odnose. Na ime, tu se govori o vašaru na dan sv. Jakova i čuvanju reda na njemu pa takodje o nahrani od manastira učesnika litije na praznik Vaznesenja (Spasov-dan). Prvi od ovih kapitula (26.) se sem toga direktno odnosi i na kazneno pravo. Tu se veli da krivci u krađi, svadji i tuči na vašaru pa takodje u kojoj drugoj »nepodobnoj« stvari plaćaju globu od 5 maraka (40 libara). Kap. 29., koji je takodje zapis stare pravne norme, zabranjuje općinskim starešinama da izlaze na sudu u ulozi odvetnika, izuzev slučajeva zaštite interesa crkve ili »uboge sirote«. Na posletku od dva poslednja kapitula (30.—31.) ovog dela koji se javljaju kao rezultat zakonodavne delatnosti kaptana J. Faturnara i sviju starešina Kastva i koji se odnose, kao što već znamo,¹⁰ na početak XVI. v. prvi (30.) sadrži u sebi normu policijskog prava (o prodaji vina), a drugi (31.) je dopuna kaznene norme, koja je izložena u 10. kapitolu, i govori o odgovornosti za »riči nepoštene« koje su izgovorene na sudu za vreme njegove sednice. Oba dva ova kapitula okolišno svedoče, da su oni uključeni u tekst statuta kasnije od pismenog formulisanja kapit. 32.—48., koji sadržavaju u sebi norme ustavotvor-

⁹ Ibid., str. 4, 5, 6, 10, 13, prim. 22.

¹⁰ Ibid., str. 6.

nog karaktera i sastavljeni su poglavito početkom vladavine Friderika III.

Isto su onako raznoliki po svojoj sadržini i lišeni svakog sistema i oni dopunski kapituli, koji ulaze u sastav poslednjeg ili četvrtog dela glavnog teksta statuta i formulisani su približno u doba od druge polovine XV. do početka XVI. v. i možda čak ne u jedan mah, nego u više mahova. U ovim se kapitulima poglavito govori o načinu uživanja kastenika, ribolova i općinskih šuma. Ali usred ovih kapitula ima i takvih, koji služe direktnom dopunom kapitula, koji ulaze u sastav prvog i trećeg dela našeg spomenika. Takvi su baš kapitul 51., koji govori o »zaroku« (određuje se njegova razmera), o kojem se spominje u kapitulima 17. i 18., i kapitul 52., koji dopunjava 25. kapitul. Takvim se pak u suštini javlja i kapitul 57., koji govori o pravima i dužnostima »dvornika« i koji služi na taj način dopunom niza kapitula 32.—47., koji govore o pravima i dužnostima raznih drugih općinskih činovnika.

Takva je u kratkim potezima sadržina osnovnog teksta Kastavskog statuta od 57 kapitula ili statuta u sopstvenom smislu. Ali, kao što je poznato, ovom su tekstu pridruženi dva posebna dodatka ili skupine zakona docnijeg vremena, pri čemu prvi od ovih dodataka obuhvata zakone koji su sastavljeni god. 1546. i 1585.—1614., a drugi — niz dekreta koji se odnose već na polovinu XVII. v. (1647—1652).¹¹ Zaustavimo se ukratko na sadržini prvog (ranijeg) od tih dodataka. On, kao što se već zna, podeljen je u Tomičičevom rukopisu na 16 članova uz to se numeracija tih članova javlja kao neposredni nastavak numeracije kapitula osnovnog teksta statuta.¹² Većina je zakona, koji su ušli u sastav ovoga (prvog) dodatka, izazvana domaćim pretežno ekonomskim interesima kastavske općine ili sitnim lokalnim događajima¹³ pa zato nemaju opšteg pravno-istorijskog

¹¹ O ovim se dodacima detaljnije govori na str. 16—17 naše prethodne rasprave o Kast. statutu.

¹² Što se tiče drugog dodatka o kome tačno nije poznato, od koga i kada je on pridružen Kastavskom statutu, mi ga ostavljamo na strani u našem pregledu sadržine statuta, tim više što je on dosta kasnog porekla.

¹³ Sadržina ovih zakona detaljno je prikazana u odlikovanoj Svetosavskom nagradom raspravi djaka jurid. fak. Ljubljanskog univerziteta C. Mikuža: »Notranji ustroj avtonom. mest. občin vzhodne Istre po Kastavskem, Veprin. i Moščen. statutu.« V. Pravni Vestnik (Trst) 1927, št. 10—12, str. 137—163.

značaja. Tako prvih pet članova tog dodatka (kap. 58.—62.), koji se javljaju rezultatom lokalnog zakonodavstva 1546. g., stvoreni su radi predupređivanja u buduće sukoba između stanovnika Kastavske i Veprinačke općine povodom uživanja općinskih dobara, a zatim govore o dobrima, koja su odvojena od Kastavske općine za uživanje mesnog kapetana, t. j. kapetana Kastva. Prvi idući posle njega kapitul (63.) govori o preduzimanju mera za obustavljanje u buduće povećavanja dugova po isplati poreza u korist države. Dalje ide niz zakona (kapit. 64.—65., 68.—71., 73.) policijskog karaktera, koji se odnose pretežno na čuvanje reda, mira i bezopasnosti u gradu Kastvu (povećanje gradske straže, zabrana nošenja oružja i ost.). Ali ipak usred zakona slične vrste mi sretamo dve odluke, koje imaju važniji značaj i predstavljaju opšti interes: ti zakoni ili dopunjuju ili razjašnjavaju odgovarajuće članove osnovnog teksta statuta. Takvim se zakonima javljaju članovi 66. i 67. Prvi je od ovih zakona sastavljen krajem 1598. i posvećen pitanju o redu ili načinu zadovoljavanja (isplate) kreditora po obavezama za dugove, na ime tu je prikazano, da se za zadovoljavanje (isplatu) poverilaca u početku upotrebljava pokretno imanje dužnika, a zatim tek nepokretno. Drugi pak od spomenutih članova (kap. 67) govori da se prema pravome smislu »jednog kapitula od zakona«, t. j. Kastavskog statuta (ima se na umu očigledno 41. kapit. ovog statuta), u slučaju smrti jednog od 12 savetnika, njegovo mesto mora popunjavati putem određenog izbora, a ne putem nasledstva ili putem preporuke.

II.

Istorija sastavljenja Kastavskog statuta, koja je već nama poznata iz prethodne naše rasprave, jasno pokazuje da i ovaj statut, kao što i statuti Veprinački i Vinodolski, nije bio sastavljen u direktnom ili tačnom smislu ove reči. Kastavski statut se javo kao rezultat ne novog zakonodavnog rada, t. j. rada, pri kome stvaraju iznova potrebne pravne norme, već kako rezultat pismenog formulisanja onoga, što je postojalo već odavna u obliku starih pravnih običaja, samo ranije nije bilo oblačeno u pismenu formu. Kao posledica pismenog formulisanja starih običaja javio se ne samo stariji deo našeg statuta, koji se odnosi

na 1400. g. (kapit. 1.—25.), nego i idući i dopunjavajući delovi tog statuta izuzev malobrojne kapitule, iz čijeg se sadržaja ili pojedinih izraza može zaključiti da su se oni javili kao posledica uporednog novog mesnog zakonodavnog rada. U korist tvrdjenja, da je osnovnim izvorom ili materijalom za Kastavski statut bilo staro običajno pravo, svedoči ne samo istorija postanka ovog statuta (pri njegovom napisanju su pretežno uzete već gotove norme koje su odavna postojale u usmenoj formi), nego i sama njegova sadržina, koja se po svojoj suštini javlja kao staro slavensko pravo (sa veoma neznatnim, barem u oblasti kaznenog i privatnog prava, uticajem italijanskog prava), pa takodje analogija sa dva druga statuta Kastavštine — statutom Veprinačkim i Moščeničkim. Tako se ceo Veprinački statut, kao što je rečeno u njegovom uvodu, javio kao posledica odluke starešina i drugih općinskih vlasti Veprinca da se stave na papir stari »zakoni« sa ciljem da se predupredi u buduće njihova promena i narušavanje.¹⁴ U uvodu je pak u Moščenički statut obeleženo, da je većina njegovih članova uzeta iz starih gradskih knjiga (»punti od starih kvaderni«); osim toga se u ovome statutu neretko mogu sresti ukazivanja na postanak pojedinih njegovih članova, koja svedoči, da su oni uzeti iz starog običaja: »Gosp. vicekapitan je pital, kakav je zakon (t. j. običaj) . . . . J odgovorili su stareji . . . .« (pod god. 1525); ili (pod god. 1546): »Pital je gosp. kapitan, kakav običaj je . . . . ki da su odgovorili . . . .« i t. d.¹⁵

Na posletku i u samom Kastavskom statutu ima ukazivanja, ma da i ne toliko čestih, kao u Moščeničkom, i ne toliko odlučnih i jasnih, kao u Veprinačkom statutu, na to da ogromna većina kapitula našeg statuta ne sadržava u sebi kakvih novina već se javlja samo zapisom starog običajnog prava, koje se u sva tri statuta Kastavštine naziva starim »zakonom«.¹⁶ Tako mnogi

¹⁴ V. o tome detaljnije u našoj raspravi: »Zakoni grada Veprinca.« Ljubljana, 1926. g., str. 7—12.

¹⁵ Moščenički statut u izdanju Dr. K. Kadleca (Prah, 1924. g.), str. 38, 39 i dr.

¹⁶ Svi ovi statuti a naročito Veprinački rado nazivaju svoje stare običaje svojim starim »zakonima«. U ostalom je ova pojava, kao što se to vidi iz juridičkih spomenika ne samo slovenskih već i drugih naroda, bila veoma rasprostranjena u srednjem veku. Vidi našu raspravu »Prehod od ustnega običajnega prava k pisanem zakonu.« Ljubljana, 1925. g.

kapituli Kastavskog statuta (kap. 26, 28, 29, 44, 45, 47, 56, 57) počinju rečima: »Imamo zakon« i »Je (jest) zakon« (uz što u svim ovim slučajevima ima se na umu stari običaj),¹⁷ ili se pak u objašnjavanje svoje sadržine pozivaju na »stari običaj i zakon« (kapit. 52) i na to »kako je prvo od staroga vremena držano« (kapit. 35).

U ostalom u našem statutu, čak u njegovom osnovnom tekstu, ima direktnih ukazivanja da su se neki njegovi kapituli (u opšte ipak nemnogi) javili posledicom uporedno novog mesnog zakonodavnog rada. Takva ukazivanja nalazimo, prvo, u kapitulima 30. i 31., koje smo gore citirali i u kojim se direktno govori da su oni sastavljeni na temelju »odluke« kapetana i starešina (»svi stareji«), a drugo, u kapitulima 51., 53. i 54. iz kojih se vidi da oni sadrže u sebi nove dopunske odluke (»za to narejujemo«, »za to ordinamo«, »jošće narejujemo i hoćemo«), pri tom u poslednjem od malo čas navedenih kapitula (kapit. 54) ipak je rečeno da on samo ponovo potvrđuje odgovarajuću raniju odluku (»narejujemo i hoćemo, da bude održano naše prvo odlučjenje . . .«).¹⁸ Što se tiče zakona, koji su ušli u sastav prvog dodatka Kastavskom statutu (kapit. 58—73), skoro su se svi oni, izuzev kapit. 67. (ovaj je kapitul samo nova potvrda a delimice razjašnjenje toga, što je ušlo već u 41. kapit. osnovnog teksta statuta), javili kao posledica zakonodavne delatnosti mesnih vlasti i izazvani potrebama života koje su se pokazale u toku vremena. Ovo se s očiglednošću vidi iz idućih izraza, koji se stalno sretaju skoro u svakom od kapitula spomenutog dodatka statutu: »Za to . . . vice kapitan i poštovani stareji . . . raz misliše, ordinaše i odlučiše: da od sada u napridak . . .« (kap. 68.); »kapitan, suci, svetnici i pulčane odlučiše, ordinuju i zakon čine: da ovi satnik . . .« (kap. 64.); »od sada . . . narejujemo i statutujemo, da . . .« (kap. 65., 66.); »zato od sada . . . postavljamo

¹⁷ Takav se pak početak, takva uvodna formula (»imamo zakon«) bez sumnje podrazumeva i u onim mnogim kapitulima Kastavskog statuta, koji se za kratkoću počinju samo rečima »jošće« ili »ošće« (podrazumeva se »jošće imamo zakon«). Vidi, kap. 26, 32, 36 i dr.

¹⁸ U kapitolu je ipak 52, koji je takodje formulisan, kao odluka mesne zakonodavne vlasti (»za to meso narejujemo . . .«) učinjen poziv na »stari običaj i zakon«, iz čega se vidi, da je odluka samo pismeno formulisanje norme starog običajnog prava.

pen u libar što vsakomu, da nima nijedan . . .« (58.); »zato sada ordinujem o svi skupa, da od sada u napriedak . . .« (72) i t. d.

Dakle po pitanju o izvorima Kastavskog statuta mi imamo pravo da utvrđujemo, da je kao prvi i glavni izvor njegov bilo staro običajno pravo koje dotle nije bilo zapisano, a drugi i istovremeno sporedni — ona novostvorena pravila, koja su imala u vidu da popune praznine, koje su se pokazale pri primenjivanju statuta na praksi.

Za punoću slike preostaje nam da rečemo nekoliko reči o Kastavskim zakonodavcima, t. j. o tome, komu je u Kastvu pripadala zakonodavna vlast. U Kastvu, kao i u Mošćenicama i Veprincu pa takodje kao i u mnogim drugim primorskim autonomnim općinama, nije postojalo jedino opšte i stalno pravilo u pitanju, kome su pripadale zakonodavne funkcije. Iz podataka, kojih ima u osnovnom tekstu Kastavskog statuta i u oba — dva mu dodatka, vidi se da su u Kastvu davali zakone ili, kako se izražava naš spomenik (kap. 63., 64., 65., 73.), — »statutuju (ordinuju, odlučuju, narejuju, dekretaju) i zakon čine« ili 1. kapetan (vice-kapetan, namesnik) sa sucima i ostalim licima iz kolegije 12 savetnika ili starešina (kap. 30, 31, 35, 51—54, 65., 68., 70.—71.), ili 2. kapetan i starešine sa 12 predstavnicima »od puka«, koji su sastavljali tako zvani »mali svet« (kap. 63.); ili 3. kapetan i starešine zajedno ne samo sa »malin«, nego i s »veljim svetom« (»svet veli« — kap. 81.), uz što su u sustav poslednjega (t. j. veljeg sveta) ulazili 24 predstavnika od »puka« ili stanovništva (kap. 79.), koji su se nazivali »deputatima g. Kastva« (kap. 72: » . . . budući sakupljeni poštovani suci, i svetnici i skupa z onemi dvajset tere četiremi deputanemi grada Kastva . . .«) i većem (kap. 80.: »veće ti 24 od puka, ki budući se skupili . . .«) ili prosto »pulčanima« (kap. 64.). Katgod su u zakonodavnom radu primali učešće ne samo mali i veliki saveti već povrh toga »nekoliko starac od puka, ki bihu se skupili na današnji dan« (kapit. 74, dekret od 24. jula 1647). U tim slučajevima, kad su zakone izdavali ne samo starešine sa kapetanom na čelu, svi skupljeni stvarahu »jedan svet« (kapit. 77), t. j. kao neku zakonodavnu kolegiju. Na temelju podataka kojih ima u statutu nije moguće ipak učiniti zaključak, u kojim slučajevima je kapetan izdavao zakone samo sa kolegijom starešina i u kojim slučajevima je imao učešće u ovom radu mali svet i 24 pred-

stavnika od grada ili tako zvani »veli svet«. Kako izgleda, sve se odredjivalo ne toliko karakterom i važnošću pitanja, koja su tražila zakonodavnog rešenja, koliko prostim slučajem, t. j. slučajnim prilikama vremena, mesta i ost. spoljašnjih okolnosti u svakom pojedinom slučaju.

III.

Slično mnogim drugim statutima (upojedinosti slično Poljičkom i Dubrovačkom a od česti i Vinodolskom statutu) Kastavsk je statut, čije se početno pismeno formulisanje odnosi još na 1400 g., vrlo dugo sačuvao svoju silu, t. j. moć dejstvujućeg lokalnog zakonika. Ali po svoj prilici za dugotrajnost svoga postojanja Kastavski statut nikako nije imao da zahvali tim povoljnim političkim i istorijskim prilikama, koje su pale napr. u udes Poljici i Dubrovniku, već isključivo toj odvažnosti i tim neobičnim nastojanju i uporstvu, sa kojima je Kastav uvek branio i čuvao svoj statut kao emblem svojih starih sloboda, svoje široke sudsko-upravne autonomije. Pored česte promene vladaoca (vlastele)¹⁹ i navale spoljašnjih neprijatelja (Turaka i Mletaka) slobode Kastva i njegov statut duže vremena nisu bili uzloženi nikakvoj opasnosti. Crni su dani za Kastav i za njegove slobode postali samo od druge četvrti XVII. v., t. j. kad je on prešao u ruke isusovaca, početka (1625. g.) isusovačkog samostana u Judenburgu, zatim (1630. g.) monastira na Reci.

Čim su judenburški isusovci postali vlasnici Kastavske oblasti, oni su zaželjeli da povećaju svoje dohotke od ovog poseda. Oni su mislili da je ukupna godišnja plaća od 100 maraka (800 libara), koja je bila odredjena od davnina za uživanje od Kastavaca općinskih zemalja i sankcionisana Kastavskim statutom (kapit. 1. i 47.), suviše neznatna. U mesto ove plaće oni su zamislili da ustanove odredjenu godišnju plaću

¹⁹ Literatura o istorijskim sudbinama Istre i naloglog njoj Istarsko-Kraškog područja, u koje su ulazili Kastav, Veprinac i Mošćenice, je ukazana u našoj raspravi »Kada i na koji način je bio sastavljen Kastavski statut?«, str. 7, prim. 17. — Kastav je koji je g. 1465. (1466) dospao pod vlast Habsburgovaca, prelazio u XVI—XVII. v. iz ruku u ruke kao zalog ili zbog drugih uzroka k raznim licima: gospodarima Kozljika braći Barbo, zatim Wolfrangu Schrantzu, barunu Wagenburgu i grofu Thonhausenu. Ovaj je poslednji g. 1625. poklonio Kastavsku oblast jezuitskom samostanu u Judenburgu (u Štajerskoj).

od svakog stanovnika Kastva, koji vlada općinskom zemljom. U ovoj su svrsi isusovci odlučili da učine podroban popis sviju kastavskih zemalja ili seoskih dobara i sastave za Kastav urbar,²⁰ nalik na onaj, koji je već postojao u drugim mestima i upojedinsti u susednoj Pazinskoj grofiji. Kad su se Kastavci počeli protiviti tom rešenju, judenburški su isusovci izmolili u drugoj polovini 1628. g. previšnji mandat, na čijem su osnovu u Kastav bili poslani dva činovnika (komesara) da provedu popis stanovništva i njegovog imanja i sastave urbar. Ali izvršiti to nije pošlo za rukom čak ni komesarima, ne gledajući na primljene energične mere (bila je izvršena smena organa općinske uprave). Šta više, uzbudjeni nasrtajem na svoja stara prava Kastavci podali su žalbu vladaru, o kojoj smo već imali slučaj spominjati.²¹ U ovoj su vrlo interesantnoj žalbi, koja je poslana u martu 1629. g., Kastavci govorili, da oni od davnina biraju sami sebi suce i ostale općinske činovnike; da oni imaju svoju samoupravu i sud prve instancije; da za uživanje zemlje ništa više od desetine i 100 maraka (godišnje ukupne plaće) ne plaćaju; da protivno svemu ovomu, što je zajamčeno njihovim statutom, isusovci sad hoće da uvode niz novina i zahtevaju od svakog stanovnika naročitu rabotu i da hoće da ustanove urbar, kao da Kastavci nisu građani, nego seljaci.²² Označena je žalba ipak ostala bez posledica i početkom augusta 1630. g. ponovo je bilo početo izvršivanje gore spomenutog mandata od 20. septembra 1628. g., t. j. popis zemalja i sastavljanje urbara.

²⁰ U srednjem su veku vlastela obično sama stvarala (ponekad uz sodelovanje stanovništva) urbare (registre tlake ili rabote i daće, inventare i tome slično) za svoja vlastelinstva i za svoje podložnike (kmetove). Urbari se, čiji je glavni cilj bio urediti odnošaje između vlastele i podložnika i u kojim se, sem popisa zemalja i raboti, često ipak sretaju i pravne norme općeg karaktera, javljaju ne samo kao jedan od važnih izvora za upoznavanje narodnog gospodarstva i statistike, već i za pravnu i kulturnu istoriju dotične epohe uopšte. Najstariji se od štampanih hrvatskih urbara (v. Monum. hist.-jurid. Slavor. meridion., vol. V. 1894) odnosi na prvu polovinu XV. v. (i to takozvan. Zakon za hrvatske Vlahe županije Cetinske, od god. 1436). Najstariji se urbari i dosada čuvaju u arhivama (među ostal. i u Ljubljanskoj pokrajinskoj arhivi) i još nisu obelodaneni putem štampe.

²¹ V. našu raspravu: »Kada i na koji način je bio sast. Kastavski statut?«, str. 15, prim. 27.

²² K. Kadlec: »Iz istorije općine Mošćenica«, 203 knj. »Rada Jugoslov. akademije«, str. 132.

Onda su Kastavci odmah podigli uzbunu, uz što su u bližem ribnjaku bili udavljeni dva gospodstva poslužitelja, a kuća (zgrada), gde su se nahodili činovnici, koji su bili prisiljeni za popis zemalja i sastavljanje urbara, i predstavnik isusovačke kolegije (rektor judenburškog samostana), potpala je opsadi koja je trajala dotle, dok buntovnici nisu iznudili od opsadjenih lica obećanja da oni neće biti kažnjeni i da će njihova stara prava i stare povlastice biti sačuvani i na buduće.

Ova je pobuna sem kaznenog procesa, koji je bio proveden protiv pobunjenih Kastavaca i trajao mnogo (više od 5) godina imala još ove dve posledice, važne za Kastav i njegov stari statut: 1. krajem septembra 1630. g. su s odobrenjem cara Ferdinanda II. Kastav i sva Kastavština prešli od isusovaca judenburških isusovačkom manastiru na Rēci, i 2. u martu 1635. g. je bila izdana previšnja resolucija koja je ukidala »stare zakone« Kastva, t. j. njegov stari statut, za izuzetkom nekih njegovih članova, i ustanovila novi statut. Komisija je, kojoj je bilo poručeno stvaranje novog statuta, uzela iz starog statuta prema direktnom ukazivanju spomenute rezolucije samo neke članove, koji nisu protivrečili »dobrim običajima«.

Novi je statut, koji je znatno suzio sudsku kompetenciju općinskih sudaca i ukinuo predjašnje pravo tih sudaca i drugih izbornih činovnika razdeljivati općinska imanja, šume, pasišta i izvlačiti od njih dohotke (prodavati drvo i ostalo) u korist općine, u isto vreme znatno povećao porezno breme Kastavaca i potpuno njih potčinio vlasti rektora isusovačkog samostana. Ovom je rektoru novi statut ne samo ostavio na raspoloženje celokupnu jurisdikciju nad čitavom Kastavštinom nego i vlasništvo nad svima postojećim opštinskim imanjima. Njemu pak dano je i pravo da ili sam postavlja za svaki od sastavnih delova Kastavštine (Kastav, Veprinac i Mošćenice sa njihovim područjem) jednog ili nekoliko sudaca i nekoliko starešina ili da dopušta da mesno stanovništvo izabira ova lica (suce i starešine), koja su zatim bila utvrđivana od rektora.

Novi je statut g. 1635, koji se i svojom pravnom prirodom i po glavnoj svrsi svog sastavljanja veoma približuje urbarima i čije je primenjivanje počelo od kraja 1637. g., ne samo izazvao u Kastvu sveopšte nezadovoljstvo, već je bio uzrokom nove pobune. Ova je pobuna pčela već iduće 1638. g. i moralo se nju ugušiti silom. Očevidno statut 1635. g. imao je u vidu više

interese isusovačkog samostana nego cilj, koji je bio ukazan u uvodu u Mošćenički statut i koji je tamo formulisan ovim rečima: »J zato za mirneje živet, kmeti s gospodom i gospoda s kmeti na vek, oće bit zapisano sve ovde zdola pravo i verno, kako se je pervo overševalo.«

Stalni sukobi između stanovništva Kastva i gospodara Kastavštine²³ i česte žalbe prvog na druge su trajali ne samo u toku XVII. v., nego i kasnije. Istrage po ovim žalbama neretko su trajale čitavih godina.²⁴ Češće puta Kastavci za zaštitu svojih sloboda i sa ciljem protesta protiv uvoda novih poreza su pribegavali novim pobunama. Poznato je da su takve pobune izbijale: 1661. g., kad su Kastavci među ostalim udavili vlasteoskog kapetana, 1692. g. povodom novog poreza od svake glave, 1695., 1709. i čak 1793. g.²⁵

Iz svega se ovog može zaključiti, da novom statutu 1635. g., pored formalnog ukidanja starog statuta, nije pošlo za rukom da izgura iz prakse ovaj poslednji i da je stari statut, blagodareći uporstu Kastavaca i njihovim stalnim protestima sačuvao de facto svoju raniju moć, razume se izuzev finansijske odnose između stanovništva i vladalaca Kastva, koji su se u interesima poslednjih normirali nešto drugačije nego je to bilo formulisano u starom statutu.

U potvrdu ove pretpostavke pre svega govori niz kapitula, koj se nalaze u drugom (nedovršenom od prepisivača Tomičića)²⁶ dodatku starom statutu i koji se odnose na god. 1647—1652. Tako iz kapitula 76. i druge polovine kapitula 81. vidi se da je Kastavska općina zadržala sebi pravo naredjenja i uživa-

²³ Ukazivanja se na te sukobe međuostalim imaju u nizu članova drugog dodatka Kastavskom statutu; vidi kapit. 75, 77, 78 i 80.

²⁴ Naprimer istraga i pregovaranja su se povodom žalbe, koja je bila poslana od Kastavaca god. 1647., završila samo god. 1661., kad je postala vladina odluka u ovoj stvari.

²⁵ O borbi Kastavaca za svoje slobode i stari statut vidi K. Kadleca »Mošćenički statut« (Rozpravy česke akademie, tč. 1, č. 53), str. 12—14, i njegov pak posebni pregled (odlomak iz njegovog istraživanja o Mošćenič. statutu) pod naslovom: »Iz istorije općine Mošćenicâ. (Rad Jugoslov. akademije, knj. 203, str. 132—134). Podrobniji se podaci o istome, kao i o sadržini novog statuta iz g. 1635 nalaze kod Koblera »Memorie par la storia della liburnica città di Fiume«, I, str. 249—276.

²⁶ Ovog dodatka sasvim nema u taljanskom prevodu Kastavskog statuta.

nja općinskih imanja.²⁷ Još su izrazitiji kapit. 77. i prva polovina kapitula 81. U prvom je od njih zapisan dekret »maloga i velega sveta« g. Kastva (s učešćem u savetu takodje mesnog »plovana« ili paroha) od drugog februara 1650. g., koji je zahtevao od isusovaca smene ondašnjeg kapetana i naimenovanja na njegovo mesto drugog, koji bi se pridržavao kastavskih »zakona i običaja« ili kako je rečeno u navedenom dekretu: »da bi naša gospoda P. ježoviti dali jednoga drugoga dobra kapitana, ki nas bude u našeh zakonih i običajeh držal«. U kapitulu se 81. koji sadrži dekret »vsega sveta« od 2. aprila 1652. g. izražava medju ostalim energični protest protiv nekog sudbenog rešenja isusovaca, koje je sastavljeno u martu iste godine u Reci. Glavan je motiv ovog protesta da je spomenuto sudbeno delo po starom običaju pripadalo mesnom kastavskom sudu »budući da ovi grad i pravda ima oblast sudit kriminal i civil«.

Ova stalna pozivanja Kastavaca na njihove stare običaje i zakone, na njihove stare povlastice očigledno nisu bila prazne reči, nisu bila jedno samo spominjanje nečega ranijega, što je već potpuno izgubilo svoju snagu i svoj značaj.

Na posletku u korist pretpostavke, da je stari Kastavski statut produžavao faktično da čuva svoju snagu, snagu dejstvujućeg zakona, govori i onaj poznati već nam fakat²⁸ da se ovaj stari statut sve vreme do XVIII. v. uključno oprezno čuvao »v ormarici va zide na lože (t. j. u kući) komunskoj«²⁹ i da je god. 1759. pisar (kanciler) Kastavske kapetanije Tomičić po zvaničnom nalogu (po nalogu kapetana g. Kastva i mesnih općinskih sudaca) prepisao ovaj statut »iz starih knih zakona«. Prepisao je, razume se, ne zbog naučničkih ili kojih god drugih sličnih ciljeva, već zbog ciljeva praktičkih.

Dakle mi imamo pravo da mislimo da je Kastavski statut, čije se prvotno pismeno formulisanje odnosi na 1400. g., egzistira

²⁷ I ovo, kao što se može zaključiti iz kap. 76., nije izazivalo nikakvog protesta od strane naimenovanog od isusovaca kapetana M. Dumića. Interesantno je da su kroz 2½ godine Kastavci zatražili od isusovaca smenivanje istog kapetana (v. kap. 77. i naš tekst dole).

²⁸ Podrobnije vidi našu raspravu »Kada i na koji način bio je sastavljen Kastavski statut?«, str. 1—2 i prim. 4. i str. 16—17.

²⁹ Kapit. 75. Kastavskog statuta počinje ovako: »V dan . . . u gradu Kastve u kuće ili na lože komunskoj . . .«

rao kao mesni zakon posle 1400. g., još ne manje od 4 stoleća, čuvajući, barem u očima kastavskog stanovništva i njegovih općinskih vlasti, svoj raniji autoritet.³⁰

IV.

Na završetku našeg dosta prostranog istraživanja o Kastavskom statutu mi ćemo reći nekoliko reči o njegovom značaju, kao pravno-istorijskog spomenika. Već se iz prethodnog našeg izlaganja vidi, kako je velik značaj ovog spomenika za pravnu istoriju ne samo južnih Slovena nego i Slovena uopšte. Mi smo već spominjali³¹ da takvi poznavaoци pravne istorije raznih slovenskih naroda, kao što su M. Vladimirski-Budanov, Fr. Rački³² pa takodje (dodajemo tu) T. Zigelj i K. Kadlec,³³ jedno-glasno priznaju (a prof. M. Vladimirski-Budanov je i konkretno to dokazao u svojoj gore citovanoj monografiji o Kastavskom i Veprinačkom statutu)³⁴ da su pravne norme, koje su ušle u

³⁰ Ne bezuspešna borba Kastavaca za svoja stara prava i slobode ne predstavlja jedini primer u istoriji autonomnih općina Primorja. U Trsatskoj su općini, koja se, kao što se zna, služila Vinodolskim zakonom, postojali takodje i urbari, medju ostalim urbar iz 1610. god., koji je imao za cilj da reguliše odnošaje izmedju Trsačana i ondašnjega zakupnika Trsatske gospoštine Gaspara Knezića. Kad je sin i naslednik poslednjega zatražio od Trsačana rad u vinogradu, koji oni pre toga nikad nisu vršili, oni se tome odlučno opreše. Za volju je Knezića Grobnički kapetan zapretio Trsačanima »da će ih sve popaliti, ako ne dadu rabote«. Na ovu pretnju Trsačani smelo su odgovorili, da su oni složni, da predje poginu nego da se pokore. Kao rezultat, Knezić je bio primoran da ustupi i da svečano u javnoj skupštini 15. januara 1635. g. prizna za pukom Trsatskim sve njegove »zakone i običaje«. Vidi R. Lopašić: »Hrvatski urbari«, str. 154 i prethodne (Mon. hist.-jurid. Slav. merid., vol. V.). — Sudeći po ovom primeru može se sa velikom verovatnosti predpostavljati (drugim tačnijim podacima sem tih, koji su gore od nas u tekstu navedeni, mi ne raspolazemo), da je isusovački samostan na Reci morao na kraju krajeva da popusti Kastavcima u njihovoj težnji da sačuvaju svoj stari statut.

³¹ Vidi našu raspravu o vremenu i načinu sastavljanja Kastavskog statuta.

³² Monum. hist.-jur. Slav. merid., sv. IV., str. LXXVI.

³³ T. Zigelj: »Slovanské právo« (češki prevod engleskog teksta »Lectures on Slavonic law« od Zigelja); str. 202. — K. Kadlec: Mošćenický statut, str. 27.

³⁴ »Neizdanye zakony jugozapadnih Slavjan« (Žurnal Minist. narodnoga prosvjescenija, sv. CCXIII, Petrograd, 1881. g., str. 93—124).

Kastavski statut, mnogo starije od XV. v. u od 1400. g. upojednosti. I zaista po starosti mnogih svojih normi Kastavski statut (kao što se može lako u tome uveriti pri uporedjenju oba statuta) teško da ustupa Vinodolskom zakonu (od g. 1288.); a po autoritativnom mišljenju prof. Vladimirskog-Budanova Kastavski statut malo je mlađji iz broja ruskih spomenika samo od Ruske Pravde. Dakle Kastavski statut (ili kao on sam sebe zove »Zakoni grada Kastva«) pripada broju najstarijih spomenika hrvatskog prava i zajedno s tim javlja se kao jedan od najstarijih spomenika slovenskog prava uopšte.

Dodaćemo rečenome da se u sferi bar kaznenog i građanskog prava norme našeg statuta po duhu i po sadržini javljaju kao norme slovenskog prava samo sa veoma neznatnim uplivom italijanskog prava. Do takvog zaključka dolazi i prof. Vladimirski-Budanov, koji je podrobno ispitivao sadržinu Kastavskog i Veprinačkog statuta (uporedo sa Ruskom Pravdom), i prof. K. Kadlec, ispitivač Mošćeničkog statuta veoma bliskog po svom postanku i sadržini Kastavskom statutu.

Veliki se interes Kastavskog statuta leži još u tome što on dodeljuje izvanredno veliku pažnju (veću od mnogih drugih statuta) organizaciji i ustrojstvu autonomne slovenske općine, kakva je bila općina Kastavska, i daje potanku sliku unutarnjeg života te općine sa svim njenim domaćim svakodanjim, ponekad veoma sitnim interesima i brigama. U ovom pogledu on nesumnjivo nadmašuje ne samo Veprinački i Mošćenički statut nego i Vinodolski zakon.

Najzad Kastavski statut ima važnost još i u tom pogledu, što on zajedno sa svoja dva dočnija dodatka lepo ilustrira neobičnu stalnost i konzervativizam starih normi, stvorenih poglavito pravnim običajem. Ne gledajući na tok vremena i promenu okolnosti, naš statut, koji se pojavio još u srednjem veku, sačuvao je svoju snagu, svoju moć, kao što smo već videli, čak i u XVIII. veku.

Résumé.

Cet article se trouve étroitement lié avec la recherche précédente du même auteur sur le statut de Kastav («Quand et de quelle manière fut composé le statut de Kastav?» par M. Jassinsky, 1924). Il lui sert de continuation étant précisément consacré aux questions qui se rapportent à l'histoire du monument susdit: au système et au sujet

du statut, à ses sources, à son sort en XVII—XVIII s. et à son importance.

Le statut de Kastav, formé à plusieurs reprises et consistant de quatre parties différentes, ne présente pas en somme un recueil systématique des règles juridiques. Les plus systématisées sont la première et la troisième parties du statut. En même temps ces parties sont les plus riches en matière: la première partie (de l'année 1400) se distingue par les règles du droit pénal, et la troisième par les règles qui se rapportent à l'autonomie administrative et judiciaire de la cité Kastav.

La source principale du statut indiqué était l'ancien droit coutumier encore inédit. Un certain nombre de règlements (comparativement pas grand), provoqué par les nouvelles exigences de la vie, était le résultat des travaux législatifs des autorités locales (anciens du cité et représentants de la population dans le «petit» et «grand conseil»).

Le statut de Kastav, formellement annulé par l'autorité souveraine de l'État en 1635 malgré cela continua de conserver son pouvoir jusqu'à la fin du XVIII siècle (grâce à l'obstination de la population dans l'affaire de la défense de son autonomie).

L'importance du statut de Kastav parmi les autres monuments des Slaves (non seulement de ceux de Sud) est très grande, car ses règlements datent d'un temps plus ancien que le commencement du XV s. (à cette époque se rapporte sa formation) et leur sujet est très riche et varié.

Univ. profesor Aleksander Maklecov.

Zmanjšana vračunljivost v načrtu za edinstveni kazenski zakonik kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

§ 1. Uvod.

Če bi nekdo vprašal, kakšne določbe načrta za edinstveni kazenski zakonik kraljevine SHS (= NKZ SHS) smatramo kot posebno važne z ozirom na celoten značaj naše bodoče kazenske zakonodaje, bi morali odgovoriti: to so pred vsem določbe o zmanjšani vračunljivosti.

Nismo osamljeni v takem pojmovanju pomena tega vprašanja. Avtor novejše, globoko zasnovane in obenem najboljše-novejše monografije o zmanjšani nevrčunljivosti nemški psihijater prof. Karl Wilmanns izraža isto misel že v naslovu svojega velezanimivega spisa: »Tako zvana zmanjšana vračunljivost kot centralni problem načrtov nemškega kazenskega zakonika.«¹

Ta problem ni samo radi tega pomemben, ker z uvajanjem kriterija zmanjšane vračunljivosti se korenito izpremenja v kazenskem pravu in v doktrini od vekomaj utrjen pojem vračunljivosti, marveč tudi vsled tega, ker je zvezana s tem ustanovitev cele vrste novih kaznovalnih in očevalnih institucij.

Moramo že vnaprej reči: če bi ostalo v praktičnem izvrševanju kazni in očevalnih sredstev vse po starem tudi po uveljavljanju novega kazenskega zakonika, potem uvajanje kriterija zmanjšane vračunljivosti ne bi pomenilo nobenega koraka na-

¹ Prof. dr. Karl Wilmanns. Die sogenannte verminderte Zurechnungsfähigkeit als zentrales Problem der Entwürfe zu einem Deutschen Strafgesetzbuch. Berlin. 1927. — Gl. tudi Projektat i motivi kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju. 1910. (Odvojeno mišljenje člana komisije g. dr. Dušana M. Subotića, str. 734.)

prej, marveč le navidezno reformo, ki bi prinesla več škode kot koristi.

Preosnova kazenskega prava v 20. stoletju se vrši naenkrat v več evropskih državah: v Jugoslaviji, v Čehoslovaški, Poljski, v Nemčiji, Avstriji, Italiji, sovjetski Rusiji in drugod. To dejstvo ima tako pozitivne, kakor tudi negativne strani. Lahko zasledujemo reformno gibanje v tujini in prevzamemo to, kar se nam zdi koristno in posnemanja vredno. Na ta način se tako rekoč ekonomizira zakonodajalčevo delo. Na drugi strani pa tiči v tem nevarnost površnega posnemanja tujih zgledov. Gotova ideja se nam zdi moderna in napredna — zakaj je ne bi uresničili v naši zakonodaji? Tako postopanje privede vendar včasih do tega, da ne vpoštevata zakonodajalec najvažnejšega pogoja vsake reforme: ali so podani ravno v naši državi vsi predpogoji — tako gmotni, kakor tudi idejni, — za izvestno preosnovo, ali je k njej pripravljeno družabno mnenje ali jo bo pravilno ocenilo ljudstvo?

Mnenja smo, da obstoja taka nevarnost tudi pri uvajanju kriterija zmanjšane vračunljivosti. Čeprav se s čisto teoretskega stališča pridružujemo številu zagovornikov tega kriterija, vendar nismo prepričani, da so tla za njegovo uveljavljanje v bodočem kazenskem zakoniku kraljevine SHS že pripravljena in da so podani tudi drugi predpogoji za to.

Moramo objektivno ugotoviti, da se čujejo tudi v Nemčiji tik pred uveljavljanjem novega kazenskega zakonika glasovi, ki svarijo pred uporabo tega kriterija² med drugim iz razloga, ker bo zahtevala ustanovitev zavodov za očuvanje nevarnih psihično manjvrednih zločincev veliko denarja, ki ga država nima. Navajajo tudi to, da formalno juridična izobrazba sedanjih sodnikov ne daje jamstva za pravilno uporabo ukrepov napram manj vračunljivim. Pa ravno v Nemčiji je problem zmanjšane vračunljivosti najbolj izdelan in je literatura o tem predmetu naravnost velikanska tako, da obsega samo seznam literature v zgoraj navedenem spisu Wilmannsa 42 strani z navedbo 1389 knjig in člankov! Vrhu tega vidimo v Nemčiji številne poskuse medsebojnega sporazuma med pravniki in psihijatri glede pojma zmanjšane vračunljivosti in ukrepov napram manjvračunljivim osebam.

² Gl. m. dr. Dr. Hans Luxenburger. Die sogenannte verminderte Zurechnungsfähigkeit. Monatsschrift für Kriminalpsychologie. 1928, 5. Heft, str. 312.

V srbskem pravnem slovstvu je izzval ta problem v dobi sestavljanja srbskega osnutka kz 1910 precejšen interes pred vsem med člani komisije za sestavo tega osnutka.³ V nadaljnjem se skoro nihče ni bavil — ex professo — s tem vprašanjem.⁴ V motivih NKZ SHS 1922 najdemo o tem samo nekoliko besed.⁵ Le vprašanje očevalnih sredstev je bilo predmet temeljite razprave prof. T. Živanovića, toda ta razprava je posvečena teoretski presoji splošnega vprašanja o vzajemnem razmerju kazni in očevalnih sredstev.⁶ Moramo pozdraviti inicijativo stalnega odbora kongresa jugoslovanskih pravnikov, ki je uvrstil vprašanje zmanjšane vračunljivosti v program IV. kongresa v Skoplju.

§ 2. Problem zmanjšane vračunljivosti v novejšem znanstvenem slovstvu.

V okviru naše razprave se moramo omejiti le na kratek pregled različnih naziranj o zmanjšani vračunljivosti v novejšem znanstvenem slovstvu. Ta pregled ima edini namen: pokazati, v čem obstoji prav za prav status controversiae, in označiti osnovne ideje, ki so vplivale na novejšo zakonodajo. Pravnozgodovinske podatke najde čitatelj v izvrstnem spisu prof. Kahla⁷ in v znanem zborniku Gottschalka.⁸

Skoro vsi novejši kazenski zakoniki in načrti (razen morebiti italijanskega osnutka 1921 in sovjetskega kz 1927) se označujejo kot kompromis med različnimi smermi kazensko-pravne dcktrine (v prvi vrsti klasične in sociološke šole), ki je bil

³ Gl. Projekat i motivi, str. 169—173. Odvojena mišljenja g. dr. Milutina Miljkovića (str. 720—723) in dr. Dušana M. Subotića (str. 734—740).

⁴ Gl. vendar dr. Josip Šilović. Kazneno pravo. 1920. Str. 83 in nasl. Dr. Dušan Subotić. Deoba zločinaca s obzirom na antisocialnu volju. (Arhiv za pravne i društvene nauke. 1921, str. 351, 352.) — Dr. Mih. P. Čubinski. Problem izjednačenja prava u ujedinjenom Kraljevstvu SHS. 1921, str. 57 in 74. — Dr. Ladislav Hönlgsberg. K projektu kaznenog zakona za Kraljevinu SHS. »Mjesečnik« (Zagreb), str. 101—105. Dr. Ivan Herzog: Primedbe k projektu k. z. sa strani psihijatrije. »Mjesečnik« 1924, str. 23, 24. Dr. Toma Živanović. Osnovi krivičnog prava. Opšti deo. 1922, str. 260, 261.

⁵ Kratko objašnjenje k. z. za Kraljevinu SHS. 1922, str. 90. Glej tudi Eksposé g. dr. Dušana Subotića, 27. — IV. 1926, str. 4, 5.

⁶ Dr. Toma Živanović: Dualitet krivičnih sankcija: kazne i mere bezbednosti. 1926.

⁷ Dr. Kahl. Geminderte Zurechnungsfähigkeit. Vergl. Darstellung des deutschen und ausländischen Strafrechts. Allg. Teil. I. Band. Berlin. 1908.

⁸ A. Gottschalk. Materialien zur Lehre von der verminderten Zurechnungsfähigkeit. Mitt. d. JKV., 11, Beiheft. 1904.

dosežen radi praktične preosnove kazenske zakonodaje. Kompromisno stališče se očituje tudi v določbah o zmanjšani vračunljivosti, pri čemer morajo zakonodajalci vpoštevati v tem oziru tako mnenja pravnikov, kakor tudi psihijatrov.

To kompromisno stališče oblikujemo lahko tako-le. Kakor prehaja dan le počasi v noč in ne moremo ugotoviti točne meje med njima, isto tako ne moremo ostro ločiti duševnega zdravlja in duševne bolezni. Isto velja tudi z ozirom na duševne anomalije, ki vplivajo na kazensko odgovornost človeka. Med duševnim stanjem vračunljivega in nevračunljivega obstoja še širok vmesen prostor »ein breiter Zwischengebiet«, kakor pravi profesor Wilmanns.⁹

Iz tega dejstva izhajajo tudi motivi srb. NKZ 1910: »I nakuom i iskustvom je nesumnjivo dokazano, da ima takvih duševnih stanja, koja se ne mogu nazvati ni zdravljem ni duševnim bolestima, već koja stoje između zdravlja i bolesti.«¹⁰

Kazensko pravo se mora ozirati na to, da je veliko število oseb duševno manj vrednih, ne da bi bile naravnost umobolne. Pri takih osebah sta pojmovanje narave in značaja dejanja ali sposobnost protiviti se protidružabnim nagonom oz. življenjskim skušnjavam bistveno zmanjšana.¹¹ Po sedaj veljavnem pravu se more to dejstvo vpoštevati deloma na podlagi določb o olajšujočih okoliščinah (gl. n. pr. § 46, tčk. a) in d) b. avstr. k. z. 1852). Vendar omiljenje kazni pri manjvračunljivih še ne rešuje vprašanja.

Duševne anomalije manjvračunljivega subjekta so čestokrat trajne. Od kratkodobnih kazni na prostosti ni v takih primerih pričakovati niti poboljševalnega, niti strahovalnega upliva. Nevarnost povratka pri takih osebah je večja, kot pri normalnih. Izkušnja uči, da je med duševno manjvrednimi-manjvračunljivimi

⁹ Wilmanns, op. cit., str. 4. Prof. dr. Ernst Schultze. *Psychiatrie und Strafrechtsreform*. Berlin. 1922, str. 21. Francoski kriminalist R. Garraud povdarja, da »l'humanité ne peut pas être divisée en deux blocs, celui des fous et celui des raisonnables. Il y a des demi-fous« . . . R. Garraud. *Précis de droit criminel*. 1926, str. 255. Glej tudi: Grasset. *Les demi-responsables*. 1907 (passim).

¹⁰ Projekat i motivi, str. 169. — Čubinski, op. cit. — C. Stooss, *Verminderte Zurechnungsfähigkeit und sichernde Massnahmen*. Oesterr. Z. für Strafrecht. 1911, str. 306.

¹¹ Gl. med dr. Dr. Adolf Lenz. *Grundriss der Kriminalbiologie*. Wien. 1927, str. 148.

precejšnje število nevarnih protidružabnih elementov. Proti tej skupini manjvračunljivih so neobhodno potrebni posebni ukrepi v obliki očuvalnih sredstev.

Uporaba kazni proti manjvračunljivim se opravičuje v doktrini s tem, da vpliva kazen tudi na take subjekte in udejstvuje tudi v tem primeru svojo splošno funkcijo. Psihični defekti manjvračunljivih bodisi intelektualni, bodisi volutaristični služijo kot razlog za omiljenje kazni. V kolikor pa pripadajo manjvračunljivi vrsti konstitucionalno patoloških subjektov, se mora kazen prilagoditi posebnostim njihovega abnormalnega psihičnega življenja. Če ostane kazen brez zaželenega učinka, se morajo le-ti oddati še dopolnilno v zavode za očuvanje oz. zdravljenje na nedoločeno dobo in sicer, dokler traja nevarno stanje dotičnika ali pa bolezni.

Kar smo pravkar rekli, tvori takorekoč le posplošeno shemo praktičnih predlogov o tem predmetu. Ta shema je značilna vsaj za večino novejših načrtov, ki so nastali kot rezultat kompromisa različnih naziranj. V nekaterih točkah se posamezni načrti med seboj razlikujejo. Toda glavna načela so enaka. Skoro vsi so soglasni v tem: 1. da veljavno pravo ne zadovoljuje v zadostni meri potrebam individualiziranega ravnanja napram manjvračunljivim; 2. da je treba uvesti v k. z. legalno opredelbo zmanjšane vračunljivosti; 3. da naj se pri odmerjanju, kakor tudi pri izvrševanju kazni, vpoštevajo individualna svojstva manjvračunljivih in 4. da so poleg kazni potrebna tudi očuvalna sredstva. Ta sredstva naj se uporabljajo proti duševno manjvrednim, ki so po svojem psihičnem stanju posebno nevarni za družbo.

§ 3. Ugovori proti kriteriju zmanjšane vračunljivosti.

Pojem zmanjšane vračunljivosti je izzval ostre ugovore pred vsem s strani kriminalistov klasične šole, kakor tudi deloma s strani nekaterih psihijatrov.¹² Poskusimo po možnosti na

¹² V kazenskopravnem slovstvu so nasprotniki tega pojma: v. Birkmeyer: Was lässt von Liszt vom Strafrecht übrig. Str. 102, Felix Delbrück: Zum Schutze der Gesellschaft gegen gemeingefährliche Geistesranke und vermindert Zurechnungsfähige. Monatsschr. f. Kriminal-Psych. 1904/1905, str. 121—123. — Hugo Högel: Die Behandlung der Minderwertigen. Ibid., str. 333—341. Ernst Beling: Die Vergeltungsidee und ihre Bedeutung für Strafrecht (passim). Wilhelm Sauer: Grundlagen

kratko resumirati mnenja nasprotnikov kriterija zmanjšane vračunljivosti.

Nekateri avtorji smatrajo, da je zmanjšana vračunljivost naravnost brezmiseln pojem. Trdijo namreč, da med vračunljivostjo ni in ne more biti ničesar vmesnega: *non datur tertium sive medium inter duo contradictoria*. To misel je oblikoval že nemški kriminalist Berner v svojem spisu »Grundlinien der kriminalistischen Imputationslehre« (1843): »Obstojajo različne stopnje protipravne volje, toda samo ena vračunljivost.«¹³ Istega mnenja sta v jugoslovanskem pravnem slovstvu Dr. Dušan M. Subotić in Dr. Miljković.¹⁴

Nejasnost in raztegljivost pojma zmanjšane vračunljivosti povzroča nevarnost za sodno prakso, pravijo nadalje nasprotniki tega pojma. Cramer ga označuje kot »kautschuckartiger Begriff«.¹⁵

Uporaba kriterija zmanjšane vračunljivosti bi bila odvisna od subjektivnega preudarka psihijatra in sodnika. Veliko lažje je ugotoviti mejo med vračunljivostjo in nevračunljivostjo, nego d v o j n o mejo med vračunljivostjo na eni strani in zmanjšano nevračunljivostjo in popolno neprištevitostjo na drugi. S tem je zvezana nova nevarnost: čut odgovornosti psihijatra-veščaka je sedaj zelo velik, ker gre za to, ali bo obdolženec oproščen radi nevračunljivosti, ali pa obsojen, eventualno tudi na težko

des Strafrechts. 1921, str. 632. August Finger: Das Strafrecht, I. Bd. 1912, str. 319—322, in dr.; v ruski literaturi N. S. Tagancev. Ruskoe ugolovnoe pravo. Str. 413. V jugoslovanskem pravnem slovstvu: Dr. Dušan M. Subotić (op. cit.) in dr. Miljković (op. cit.). Med psihijatri naj navedemo: Graschey: Ueber geminderte Zurechnungsfähigkeit. Allg. Z. f. Psych. 45, 524—540. 1889, v novejši dobi Wilmanns, op. cit. str. 363 in passim.

¹³ »Es gibt verschiedene Stufen des widerrechtlichen Willens, aber es gibt nur eine Zurechnungsfähigkeit.« Isto misel ponavlja v novešem kazenskoprnem slovstvu Sauer (op. cit., str. 633): »Eine Abstufung der Zurechnungsfähigkeit gibt es nicht, nur eine Abstufung der Schuld.«

¹⁴ ». . . Smanjena vračunljivost je ni manje ni više da jedan apsurdan pojam. Jer, pre svega, niti se uračunljivost, sa gledišta pravnog može deliti u stupnje, niti se kazna prema tim stupnjima može određivati.« Dr. Miljković, str. 722. »Jedna krivična radnja može izvesnom licu biti uračunata u krivicu ili ne. Nešto treće pravno ne može postojati.« Dr. Dušan M. Subotić, str. 737.

¹⁵ Cramer. Die strafrechtliche Behandlung Minderwertiger. Verhandl. d. 27. DJT., 4, str. 408—417.

kazen.¹⁶ Z uvajanjem novega kriterija se bo odkrila še tretja srednja pot, namreč spoznanje zločinca za manjvračunljivega. Iz tega nastanejo lahko dvojne zmote: kot manjvračunljive se bodo smatrale v nekaterih primerih osebe, ki so pravi umobolni, v drugih pa psihično polnovredni subjekti.

Posebna nevarnost tiči, po mnenju nemškega psihijatra Wilmannsa, v tem, da bodo priznane za manjvračunljive osebe, ki kažejo le začetne znake prave psihične bolezni (n. pr. paralitiki, tzv. shizofreniki itd.). Sedaj zadošča sodniku že resen dvom o tem, ali je krivec vračunljiv; v takih primerih ga lahko smatra za kazensko neodgovornega. Kriterij zmanjšane nevračunljivosti bo služil sodniku takorekoč kot dobrodošli izhod takrat, kadar ima pomisleke glede mnenja psihijatra-izvedenca.¹⁷ Z druge strani se je bati, da bo zločinec v primerih, kadar vzbuja zločin kot tak splošno stud, obsojen kot manjvračunljiv, čeprav je v resnici umobolen.¹⁸

Kot ugovor proti zmanjšani vračunljivosti se navaja tudi to, da privede uporaba tega kriterija včasih do prevelike popustljivosti baš vsled tega, ker je zmanjšana vračunljivost »ein uferloser und kautschuckartiger Begriff«. Že nemški psihijater Cramer¹⁹ je naglašal, da more zagovorništvo, naslanjajoč se na moderni nauk o degeneraciji, skoro v vsakem primeru pledirati za zmanjšano vračunljivost. In ravno spričo raztegljivosti in nejasnosti tega pojma bo težko ugovarjati proti temu. Za sodobno psihijatrijo je značilno naziranje, da tvorijo večino zločincev duševno manjvredni scil. manjvračunljivi subjekti.²⁰ Tudi nekateri laiki zastopajo isto stališče.²¹

¹⁶ Wilmanns, op. cit., str. 258. R. P. Werner. »Geistig Minderwertige« oder »Geistesranke«? Berlin. 1906. Dr. Ivan Herzog, op. cit., str. 21.

¹⁷ Wilmanns, op. cit., str. 257.

¹⁸ Köhler. Der Vergeltungsgedanke und seine praktische Bedeutung. 1909, str. 288.

¹⁹ Cramer. Gerichtliche Psychiatrie. 4. Aufl. 1904. Citirano po Wilmanns, str. 260.

²⁰ Wilmanns (str. 74) citira n. pr. mnenje v. Hesserta (7. Int. Kongress f. Krim. Anthr. Köln. 1912, str. 425): »Es ist ja eigentlich das Gesetzbuch wesentlich ein Strafgesetz gegen die geistig Minderwertigen. Nur in Ausnahmefällen kommen andere unter die Räder.« Dr. Alfred Šerko (Ueber Simulation von Geistesstörung. 1919, str. 4) pravi med dr., da »... sich die tiefgehende Erkenntnis durchdrang, dass wir im Verbrechen nichts anderes als wiederum nur ein Symptom abnormaler Geistesartung seiner Träger zu erblicken haben, den Ausdruck einer psychischen Degeneration,

Nekateri kriminalisti, med njimi v prvi vrsti znana zastopnika klasične šole v. Birkmeyer in Högel, protestirata proti tzv. »psihijatrizaciji« kazenskega prava. Pojem zmanjšane vračunljivosti bo služil za psihijatre kot *locus minoris resistentiae*. Trdjava kazenskega prava bo kmalu osvojena od strani psihijatrov. V kazenskem pravu bi nastopila na ta način na mesto pravosodja čista samovolja (». . . in das Strafrecht würde an Stelle der Rechtspflege blanke Willkür treten«).²²

Uveljavljanje kriterija zmanjšane vračunljivosti, po mnenju kritikov, bi dalo povod k upravičenim očitkom, da služi ta kriterij kot sredstvo tzv. razredne justice. Imoviti ljudje bodo imeli večjo možnost doseči, da se spozna obdolženec za manjvračunljivega, nego siromašni. To dobroto bodo uživali predvsem ti družabni elementi, katere označuje neki pisatelj kot »Früchtel aus gutem Hause«.

Končno pravijo nekateri kritiki, da bodo zavzemali tzv. duševno manjvredni subjekti privilegirani položaj v kazenskem pravu. Resna in stroga kazen bi ostala samo za dejansko boljše, psihično zdrave zločince. Na ta način bi nastalo takorekoč dvojno kazensko pravo (*ein Doppelstrafrecht*): poleg splošno veljavnega še neko *jus singulare* za manjvračunljive osebe.

§ 4. Teoretska upravičenost pojma zmanjšane vračunljivosti.

Kakor je razvidno iz tega pregleda, je izzval kriterij zmanjšane vračunljivosti jako ostro, rekli bi neusmiljeno kritiko. Toda to je usoda vsake nove ideje in vsakega reformnega gibanja. Pri presojanju posameznih ugovorov je treba oceniti njih resnični pomen.

Trditvi, da je zmanjšana vračunljivost naravnost absurden pojem, se nikakor ne moremo pridružiti. Saj vračunljivost v njeni novejši koncepciji ni ničesar drugega, kot sposobnost pojmovati faktično in socialno stran (naravo in značaj) svojega

einer Abweichung von der »gesunden Norm«, begründet in angeborenen oder erworbenen Schädigungen der höchsten Gehirnleistungen«. Glej tudi: Aschaffenburg. Das Verbrechen und seine Bekämpfung. 3. Aufl. 1923, str. 219.

²¹ Gl. n. pr. Vandervelde. Les anormaux et la défense sociale.

²² Gl. Kahl, op. cit., str. 45—47 in citirani spisi v. Birkmeyerja in Högelja. Dr. Miljković, op. cit., str. 723: »Ništa lakše danas nije, pa da od strani psihijatra bude izvesno lice oglašeno kao umno dekadentno.«

dejanja ali v smislu tega pojmovanja delati (§ 21 odst. 1. NKZ SHS 1927). Ta sposobnost je pri posameznih subjektih popolna in nedotaknjena, pri drugih je zmanjšana v primeru s psihično normo povprečnega človeka, še pri drugih, n. pr. pri umobolnih in tistih, ki se nahajajo v nezavestnem stanju, pa manjka popolnoma. Pri tej koncepciji vračunljivosti, ki se je vtrdila v novejši kazensko-pravni doktrini in v moderni zakonodaji, po našem mnenju, ni mogoče reči, da se sploh ne da deliti na stopnje. S čisto logičnega stališča je torej težko ugovarjati pojmu zmanjšane vračunljivosti.²³ Avtorji, ki pravijo, da se razlikuje vračunljivost od nevračunljivosti kot dan in noč ali pa kot življenje in smrt, ne vpoštevajo v zadostni meri zaključkov novejše psihijatrije, ki je dognala, da obstojajo številne in raznovrstne psihične anomalije, ki stoje nekako v sredini med duševnim zdravjem in duševno boleznijo v ožjem pomenu besede.

Na istem stališču stoji srbski NKZ 1910,²⁴ kakor tudi NKZ SHS 1927.

Legalna definicija zmanjšane vračunljivosti bi bila v resnici skoraj nemogoča, če bi hotel zakonodajalec naštetih v njej raznovrstne duševne anomalije ali tzv. »klinische Tatbestände«. Toda, kakor je pokazal to prof. Kahl v svojem delu o zmanjšani vračunljivosti, je naloga take legalne opredelbe ugotovitev *juridischen pojmovnih znakov*, katere rabi zakonodajalec tudi v drugih primerih, kadar hoče opredeliti vpliv zavesti in hotenja na pravno odgovornost.²⁵

Slično kot pri vračunljivosti uporablja zakonodajalec pri oblikovanju kriterija zmanjšane vračunljivosti tzv. *biološko-psihološko oz. psihijatrično-pravno metodo*.²⁶

²³ Prof. Ernst Schultze ima prav, ko trdi: »Räumt man psychischen Mängeln einen Einfluss auf die Zurechnungsfähigkeit, so muss man ihn im praktischen Leben abstufen können und darf sich nicht mit einem schroffen aut-aut begnügen . . .«. V slovenski psihijatrični literaturi gl. Ivan Robida. Psihične motnje na alkoholski podlagi. Lj. 1920, str. 43. Glej tudi Ivan Robida. Shizofrenska onemoglost in kazenska prisodnost, str. 13.

²⁴ Projekat i motivi, str. 169.

²⁵ Kahl, op. cit., str. 67. Glej tudi dr. Toma Živanović. Osnovi krivičnog prava. Opšti deo. 1922. (§ 68. Smanjena podobnost za uračunljivost), str. 261, 262.

²⁶ Glej o tem našo razpravo »Pogoji nevračunljivosti v načrtu za edinstveni k. z. kraljevine SHS«. »Slovenski pravnik«, 1928.

V tem oziru tudi NKZ SHS 1927 ne tvori izjeme, kakor je razvidno iz besedila § 21 tega načrta:

»Ni odgovoren, kdor v času storitve dejanja ni mogel pojmovati narave in značaja svojega dejanja ali v smislu tega pojmovanja ravnati (psihološki kriterij) vsled duševnega razstrojstva ali motnje zavesti ali nerazvitosti uma ali slaboumnosti (biološki kriterij).

Ako je bilo eno navedenih stanj (biološki kriterij) tako, da je bilo vsled tega pri storilcu v času storitve dejanja pojmovanje narave in značaja ali da je bila možnost ravnanja temu primerno zmanjšana (psihološki kriterij), more sodišče omiliti kazen po prosti oceni.«

S tem se seveda še ne prejudicira vprašanje, ali se je zakonodajalcu posrečilo tako oblikovati psihološko merilo kazenske odgovornosti v primerih zmanjšane vračunljivosti, da bi nudil sodišču zanesljiv kriterij pri presoji konkretnih slučajev. K temu se bomo vrnili še pozneje.

Nevarnost tzv. »psihijatrizacije« kazenskega prava, ki je baje nerazdružljivo zvezana z uveljavljanjem kriterija zmanjšane vračunljivosti, je, po našem prepričanju, skrajno pretirana. Tako stališče bi bilo morda upravičeno, če bi sploh gledali na sodelovanje psihiatrov z nezaupanjem in jih tretirali kot sovražnike kazenskega prava. Nevzdržljivost take pozicije je očitna. Ne da bi zanikavali težkoč, ki stoje čestokrat na potu pri sodelovanju sodnika in psihijatra-veščaka, moramo vendar odločno priznati, da je sodelovanje pravnikov in psihiatrov v področju kazenskega prava plodno in koristno za razglabljanje problema kazenske odgovornosti, za nauk o vzrokih in o tipih zločinstva ter o individualiziranem ravnanju ž njimi. Moramo naravnost reči, da je preosnova kazenskega prava v novejši dobi rezultat skupnih prizadevanj kriminalistov in psihiatrov.

Z nekaterimi izjemami priznavajo skoro vsi novejši psihijatri pozitivno vlogo kazenskega prava in splošno in specialno-preventivno funkcijo smotreno urejene kazni. O tem ne pričajo samo teoretske izjave psihiatrov, marveč pred vsem dejstvo, da sodelujejo na številnih kriminalističnih in penitenciarnih kongresih, v komisijah za preosnovo kazenskega prava itd. Velika in plodna je vloga psihijatra-veščaka v kazenskem postopanju,

kakor tudi pri izvrševanju kazni na prostosti in očuvalnih ukrepov.

Znan izrek »du choc des opinions jaillit la verité« velja brez dvoma tudi v tem primeru.

Bojazen pred prevelikim vplivom psihijatrov ni upravičena, že radi tega ne, ker bo pripadala sodna oblast tudi v bodočnosti sodnikom, ne pa psihijatrom, in sodišče bo presoјalo mnenja psihijatrov-veščakov po načelu proste ocene dokazov (gl. § 274 načrta kaz. pravnega reda za kraljevino SHS).

Povsem pravilen je tudi ugovor prof. Kahla proti znanim predbacivanjem, da ustvarja kriterij zmanjšane vračunljivosti novo, preje neznano kategorijo zločincev in predpostavlja neko vrsto juris singularis. Kategorija duševno manjvrednih zločincev obstoja v resnici — proti temu skoro nihče ne ugovarja. Odtod je nastala potreba uvesti napram njim jus speciale z ozirom na njih krivdo in posebne naloge zaščite družbe pred takimi zločinci. S tem se ustreza zahtevi po smotreni individualizaciji, ki je eden bistvenih smotrov moderne kriminalne politike. Kahl naglašaja, da nihče ne predlaga jus singulare, nekako privilegirano izjemno pravo, marveč le jus speciale, ki upošteva svojevrstnost duševno manjvrednih delinkventov, ter jih loči od duševno zdravih in intaktnih oseb.²⁷

Nekateri pisatelji so mnenja, da se manj bistveni psihični defekti, ki vračunljivosti ne izključujejo, lahko vpoštevajo v okviru v zakonu predvidenih olajšujočih okoliščin.²⁸ Na tem stališču stojijo tudi nekateri kazenski zakoniki. Tako smatra n. pr. avstr. kz. 1852 kot olajšujoči razlog »iz kakovosti storilca« med dr., »če je (storilec) slabega razuma« (§ 46, črk. a). Iz novejših načrtov uvršča čehoslovaški nkz 1926 (§ 77) zmanjšano vračunljivost med razloge omiljenja kazni (»snížení trestní sazby«).²⁹ Mnenja smo, da ima sistem NKZ SHS, kakor tudi nemškega, švicarskega in nek. dr. načrtov, nedvomne prednosti

²⁷ Kahl, op. cit., str. 69.

²⁸ Kakor se zdi, istoveti prof. T. Živanović raznovrstne olajšujoče okoliščin, ki so predvidene v § 59 srb. k. z., z zmanjšano vračunljivostjo. Celo slučaj (§ 59 št. 3 srb. k. z.), »če je krivec storil zločin, prevzet od čustva človečnosti«, kvalificira, kot »osnov, koji umanjuje podobnost za uračunljivost«. (Živanović, Osnovi krivičnog prava, str. 261.) »Čustvo človečnosti« je, po našem mnenju, spoštovanja vreden nagib dejanja, nikakor pa ne vzrok, ki zmanjšuje vračunljivost.

²⁹ Glej Přípravné osnovy trestního zákona. Praha. 1926, str. 70.

in to predvsem z vidika smotrene sistematike. Če uvaja zakonodajalec legalno opredelbo zmanjšane vračunljivosti, potem mora biti tozadevna določba neposredno zvezana z določbo o vzrokih nevračunljivosti.

Zgoraj navedeni razlogi privedejo do naslednjih zaključkov. Pojem zmanjšane vračunljivosti je logično upravičen. Njegovo uvajanje v kazenski zakonik ustreza nujni zahtevi individualizacije, ker zakonodajalec mora vpoštevati dejstvo, da eksistira vrsta duševno manjvrednih individuov, ki so potrebni posebnega ravnanja ž njimi.

§ 5. Problematika zmanjšane vračunljivosti s posebnim ozirom na NKZ SHS.

S tem, kar smo pravkar rekli, nikakor ne zanikamo izrednih težav, ki bodo sledile uveljavljanju kriterija zmanjšane vračunljivosti v novem KZ SHS. Zavedamo se tudi velikih in odgovornih nalog, ki so s tem zvezane za državo kot tako in za organe, ki jim bo poverjeno izvrševanje kazni in očuvalnih sredstev. Prvo vprašanje, ki ga mora rešiti zakonodajalec, je kolikor mogoče točna legalna opredelba zmanjšane vračunljivosti. Obstoja namreč opasnost, da bo obseg pojma zmanjšane vračunljivosti preširok. In to lahko rečemo ravno o definiciji v § 21, odst. 2 NKZ SHS 1927. Po tem paragrafu je zmanjšana vračunljivost podana, če je sposobnost pojmovanja narave in značaja dejanja in temu primerne ravnanja zmanjšana, brez nadaljne omejitve, ki jo vsebujejo drugi načrti.

Tako zahteva n. pr. nemški načrt 1927 (§ 13, odst. 2) bistveno zmanjšanje dotične sposobnosti. Motivi nemškega načrta povdarjajo, da slehern malenkosten psihičen nedostatek (»jeder geringfügige geistige Mangel«) še ni zadosten razlog za priznanje zmanjšane vračunljivosti ter se lahko vpoštevata v okviru rednega odmerjanja kazni.³⁰ Analogno omejitev predvidevata tudi čl. 85 italijanskega projekta iz l. 1927³¹ in § 77 čehoslovaškega načrta iz l. 1926.

³⁰ »Geringere geistige Mängel können als Strafbemessungsgründe innerhalb des ordentlichen Strafrahmens anreichend ihre Berücksichtigung finden (§ 69).« Entwurf eines Allgemeinen Deutschen Strafgesetzbuches nebst Begründung, Berlin 1927, str. 15.

³¹ Progetto preliminare di un Nuovo Codice Penale. Ottobre 1927. Roma 1927.

Prof. Kahl predlaga, da se naj kot zmanjšana vračunljiva smatra le oseba, ki se je nahajala za časa storitve dejanja v bolezenskem stanju, ki ni bil le začasen (»in einem nicht bloss vorübergehenden krankhaften Zustande«).³² Za slučaje a k u t n e zmanjšane nevrachunljivosti sicer zdravega človeka naj veljajo splošni predpisi o odmerjanju kazni.³³ Njih razmejitev od pravnega področja zmanjšane vračunljivosti je jasno izražena v kriterijih bolezenskega in kroničnega stanja (»in den Kriterien des krankhaften und chronischen Zustandes«).³⁴

Omejitev pojma zmanjšane vračunljivosti samo na duševna stanja, ki imajo bolezenski značaj, zagovarjajo razen Kahla tudi Aschaffenburg, Cramer, Leppmann, Weingart, Kleinfeller in dr. Wilmanns³⁵ trdi sicer, da meja med duševnim zdravjem in duševno boleznijo ni niti absolutna, niti stalna, ter odvisi posebno od idealnega pojma duševnega zdravja dotičnega individua, vendar smatra tudi on, da je ta znak bistven z ozirom na legalno opredelbo zmanjšane vračunljivosti. Omejitev zmanjšane vračunljivosti samo na primere trajne psihične anomalije, ki jo predlaga Kahl, ni dobila splošnega priznanja (pro Kahl, Weingart, contra Reich, von Calker, Wilmanns³⁶). Ne moremo se spuščati v podrobnosti tega precej kompliciranega vprašanja in navajamo samo to-le. Ta omejitev je že radi tega potrebna, ker se mora zakonodajalec odločiti le za to, kar se dá doseči in kar ne presega praktičnih in v prvi vrsti finančnih možnosti države. S tem hkrati prepreči nevarnost preširokega razlaganja kriterija zmanjšane vračunljivosti, tako n. pr. prištevanje fiziološkega afekta in navadne pijačnosti isti.³⁷

³² Nemški NKZ 1927 (§ 69) vsebuje določbo, po kateri mora sodišče pri odmerjanju kazni vpoštovati med dr. »das Mass der Einsicht des Täters und den Einfluss krankhafter oder ähnlichen Störungen auf seinen Willen«.

³³ Kahl, op. cit., str. 67.

³⁴ Glej Wilmanns, op. cit., str. 47.

³⁵ »Gewiss wird der Gesetzgeber nicht vermeiden können, die krankhafte Natur der Zustände verminderten Zurechnungsfähigkeit im Gesetz zum Ausdruck zu bringen.« Ibid., str. 50.

³⁶ Wilmanns, op. cit., str. 46, 47.

³⁷ Glej n. pr. T. Živanović, op. cit., str. 260, 261. Ob tej priliki bodi omenjeno, da je vseboval nemški NKZ 1925 posebno klauzulo, da določba

Z našega stališča je torej želeli, da bi NKZ SHS prevzel zgoraj navedene omejitve pojma zmanjšane vračunljivosti.

Moramo računati tudi s tem, da smatrajo psihijatri kot manjvrtačunljive zelo raznovrstne subjekte, »ein grosses und merkwürdiges Menschengeschlecht«, kakor se izraža Cramer: »Duševno doslej normalne osebe pod vplivom začasnih momentov, ženske za časa menstruacije, nosečnosti in poroda, rojeni slaboumnni, patološki in pogrešni spolno perverzni subjekti (krankhafte und lasterhafte sexuell Perverse), psihopatične osebnosti vseh vrst, čudaki in rojeni zločinci (Sonderlinge und geborene Verbrecher), umobolni v začetku svoje bolezni oz. taki, ki so okrevali.«³⁸ Zastopniki psihijatrije priznavajo, da obsega pojem zmanjšane vračunljivosti veliko raznovrstnih anomalij, katere stoje na meji med vračunljivostjo in nevračunljivostjo. Novejša psihijatrija vendar ugotavlja, da med različnimi oblikami zmanjšane vračunljivosti (akutne intoksikacije, organski procesi in tzv. bolezenske varijacije norme ali patološke konstitucije), prihajajo v prvi vrsti v poštev patološke konstitucije. Le-te so prirojene in ostanejo vsaj praviloma več ali manj iste tekom vsega življenja. Sem spadajo prirojene oblike slaboumnosti, bolezenski značaji, n. pr. patološki lažnjivci, histerični značaj, neurasteniki, seksualno perverzni itd.³⁹ Med tzv. procesi, t. j. izrazi anatomskega obolenja možganov, je vpoštevati, po mnenju Wilmannsa, lažje oblike epileptične slaboumnosti, prve pojave senilne in arterio-sklerotične slaboumnosti in zlasti kroničnega alkoholizma.⁴⁰

o zm. vračunljivosti ne velja »bei Bewusstseinstörungen, die auf selbstverschuldeter Trunkenheit beruhen«. Pod tem se umeva, kakor pojasnjuje Wilmanns (str. 31), »der selbstverschuldete Rausch des gesunden Durchschnittsmenschen«.

³⁸ Cramer. Citiramo po Wilmannsu, op. cit., str. 19. Glej istotam mnenja Kraepelina, Sommerja, Wollenberga in E. Schultzeja, ki se med seboj razlikujejo.

³⁹ Dr. Dušan Subotić istoveti zmanjšano vračunljivost s slaboumnostjo, kar pomenja, po našem mnenju, skrajno omejitev pojma zm. vračunljivosti. Glej Dr. Dušan M. Subotić. Deoba zločinca s obzirom na antisocialno voljo. »Arhiv za pravne i društvene nauke.« 1921, str. 349, 351 in 352.

⁴⁰ Wilmanns, str. 32.

Drug odličen psihijater Ernst Schultze prišteva h kategoriji manjvračunljivih epileptike in epileptoide, histerike in neurastenike, traumatike, psychopate, alkoholike, morfiniste in kokainiste, seksualno perverzne, lažje slaboumne in dr.

Seveda se ne moremo spuščati v presojanje čisto psihijatričnih vprašanj. Navedli smo mnenja nekaterih novejših psihijatrov o tem predmetu samo, da bi bili na jasnem glede osnovnih kategorij oseb, iz katerih se po mnenju psihijatrov rekrutirajo manjvračunljivi zločinci.

S pravnega vidika, s katerega mora izhajati kazenski sodnik, razlog spoznanja kake osebe za manjvračunljivo ne tiči v boleznih ali bolezenski konstituciji kot taki, temveč v posledicah, ki jih povzročata le-ti v duševnem življenju človeka (psihološki kriterij zmanjšane vračunljivosti). Vendar pri rešitvi vprašanja uporabe kazni oz. očuvalnih sredstev napram manjvračunljivim mora sodnik vpoštevati v konkretnem slučaju tudi biološki vzrok zmanjšane vračunljivosti. Saj zavisi uporaba tega ali onega ukrepa od značaja psihične anomalije, ki je ugotovljena v konkretnem slučaju. Medsebojno razumevanje sodnika in psihijatra je bistveni predpogoj smotrenega delovanja v tej smeri.

§ 6. Ukrepi napram manjvračunljivim v NKZ SHS.

V okviru te kratke razprave moremo se samo nakratko dotakniti sicer jako važnih vprašanj uporabe kazni oz. očuvalnih sredstev in izvrševanja teh ukrepov napram manjvračunljivim.

NKZ SHS 1927 (§ 21, odst. 2) dopušča v primerih zmanjšane vračunljivosti fakultativno omiljenje kazni po prosti oceni. Glasom § 61 osnutka sodišče ni vezano v takih slučajih niti na vrsto, niti na mero kazni, ki je predpisana za kaznivo dejanje. V tem oziru sledi osnutek zgledu srb. NKZ 1910. Motivi srb. NKZ povdarjajo, da velja načelo omiljenja kazni napram manjvračunljivim kot pravilo, ki vendar dopušča izjeme, kajti so tudi taka dejanja, pri katerih milejše ravnanje ni umestno. Neomejeno pravico omiljenja kazni določa srb. NKZ po zgledu švicarskega načrta in sicer radi tega, ker smatra, da se omiljenje kazni v okviru olajšujočih okoliščin v nekaterih primerih lahko izkaže nezadostno.⁴¹

⁴¹ Glej Projekat i motivi str. 171, 172.

Načelo fakultativnega omiljenja kazni zagovarja v jugoslovenski znanstveni literaturi psihijater Dr. Ivan Herzog.⁴²

V splošnem je značilno, da se zavzemajo za fakultativno omiljenje kazni baš psihijatri. Na predlog znanega nemškega psihijatra Ernsta Schultzeja je »Deutscher Verein für Psychiatrie« na svojem zborovanju v Kasselu (1925) priporočal sistem fakultativnega omiljenja kazni.⁴³ Na stališču obligatnega omiljenja kazni napram manjvrtačunljivim stoji nemški nkz 1927, med pravniki pa posebno Reinhard Frank.⁴⁴

Po našem mnenju je fakultativno omiljenje kazni edino pravilno in to v prvi vrsti v interesu generalne prevecije. Obligatorno omiljenje bi pomenilo, da smatra lahko vsak duševno manjvreden subjekt milejše ravnanje ž njim takorekoč za svojo pravico.⁴⁵ Ozirati se moramo tudi na to, da je število duševno manjvrednih oseb v sedanji družbi izredno veliko. O tem pričajo raziskovanja Mönkemöllerja, Gruhle, Sieferta, Thoma, Geelwinka in dr.⁴⁶ Država se ne sme razorožiti napram številnim čestokrat parazitnim elementom družbe le iz razloga, ker so

⁴² Dr. Ivan Herzog, op. cit., str. 23: »Dok je s jedne strane sigurno i pravo, da ti svi individui, koji nisu krivi, što jih je mačuha priroda s nedovoljno snage bacila u vrtlog životne borbe, ne nose svu težinu društvene odmazde . . . (Ali) neugodno se kasnulo našega pravnega osjećanja, kada bismo vidjeli, da je naše psihijatričko vještaštvo pridonjelo, da se blaže kaznijo ili pače rješijo histerički klevetnik, fantastički pseudološki hohštapler, surovi alkoholičar, moralno insani zločinac.« V istem smislu tudi Metzger. Vermindert Zurechnungsfähige und Gewohnheitsverbrecher. »Der Gerichtssaal.« 1928, str. 84, Ebermayer in Kahl.

⁴³ Allg. Z. f. Psych. 83, 365—367. 1926. Glej Wilmanns, op. cit., str. 52.

⁴⁴ R. Frank, Zurechnungsfähigkeit und Trunkenheit nach dem Entwurfe zu einem deutschen Strafgesetzbuch. »Blätter f. Gefängniskunde.« 1910. Str. 235—258.

⁴⁵ Prof. Čubinski navaja tudi ta razlog, da »smanjeno uračunljivi može izvršiti najužasnije zločine, za koje su potrebne najsurovija represija i naj-ozbiljnije mere bezbednosti«. Čubinski, op. cit., str. 73.

⁴⁶ Prim. interesantne podatke, navedene v 6. predavanju Wilmannsa »Was wissen wir über die Verbreitung der verm. Zurechnungsfähigen in den Kreisen der Rechtsbrecher?« Wilmanns, op. cit., str. 53—54. Enrico Ferri pravi »que les vrais« aliénés, — les fous »a grand orchestre« — sont assez rares en comparaison des psycho-neuropathes, des déséquilibrés (demi-fous), qui ne manquent ni de conscience de leurs actes ni de volonté«. Enrico Ferri. La mesure de sûreté doit — elle se substituer à la peine ou simplement la compléter? »Revue internat. de droit pénal.« 1926, NN 2—3, str. 212.

psihično defektni. Kazenska pretnja vpliva tudi na to skupino ljudi. Smotreno urejeni ustroj kaznilnih zavodov utegne imeti učinek vsaj na en del takih zločincev.⁴⁵

Omiljenje kazni pri manjvračunljivih pride v poštev takrat, kadar imamo opraviti z osebami, napram katerim bi uporaba kazni prinesla več škode kot koristi.

Pravica omiljenja kazni po prosti oceni (§ 61 NKZ SHS) je po svojem bistvu neomejena. Mnenja smo, da bi bilo morda previdnejše, prevzeti sistem omejenega omiljenja približno v smislu § 73 nemškega NKZ 1927. Neomejena pravica omiljenja naj bi se izvajala le napram nedoraslim manjvračunljivim osebam.

NKZ SHS se ne omejuje le na to, da dopušča omiljenje kazni pri manjvračunljivih, marveč upošteva tudi dejstvo posebnenevarnosti nekaterih vrst duševno manjvrednih oseb. Že srb. NKZ 1910 se je postavil na to stališče. Če bi se zakonodajalec omejil samo na omiljenje kazni, potem bi večkrat nastala resna nevarnost za družbo od strani teh, ki so prestali kratko kazen. Vzrok te nevarnosti tiči, po mnenju avtorjev SNKZ, v zločinski navadi dotičnikov oz. v naravi kroničnega bolezenskega stanja (»Osnov ovoj opasnosti može ležati ili u tome što je nekom prešlo u naviku vršenje izvesnog dela ili u prirodi hroničnog bolesnog stanja n. pr. perverziteta i dr.«⁴⁶ Srb. NKZ izhaja iz prepričanja, da večina manjvračunljivih niti ni nevarna za družbo, niti tako bolna, da bi potrebovala posebnega zdravljenja. Vsi tisti naj prestajajo kazen v kaznilnem zavodu skupaj z ostalimi obsojenci. Manjvračunljivi pa, ki jih moramo prištevati težjim primerom zmanjšane vračunljivosti in ki ogrožajo hišni red kaznilnih zavodov, ne da bi spadali v posebne zavode, naj se oddelijo od ostalih obsojencev in izročé posebnim oddelkom (kaznilnih zavodov?).

Poleg omenjenih obstojata, po mnenju SNKZ, še dve skupini manjvračunljivih krivcev. V prvo spadajo oni, čijih zdravstveno stanje zahteva posebnega zdravljenja. Ako niso opasni, naj se oddajajo v interesu njihovega zdravja v kak zavod za

⁴⁵ Posebno naglašá »die psychotherapeutische Bedeutung des Strafgedankens« Fr. W. Foerster v svojem spisu »Schuld und Sühne«. 3. Aufl. 1920, str. 82 in passim. Glej tudi Kahl, op. cit., str. 72. — Schultze, op. cit., str. 24.

⁴⁶ Projekat i motivi, str. 173.

zdravljenje ali očuvanje ali celo zasebnikom, ki prevzamejo nase njih negovanje in očuvanje. Sem spadajo n. pr. alkoholiki, morfinisti itd. Če takšen obsojenec ozdravi, preden poteče rok obsodbe, mora prestati ostanek roka v kazenskem zavodu.

Drugo skupino tvorijo oni, ki ogrožajo javno varnost. Proti takim manjvračunljivim zločincem so potrebna sredstva, s katerimi se more družba uspešno braniti pred njimi. Srb. NKZ predvideva izročitev takih krivcev v posebne zavode za zdravljenje ali očuvanje. Bivanje v takih zavodih naj traja vse dotlej, dokler se z zdravniškim pregledom ne ugotovi, da to ni več potrebno. Ako se nadaljnje bivanje v zavodu izkaže kot nepotrebno, preden poteče rok obsodbe, se mora obsojenec vrniti v kaznilni zavod. Izročitvi v posebne zavode sledi potemtakem eventualno prestajanje kazni v navadnih kaznilnih zavodih. Tudi topot se doba bivanja v posebnem zavodu všteva v dobo kazni.⁴⁹

NKZ SHS 1927 se v glavnem naslanja na navedene določbe srbskega osnutka. Ako smatra sodišče, da zahtevajo interesi javne varnosti izročitev nevračunljivega storilca ali onega, pri katerem obstoja zmanjšana vračunljivost, v kak zavod za zdravljenje ali očuvanje, odredi sodišče tako izročitev.

Oddaja v kak zavod za zdravljenje ali očuvanje odredi sodišče tudi tedaj, kadar smatra, da je to v interesu zdravja nevračunljive osebe ali onega, pri katerem obstoja zmanjšana nevračunljivost.

Ako smatra sodišče, da zadošča mesto tega ukrepa zaščitni nadzor, odredi ta nadzor.

Izpust določa sodišče, kadar smatra po zdravniškem pregledu, da je nadaljnje zdravljenje ali očuvanje nepotrebno.

Doba, ki jo je prestal manjvračunljiv obsojenec v zavodu za zdravljenje ali očuvanje, se všteva v dobo kazni, ako je obsojen na kazen na prostosti. Ako v trenutku izpusta iz zavoda za zdravljenje ali očuvanje še ni potekel rok izrečene kazni, mora (dotičnik) prestati ostanek kazni v kaznilnem zavodu (§ 51 NKZ SHS).

⁴⁹ Projekat i motivi, str. 172, 173. Glej tudi Kratko objašnjenje projekta kaznenog zakonika za Kraljevinu SHS. 1922, str. 87.

§ 54 NKZ SHS predvideva eventualno določitev zaščitnega nadzora nad onimi, ki so izpuščeni iz kaznilnih in očuvalnih zavodov. Zaščitni nadzor obstoji v tem, da se izpuščeni zavaruje pred nevarnostjo novih kaznivih dejanj, da se privadi na redno življenje in da se mu olajša gospodarski obstanek.

Podrobnejše odredbe o izvrševanju očuvalnih sredstev so prepuščene uredbi pravosodnega ministrstva (§ 58 NKZ; gl. tudi § 426 načrta kazensko-pravdnega reda).⁵⁰

V načrtu zakona o izvrševanju kazni na prostosti iz l. 1927 je predvidena še ta-le določba: Posebni oddelki bodo ustanovljeni za telesno pohabljenе in za manjvračunljive obsojence, kakor tudi za duševno obolele obsojence, če bi za nje ne bilo posebnih zavodov (§ 2, odst. 3).⁵¹

V okviru pričujočega članka se moramo omejiti le na nekoliko kritičnih opazk glede očuvalnih sredstev napram manjvračunljivim v NKZ SHS 1927 in v osnutku zakona o izvrševanju kazni na prostosti.

Kriterija za uporabo teh sredstev sta po NKZ SHS: 1. nevarnost zločinca za družbo; 2. interes zdravja manjvračunljivega. Naj še tako široko pojmuje mo naravo očuvalnih sredstev, je vendar težko smatrati ta drugi kriterij kot primeren za kazenski zakonik. Če manjvračunljivi ni opasen za družbo, potem ne spada skrb o njegovem zdravju v področje kazenskega pravosodja.⁵² To je popolnoma jasno!

NKZ SHS predvideva namestitve manjvračunljivih oseb v zavode za očuvanje in zdravljenje na absolutno nedoločeno dobo. Izvajanje tega ukrepa zahteva na vsak način garancije proti eventualnim zmotam in zlorabam. Saj pomenja ta ukrep največjo omejitev osebne prostosti! Neobhodno bi bilo

⁵⁰ Predlog zakona o sodskom krivičnem postopku za Kraljevino SHS. Br. 70.373, 3. novembra 1927. god.

⁵¹ Predlog zakona o izvrševanju kazne lišenjem slobode. Br. 70.375, 3. novembra 1927. V prvotnem načrtu, ki ga je izdelal dr. Nikola Ogorelica (gl. »Arhiv za pravne i društvene nauke«, 1921), so bili predvideni tudi naslednji ukrepi. Za namestitve oseb, ki so obsojene na prisilno delo, na zdravljenje ali očuvanje v interesu javne varnosti, bodo ustanovljeni posebno v to svrho določeni zavodi, za katere izda uredbo minister pravde. Ako bi se ta očuvalna sredstva morala izvršiti v kakem kaznilnem zavodu, bodo v to svrho ustanovljene po možnosti oddvojene zgradbe (§ 5). Izraz »osudjenih na lečenje« (§ 5) se nam ne zdi primeren.

⁵² Na istem stališču stoji dr. Lavoslav Hönigsberg, op. cit., str. 105.

potrebno uvesti vsaj one garancije, ki jih določa nemški NKZ 1927 (§ 60), namreč obligatno periodično revizijo tega ukrepa od strani sodišča.⁵³ Določba § 51, odst. 4 NKZ SHS pa ne veže sodišča na noben rok. Jedva je treba poudarjati, da tiči v tem velika nevarnost za eno največjih pravnih dobrin — za človeško svobodo!

To so, po našem prepričanju, najočitnejši nedostatki določb NKZ SHS o tem predmetu. Podrobnejša analiza in kritika teh določb presega meje naše kratke razprave.

Na koncu naših izvajanj se moramo povrniti k temu, kar smo navedli v začetku. Ali je vse pripravljeno za praktično izvedbo ukrepov, ki jih predpostavlja uveljavljanje novih pogojev kazenske odgovornosti na podlagi določb o zmanjšani vračunljivosti? Ali razpolaga država z materialnimi sredstvi za zgradbo posebnih oddelkov kaznilnih zavodov, zavodov za očuvanje in zdravljenje? Ali imamo kvalificirane kandidate za odgovorno funkcijo vodij takih zavodov? Ali je zajamčeno sodelovanje zadostnega števila psihiatrov pri izvrševanju potrebnih zdravniških ukrepov? Nemara celo skrajni optimist ne bi utegnil odgovoriti na vsa ta vprašanja pozitivno.⁵⁴ In če je temu tako, potem bi imel tudi tisti, ki, kakor avtor pričujočega članka, priznava teoretsko upravičenost kriterija zmanjšane vračunljivosti, resne pomisleke glede uveljavljanja tega kriterija v bodočem kazenskem zakoniku kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

⁵³ »Die Unterbringung in einer Heil- oder Pflegeanstalt oder in der Sicherungsverwahrung darf drei Jahre nur übersteigen, wenn das Gericht sie vor Ablauf dieser Zeit von neuem für zulässig erklärt oder anordnet. (§ 60, Abs. 3.) In den Fällen des Abs. 3 . . . ist je vor Ablauf von weiteren drei Jahren die Entscheidung des Gerichts von neuem einzuholen, wenn das Gericht nicht eine kürzere Frist hierfür bestimmt.«

⁵⁴ Načelno se popolnoma pridružujemo mnenju prof. Dolenca, »da za vršenje kazenskopravnega pravosodja država ne sme imeti nobenih pomislekov glede stroškov«. Dr. Metod Dolenc, Problem izvrševanja kazni na prostosti v kraljevini SHS. Zbornik znanstvenih razprav. IV. letnik, 1925, str. 79.

*La responsabilité restreinte dans le projet du Code Pénal du
Royaume de Serbes, Croates et Slovènes.*

Alexandre Makletsov, professeur à l'université de Lioubliana.

Résumé.

Le problème de la responsabilité restreinte a une grande importance au point de vue théorique ainsi qu'au point de vue pratique. L'auteur étudie la question de la responsabilité restreinte dans la littérature scientifique moderne et analyse les objections contre l'emploi du criterium de la responsabilité restreinte dans le droit positif. Il arrive à des conclusions suivantes: 1) la conception de la responsabilité restreinte est fondée au point de vue logique et psychologique; 2) l'introduction de ce criterium dans la législation correspond au besoin de l'individualisation quand il s'agit d'appliquer les peines et les mesures de sûreté contre les criminels défectueux.

Il est nécessaire cependant de limiter la définition légale de la responsabilité restreinte par les caractères d'une anomalie psychique essentielle et durable (non passagère). Le criterium susmentionné ne peut jouer de rôle positif qu'à la condition si le législateur ne se borne pas de définition légale de la responsabilité restreinte, mais s'il crée en même temps toutes les institutions indispensables pour la lutte efficace contre les criminels défectueux.

Docent dr. Albin Ogris:

Statistika kreditnih zadrug v Sloveniji za poslovno leto 1926.

A. Splošne pripombe.

Pomembnost, ki gre združnemu hranilništvu v slovenskem gospodarstvu, očituje že prvi pogled na delež, ki ga ima na celotni vsoti hranilnih vlog, ki jih upravljajo vse tri vrste naših denarnih zavodov. Regulativne hranilnice so jih koncem leta 1926 izkazovale 624 milj. Din, banke ca 680 milj. Din, združni zavodi pa eno milijardo. Pri tem pa sta dva bančna zavoda pravzaprav le združna organa, spojna člena med kmetsko-združnim in bančno-podjetniškim kapitalom, in mora v tesnih naših razmerah bančni kapital iskati venomer bolj ali manj očitno, neposredno dostikrat in še pogosteje posrednim potom zaslombo pri združnih prihrankih. Združni denarni kapital je samorasel in neodvisen na vse plati. V gospodarsko razvitejših in imovitejših narodih združni kapital po svoji količini ne zavzema tako dominantnega položaja, kakor pri Slovencih, pa vendar posvečajo pri njih ne samo poklicani javni činitelji, temveč tudi širši razumniški sloji združni statistiki dosti več pažnje, kakor bi ob posebnih naših okoliščinah naša javnost morala smatrati za svoj interes in svojo dolžnost. To zlasti še zavoljo tega, ker je naš narod med najmanjšimi iz majhnih narodov na evropski celini ter se problem malega naroda nam stalno skomplicira in spleta z notranjim problemom malega človeka. Tako je tudi najmanjši aktivum v slovenski gospodarski bilanci vse pažnje vreden, koliko več še le organizacije, ki upravljajo glavni del narodovih prihrankov.

Relativno vzeto in v primeri z nekaterimi pokrajinami v naši državi se je življenje v Sloveniji tekom zadnjih par gene-

racij zares skomercializiralo, se je okrepila srednja obrt, se znatno povečalo število industrijskih obratov ter bančnih zavodov; pa tudi ta relativnost je zelo relativna, kajti kar se tiče omembe vrednih podjetij, ki poslujejo na slovenski zemlji, slovenski živelj ne razpolaga niti s šestino njih kapitala. Svobodni smo sicer že desetletje in samostojni v političnem oziru in v zadevah kulture, ampak za to veliko pridobitev bo vstvarjati še le solidnejšo gospodarsko podlago. Zdaj gre za to, da se gospodarsko osamosvojimo v lastni domačiji. Tudi bratska medsebojna edinost se mora koncem koncev nasloniti na zelo realne vsakdanjosti, ako naj ni kmalu po njej. Kljub njeni banalnosti vseeno ni zametavati vsakdanjo resnico, da nikjer in nikoli niso dozoreli sadovi kulturnega naprežanja, ako je neprestano in preglasno na vrata bila skrb za obstanek, in da je svoboda ostala samo pri besedi, ako je na gospodarskem poprišču narod še dalje tlačanal.

Ker se v združnem posojilništvu zbira glavni, osnovni del domačega denarnega kapitala, ker je ta del nadalje najstalnejši izmed vseh ter večinoma s trdom priborjeni plod kmečkega in obrtnega gospodarjenja, bi statistika kreditnih zadrug pri nas morala biti več kakor samo papirnata zanimivost. Saj je miniaturna, pa zanesljiva slika celotnega slovenskega gospodarstva, in zbirati take slike redno leto za letom spada vendar k načelom gospodarske miselnosti; kajti, ni racionalnosti brez podrobnega pregleda, brez možnosti, v zasebnih razdobjih primerjati dosežene uspehe in zagrešene hibe. Slovensko združništvo ni tako obsežno, da bi se letno, kakor drugod, ne dala sestaviti dosti podrobna in natančna statistika. Le zgodovinskim okolnostim in omalovaževanju centralnih statističnih uradov je naprtiti krivdo, da po več kakor polstoletnem delovanju slovenskega združništva še danes nimamo popolnejše njegove statistike. Za to ni moja krivda, ako sam enkrat tvegam poskus, četudi mi nalogo lajša in krajša ozko odmerjeni prostor.

Številčni sestavki te črtice so napravljeni po bilančnih podatkih. Za leto 1926 so upoštevane bilance vseh kreditnih zadrug razen onih, ki niso poslovale oziroma so bile v likvidaciji ali konkurzu. Prvih je sedem, drugih pa sedemnajst. Za leto 1912 ni bilo več dobiti računskih zaključkov 27 hranilnic, deloma ker so večinoma že davno likvidirale ter se bilance niso shranile, oz. poizgubile, uničile itd., deloma pa tudi zato, ker l. 1912 sploh

niso več redno poslovale oz. niso nikoli poslovati pričele. Do malega so se te posojilnice nahajale vse v majhnih krajih ali pa so propadle kot konkurenčne zadruge. Za leto 1926 je naše gradivo torej popolno, za l. 1912 ga nam pa manjka samo 7% in to takšnega, ki ga brez škode lahko pogrešamo, ostali del je po svoji količini, še bolj pa po svoji kakovosti dovolj reprezentativen, da izsledki statistične primerjave obdržijo neokrnjeno svojo spoznavno vrednost. Za obe leti se je upoštevalo ono slovensko ozemlje, ki tvori danes območje ljubljanske in mariborske oblasti. Zaradi primerjave je bilo predvojno leto težko izbrati. Da najdemo normalne, tipične, iz združnega poslovanja izvirajoče spremembe, bi smeli primerjati le normalna leta; normalno pa za združništvo (kakor za ostalo gospodarstvo) ni nobeno leto izza prevrata, niti relativno normalno; za združništvo pa tudi niso bila normalna ona leta od 1912 do 1914, prejšnja leta pa so že v preteklosti, ki je že preveč oddaljena. Zato si smemo izbrati tudi pred vojno nenormalno leto in se je vzelo leto 1912 zato, ker je bilo za združništvo tipično krizno leto. Krizo aneksijskih trzavic je slovensko združništvo sijajno prestalo. Občutilo jo je pravzaprav le v nekoliko zmanjšanem dotoku hranilnih vlog in pogostejših dvigih, nego so v prejšnjih letih bili normalni. V tem letu so združne zveze v polni meri izkazale svojo eksistenčno potrebo kot izravnaljšče kreditnih potreb in kreditnih ponudb. Sicer je pa glavna naloga naše statistike, podati le podobo leta 1926, leto 1912 naj služi le kot priložnostna ilustracija, kakor pač more s pridom služiti. Tudi na izčrpnost ni misliti in več kot besedilo, naj povedo sami številčni sestavki. Iz njih se vsekakor podajajo vsaj glavne plati in poteze našega kreditnega združništva in oni pokažejo tudi najvažnejša razmerja med glavnimi deli notranje združne strukture. Le to in samo to je namen tu podati. — Da se številčni sestavki preveč ne porazdrobe in preglednost preveč ne zabriše, namenoma ne ločimo med obema sistemoma, Schulze-jevim in Raiffeisenovim. Pri nas namreč prve nimajo one specializirane vloge kot v diferenciranejših narodnih gospodarstvih; saj živijo po pretežni svoji večini v čisto kmetijski okolici in se morejo kakor tehnično tako gospodarsko uveljaviti na podoben način in z istimi funkcijami kakor rajfajznovke. So izjeme med njimi, pa, dasi pomembne, tako maloštevilne, da s posebnimi številčnimi sestavki z njimi še ne moremo na tem mestu ra-

čunati. Primerjavo z združno-statističnimi izsledki iz drugih držav na tem omejenem mestu ne kaže izkoristiti. Vsaka tuja, če še tako interesantna statistična številka pove kot do skrajnosti strnjen kos gospodarske zgodovine sama za sebe le malo in zahteva, ako naj spoznavno koristi, posebno razlago o gospodarski zgodovini in združnem sistemu v svoji deželi. Ali v takem primeru bi črtica razrasla več, nego ji zdravo.

Kreditne zadruge so nabavne zadruge. Glavni svoj smoter, nabavo, pribavo čim najugodnejšega kredita svojim članom, nameravajo doseči tako, da s solidarnim, bodisi omejenim, bodisi neomejenim jamstvom vseh članov vstvarijo najprej ugodno pravno podlago, potem pa po konkretnih okoliščinah skušajo pridobiti čim najceneje takšna in toliko sredstev, kolikor jih je za zaprošene kredite vsakokrat treba. Čim najugodnejša pribava teh sredstev in njih čim ugodnejša prepustitev kreditojemalcem je prva osnovna funkcija združnih hranilnic, vse druge funkcije so le pomožne, potrebne za to, da se prva sploh omogoči. S tem seveda ni rečeno, da se dejanski pri mnogih posojilnicah osnovna funkcija ob spremenjenih okoliščinah ne umakne drugim, sekundarnim; čisto gospodarsko vzeto tvorijo potem take hranilnice bogato odstopnjevane prehode med združnim hranilništvom in bančnim podjemanjem. Kreditna samopomoč je vstvariteljica združnih hranilnic kot pomožnih svojih organov, nadaljnji razvoj pa se individualnim okolščinam primerno usmeri potem v najrazličnejših pravicah; kaj rad jo usmeri k obliki delniške družbe. Zato in še iz drugih razlogov gre kreditnemu združništvu v vsakem narodu neka specifična, različna pomembnost; na vsak način je povsod samosvoj organizem, malokje je pa ta organizem tako tesno in neizločljivo včlenjen v vse gospodarsko življenje vsega prebivalstva, kakor baš pri Slovencih.

Samo po sebi se razume, da kreditnejalci svoji zadrugi takoj spočetka nikjer ne morejo dati na razpolago kakšne večje glavnice, kakor je potrebna za nabavo prvih tehničnih pripomočkov in za začetek poslovanja; v narodu tako mnogoštevilnega malega človeka, kakor pri Slovencih, celo ne; tako pri nas tudi šulcejevke, ki morajo vendar stremeti za relativno visoko glavnico, ne izkazujejo v primeri z njih tujimi sredstvi niti zdaleka ne tako močnih lastnih deležnih glavnice, kakor v gospodarsko močnejših deželah. Pri naših rajfajznovkah so deleži članov še posebej malenkostni in so bolj nekaka formalnost, da se zadosti

zakonu. Tudi glavni deleži šulcejev, ki so itak po navadi v stalni posesti majhnega števila ljudi, so pri nas skromni. Le samo 6 zavodov ima l. 1926 deležno glavnico, ki povprečno dosega skoraj 200.000 Din, niti ne borih 15.000 zlatih dinarjev, več nego dve tretjini vseh kreditnih zadrug pri nas nimata deležne glavnice nad 5000 Din. Tu je valutni prelom povzročil občutno skrajšanje in le polagoma skušajo posojilnice, vsaj novoustanovljene, uvesti članske deleže v večjih zneskih. Višini le-teh pa je z ozirom na kreditojemalce stavljena meja prav blizu. Stanje deležne glavnice l. 1926 in njega primerjavo z onim l. 1912 vsebujeta sestavka I. in II.

Da je drugi glavni del lastnih sredstev, javne rezerve, pri naših združnih hranilnicah razmeroma tako skromen, so v glavnem zakrivila vojna posojila, katerim so z odpisi rezerve padle kot žrtev, poleg teh posojil pa je v tem oziru hudo razsajala preračunitev na dinarsko valuto. Dosti več ko tretjina hranilnic nima l. 1926 rezerv, ki bi posamezno presegale 10.000 Din, le 8·5% t. j. 35 vseh je, pri katerih rezerve (redne in vse izredne skupaj) presegajo 100.000 Din (gl. sestavek III.); one pripadajo v glavnem Schulze-jevemu tipu. Naj si bo sigurnost in varnost vlog pri združnih hranilnicah še tako popolna, vsekakor je želeli, da v svojem lastnem interesu poskrbe za čim višje rezerve; ne samo radi tega morda, ker je po tendencah, ki se vedno pogosteje pojavljajo v vsem sedanjem gospodarskem ubadanju, pričakovati, da se razmerje med dosedaj močno ponudbo in manj intenzivnim povpraševanjem po kreditnih sredstvih obrne in bo tudi rezerve pritegniti za prideljevanje kreditov, temveč enostavno zato, ker še tako soliden združni zavod ni varen pred nenadnimi izgubami in se te izgube še najbolj poceni s pritegnitvijo nalašč za to nabranih rezerv. Ker je davčna režija vsled izdatne mere, s katero so se kreditne zadruge poslužile člena 262 fin. zakona za l. 1922/23, zadnja leta skoraj odpadla, in pri rajfajznovkah tudi davčna prostost ni bila zaradi tega več vezana na nekako preozko 1½%no razliko med pasivno in aktivno obrestno mero, je hranilnicam preostalo več sredstev, da, kar se tiče rezerv, izpolnijo deloma veliko praznoto, ki je nastala vsled popolne razvrednotitve vojnih posojil. To ugodno priliko jim v isti meri nudi novi zakon o neposrednjih davkih, tako da je omogočeno tudi rajfaiznovkam, nabrati si vsaj 3%no, ako že ne 5%no rezervo. Leta 1926 tega

stanja nista še dosegli celi dve tretjini hranilnic, onih 54 hranilnic, rezerve katerih presegajo 5% tujih sredstev, spada pretežno k šulcejevkam.

Krizno leto 1912 je v tem oziru, kakor priča sestavek IV., bilo na boljšem, kajti ne samo, da je tedaj odstotek hranilnic, pri katerih odstotno razmerje med rezervnimi in zaupanimi sredstvi ne dosega 3%, bil manjši, tudi odstotek zavodov z nad 5%nimi rezervami je bil dokaj višji. Kakor je razbrati iz sestavka V., je pred vojno tudi razmerje med lastnimi (vsoto deležne in rezervne glavnice) in tujimi sredstvi bilo ugodnejše; to razmerje je znašalo 1 : 1—50 l. 1912 pri 64·4% vseh hranilnic in l. 1926 pri 50·8%, medtem ko so na drugi strani tuja sredstva več ko 80krat presegala lastna l. 1912 pri 20·1% in l. 1926 pri 32·6% vseh združnih kreditnih zavodov.

Glavni vir, iz katerega črpajo jemalci združnega kredita, so hranilni depoziti in v drugi, pomožni vrsti izposojila zadruga pri svoji zvezi in — bolj poredkoma — tudi drugod. S kreditno funkcijo se je pri združnih denarnih zavodih združila, oziroma jo pogostoma že zasenčuje druga velevažna gospodarska funkcija, namreč da so zbirališče in hranilišče onih najštevilnejših malih in drobnih prihrankov, ki so bili doseženi v kmetijskem in obrtnem gospodarstvu. Zlasti v narodu, kjer so, kakor pri nas, dohodkovne razmere tako prevladajoče večine prebivalstva ostale na relativno zelo nizkih stopnjah in se denarni kapital mora zbirati polagoma z neznatnimi posameznimi zneski in to večinoma v malih združnih zavodih, je tempo, v katerem narašča ta kapital, izredno važna zadeva. Ne samo za kmetijske varčevalce same, temveč prav za vse sloje, ker je vse gospodarsko ubadanje teh glede svojih uspehov odvisno od uspehov kmetijstva. Mera, v kateri kmečki in tudi drugi sloji s hranilnimi vlogami kakor pri zadrugah tako pri drugih denarnih zavodih utrjujejo v gospodarskem pogledu negotovo bodočnost, priča o večji ali manjši meri racionalne gospodarske miselnosti, o doseženi sposobnosti, razmotrivati o svojem gospodarjenju ne samo po momentanih skrbeh in nagibih, temveč tudi iz razširjene perspektive, računsko-disciplinirano. Čim večji je oni del naroda, ki je svojo gospodarsko miselnost uravnal v tej smeri, tem manj je že vsled te svoje miselnosti odvisen od slučajnih gospodarskih motnjav, ki utegnejo nastati okoli njega.

Sestavka VI. in VII. govorita o tem, kako je lepo polagoma sestopnjevana organična piramida našega kreditnega združništva, kako gosto in smotrno so se po deželi razpredli vsi širši in ožji in najožji dotoki, po katerih se ljudski prihranki privajajo najbolj koristni, najbolj rentabilni porabi. Od drobnih zavodov v gorskih kotih pričeneši, ki spričo neštevilnega in siromašnega prebivalstva ne morejo zbrati več kot do 100, do 200 ali celo do 500.000 naloženih dinarjev, se niza vrsta preko onih številnejših v ljudnatih vaseh po dolinah ter v okrajnih trgih, ki zmorejo že več kot milijon, se nadaljuje po krepkih hranilnicah v podeželskih mestih, ki se ponašajo že z več milijoni, ter konča z majhnim številom pravih ljudskih bank v centralnih mestih, kjer združni denar navezuje najrazličnejše stike s trgovskim in industrijsko-podjetniškim. Višina one stopnje, na katero je posamezna hranilnica dospela na statistični piramidi, seveda ne zavisi zgolj le od vnanjih pogojev, temveč tudi od poslovne spretnosti združnih funkcionarjev, od večšega obratovanja, od nesebične požrtvovalnosti vodstva, v splošnem pa od moči, s katero se je združna misel utrdila v posameznih krajih. Tudi starosti ne gre taka vloga; kajti izmed 156 hranilnic, ki imajo l. 1926 manj kakor 500.000 Din vložne glavnice, jih imati dve tretjini za seboj že najmanj 15letno poslovno dobo in le 31 je tako mladih, da štejejo kvečjemu 5 poslovnih let.

Da moremo višino hranilnih vlog (t. j. skupne vsote kakor onih na knjižice tako onih na tek. račun) primerjati v obeh naših statističnih letih, je bilo treba izbrati skupno valutno merilo, katero pa more ob tako radikalnih spremembah biti le kupna moč denarja. Preračunavanje zgolj po intervalutarnem tečaju bi podalo le nominalno vrednost in prineslo številke, ki imajo kaj malo spoznavne vrednosti. Zato so se iz razlogov, navedenih že opetovano drugod, tudi v tej statistiki predvojne številke pomnožile, oz. so se one iz l. 1926 delile s 14. Da smo v tem pogledu bili premalo optimistični, bi bilo težko dokazati. Po tem računu se pokaže, da pomeni vsota vseh hranilnih vlog l. 1926 komaj polovico vsote, dosežene l. 1912. Ako ostanejo valutarne razmere nespremenjene in dotok hranilnih vlog ne bo preveč opešal v primeri z dosedanjimi leti, bo treba še dobrih 5 let, preden dosežemo stanje, ki je bilo doseženo že pred 15 leti. Zlasti večji združni zavodi se bodo morali požuriti, kajti oni so v tem

oziru procentualno še najbolj zaostali; nad 500.000 zlatih kron so l. 1912 bile vložne glavnice vredne pri 17·9% vseh hranilnic, l. 1926 pa še le pri 4·7% vseh zavodov. Narobe razpolagajo z vložnimi glavnici do 200.000 zlatih Din l. 1926 več ko 4 petine (86·2%) vseh kreditnih zadrug, medtem ko so v krizi l. 1912 do te vsote razpolagale le tri petine (gl. sestavek VIII).

Drugi glavni vir zadružnega kredita, izposojila zadrug, v l. 1926 ni tekel še tako izdatno, kakor je moral v predvojnih letih, ki so za kmeta bila še trša, kakor so danes. Le ena sedmina vseh zadrug se je l. 1926 zatekla k tej pomoči in še dve tretjini te sedmine so pasiven kredit izkazovale povprečno samo do zneska 31.000 Din, mnogokrat niti ne zategadelj, da iz njega dajo kredit svojim članom. Tako ostane le neznatno število 21, t. j. 5% hranilnic, o katerih je domnevati, da so v večji meri črpale iz tega vira za to, da pomorejo svojim zadrugnikom (gl. sestavek IX).

Sestavek X priča, da so bile hranilnice v predvojni dobi v mnogo obilnejši meri potom svojih zvez navezane na medsebojno pomoč; trem sedminam iz njih niso zadostovale lastne in vložne glavnice in tudi odstotno razmerje med takimi izposojili in vsemi (lastnimi in tujimi) sredstvi l. 1912 ni bilo tako ugodno.

Da morejo zadružne hranilnice vršiti svojo bistveno nalogo, posredovati cenen kredit kmečkemu in obrtnemu stanu, to jim izza l. 1914 razne okoliščine dokaj olajšujejo. Že samo dejstvo, da po svoji vrednosti celokupna vsota dolgoročnih posojil koncem l. 1926 ne dosega niti 30% celokupne vsote v l. 1912, dokazuje to dosti, ako bi tega podrobneje ne izkazovali sestavki XI in XII. Značilna je nadalje še razlika med posameznimi vsotnimi stopnjami dolgoročnih kreditov v obeh statističnih letih (gl. sestavek XI). Leta 1926 je po valoriziranem stanju (sestavek XIII) 84·7% vseh posojilnic izkazovalo taka posojila posamezno le do vsote 100.000 zlat. Din, l. 1912 pa 47%; narobe znaša l. 1912 odstotek posojilnic, pri katerih vsota dolgoročnih posojil presega 200.000 zlat. Din, 32·1%, l. 1926 pa samo 5·1%. V teh razlikah se očituje še razdolžitev slovenske kmetije v vojnih letih in v prvih letih po nji; v zadnjih treh letih se pa okrepljuje zopet obratna tendenca. Pri zadrugah, ki se nahajajo na ozemlju ljubljanske oblasti, so znašala dolgoročna posojila (v 1000 K oz. Din):

leta 1913	46.805 K	leta 1920	10.766 Din
leta 1918	16.582 »	leta 1921	20.800 »
leta 1919	4.705 »	leta 1922	50.191 »

Izza l. 1924 počenši je zadolževanje kmetije v primeri s prejšnjimi leti zavzelo zopet večji obseg. To dokazuje tudi statistika Zadružne Zveze v Ljubljani.

Ako pregledamo po posameznih stopnjah razmerje med dolgoročnimi posojili v % vseh zaupanih sredstev, se nam nudi le druga, pa stvarno ista slika kakor v drugih sestavkih (glej sestavek XIV); kajti ta posojila tvorijo do 50% vseh zaupanih sredstev l. 1926 pri 46·1% vseh hranilnic, l. 1912 pa pri 11·9%; v obratni smeri pa presegajo 80% vseh tujih sredstev l. 1926 pri 22·5% in l. 1912 pa pri 59·6% vseh hranilnic. Od strani hranilnic je kmetijskemu kreditu torej še znatna rezerva na razpolago, čeprav bi seveda boljše bilo, ako bi to sredstvo ostalo neizrabljeno oz. se moralo izrabljati le v investične in melioracijske svrhe. Ne služi kot posebna opora tej nadi seveda, če rentabilnost kmetijskega obratovanja zopet vidoma pada, ako odporna konkurenca naše kmetijske pridelke iztlačuje iz velikih tržišč ali pa jim cene na njih do skrajnosti klesti, dočim dispariteta med industrijskim in poljedelskim cenovnim indeksom noče dovoliti, da se znižanim iztržkom za kmetijske plode prilagodi tudi višina režije.

Mnogo izdatneje kakor pred vojno, dajejo — kakor kažeta sestavka XV in XVI — v naših letih kreditne zadruge kratkoročen kredit na tekoči račun. Kot kreditorejmalci prihajajo vpoštev v prvi vrsti fizične osebe, poslužujejo se pa tega kredita tudi blagovne in produktivne zadruge. Kratkoročen je ta kredit z najmanj 50% samo po imenu, dejanski bi bilo dobro polovico prišteti k dolgoročnim kreditom. Pri katerih zadrugah in v kakšni višini, o tem nam naše gradivo ne more povedati ničesar, kakor nam ono sploh tudi ne dovoljuje statistično ugotoviti zelo važne plati zadružnega poslovanja, n. pr. v kakšne svrhe so se porabili izplačani krediti (dolžnost rajfajznovk je, da to porabo tudi kontrolirajo), ali morda za poravnavo starih dolgov, ali za melioracije in nabavo inventarja, ali morda za neproduktiven konzum in plačilo davkov. Iz bilanc kajpak tudi ni posneti smernic in splošnih načel, po katerih so vodstva dovoljevala kredite in h katerim kategorijam posojilojemalcev spadajo po svojem številu in višini zaprosenih kreditov hranilnični dolžniki.

Po vojni iz pretežne večine računskih zaključkov ni razvidno niti število vložnih knjižic in posojilojemalcev. Tudi zadruga ne sestavljajo več v bilančnih objavah sezname vlog in le malo-katera nudi še kronološki pregled o glavnih panogah svojega poslovanja. Skoraj polovica njih ne navaja niti več obrestne mere. Vso takšno in podobno statistiko bi mogle izvesti samo zadružne zveze ali pa kmetijski oddelki pri velikih županijah.

Ako iz navedenega razloga zgrnemo kratko- in dolgoročno posojila pri posameznih posojilnicah v skupne vsote, dobimo pregled sestavka XVII, ki je v svoji enostavnosti nazoren dovolj, da pogrša lahko vsako nadaljno pojasnilo.

Depozite, katerih ne porazdeljujejo kot kredit svojim članom, nalagajo hranilnice bodisi kot vezane vloge bodisi na tek račun pri svoji zvezi in tudi pri raznih denarnih zavodih. Naposled imenovani način naložitve ne odgovarja več zadružni misli in je vedno stvar zadružne discipline, da odvajajo naložbene pre-viške samo svoji zvezi. Ko se je po vojni na našem denarnem trgu pojavila večletna napetost in je obrestna mera za vloge daleč prekoračila predvojne meje, ni zmanjkalo kreditnih zadrug, katere je zvalila višja obrestna mera bančnih podružnic. Iz zadružnega stališča je bil to čin gospodarske kratkovidnosti in je zato bilo prav, da so zadružne zveze opetovano svarile. Iz bilanc je bolj redkoma razvidno, ali leži naloženi denar pri zvezi ali drugod. Sestavka XVIII in XIX prikazujeta precejšnje razlike v obeh statističnih letih, dasi valutarna razlika precej zatemnjuje primero. Jedna od zvez za l. 1926 še ni objavila računskih zaključkov, tako da je otežkočena tudi primera med celokupno vsoto njih vlog in celokupno vsoto naložb njihovih članic. Ako zadevne postavke omenjene zveze iz l. 1925 zvišamo za 10%, najdemo, da leži več nego polovica zadružnih naložb drugod, ne pa pri zvezah. Tudi Zadružna Zveza v Ljubljani ugotavlja za l. 1927, da se dovršen del naložb njenih članic nahaja pri bankah.

Razliko med obema statističnimi leti morda reliefno označuje razmerje med celokupno vsoto vlog in celokupno vsoto naložb; to razmerje je bilo l. 1912 približno 7·4 : 1, l. 1926 pa 3·1 : 1. Drugo plat te panoge hranilniškega poslovanja osvetljuje sestavek XX, v katerem pada v oči razlika med odstotkom hranilnic, ki jim razmere dovoljujejo sploh kakšno naložbo, in

odstotkom onih, ki tega ne morejo. Tudi glede svoje višine v primeri s tujimi sredstvi so razlike v odstotnih deležih posameznih skupin hranilnic nad vse poučne.

Sestavek XXI, v katerem so celokupni prejemki hranilnic valorizirani na predvojno stanje, pravi, da povprečno dohodki l. 1926 ne dosegajo onih iz l. 1912, leta hude preskušnje. Pri tem pa je pred vojno zadružne hranilnice obremenjevalo brez izjeme še davčno breme in so znervoznjene razmere tlačile še v splošnem višino dohodkov. Leta 1926 znašajo celokupni dohodki vseh hranilnic 63·6 milj. Din, na tej vsoti pa je s 61% udeleženo onih 10 zadružnih zavodov, ki izkazujejo v tem letu dohodke preko 1 milijon Din.

Ker je zadruga le organ kreditne samopomoči in gre vendar za to, da se potem čim večje skrčitve razlike med pasivno in aktivno obrestno mero in na druge načine kredit čim najbolj poceni, so poslovni prebitki hranilnic kajpada vse prej kot impozantni. Poslovni prebitok, ki ga je izkazovala l. 1926 največja ljubljanska banka, že sam skoraj doseže celokupni prebitok 411 zadružnih denarnih zavodov. Če pa odštejemo onih 26 hranilnic, ki izkazujejo prebitok nad 50.000 Din, celokupni prebitok ostalih 385 hranilnic l. 1926 ne doseže niti borih 3 milijonov Din, torej le toliko, kolikor je n. pr. že sama mariborska Posojilnica l. 1926 svojim vlagateljem dala na vložnih obrestih. Izmed 18 zadrug (gl. sestavek XXII), ki so l. 1926 ostale brez poslovnega prebitka, jih 13 izkazuje izgubo v skupnem iznosu 69.038 Din. V letu 1912 je kljub skrajno težavnim razmeram le 3·7% vseh hranilnic ostalo brez prebitka, 39·4% jih ga je izkazalo do 500 K, 38·5% od 501 do 2000 K, in samo 7·3% nad 5000 K; najnižji je znašal tri krone, najvišji pa 81.162 K. V odstotkih vseh prejemkov računano (gl. sestavek XXIII) prikazujeta absolutna števila najnižje stopnje v obeh letih sicer čudovito, pa le naključno soglasje, zadnje 4 stopnje pa pravijo, da ima danes čisti prebitok pri 41·6% vseh hranilnic na kosmatih prejemkih zvišani delež. Izdatke za dobrodelne namene izkazujejo posojilnice posebej in se v naši statistiki niso šteli v režijo; pri rajfajznovkah poraba prebitkov za darila itak ne ustreza načelom in so ta za to bolj neznatna in redka.

Celokupna režija (osebna in stvarna — brez davčne) pri zadružnih denarnih zavodih v Sloveniji l. 1926 ne dosega osebne

in stvarne režije, ki jo v istem letu n. pr. izkazuje Ljubljanska kreditna banka. Po sestavku XXIV malodane polovico posojilnic režija l. 1926 ni stala niti 5000 Din, jedne mesečne plače bančnega uradnika, pri onih 9·4% posojilnic, ki jih je stala nad relativno še zmiraj skromno vsoto 50.000 Din, je to s pogledom na njih obsežnejše poslovanje samoumevnost. Da so, v odstotkih kosmatih prejemkov preračunani, upravni stroški l. 1926 pri pretežni večini hranilnic večji kot l. 1912, priča sestavek XXV. Razlogi so na dlani in v glavnem prav isti, ki po vojni v primeri z drugimi izdatki in celokupnimi prejemki podražujejo režijo kakor v pridobitnem tako v gospodinjiskem gospodarstvu.

Izračunavati likvidnost posameznih zadrug bi ne prineslo posebne koristi, in se dá sila težko izvesti, ako naj imajo dobljeni izsledki kakšno vrednost. Že narava posojil na tekoči račun je dvojična, v postavki: »vrednostni papirji« se skriva še precej vojnih posojil, 20% njih priznanic, in druge manj likvidne vrednosti. Tudi naložbe pri denarnih zavodih niso povsod čisto likvidne. Sicer pa vprašanje likvidnosti pri zadružnih zavodih že zato ne igra praktično omembe vredne vloge, ker imajo v kritičnih časih najboljšo zaslonbo pri svojih zvezah, ki imajo ves interes na tem, da jih s svojimi velikimi sredstvi izmotajo iz še tako opasnega položaja.*

B) Tabelarični sestavki.

Sestavek I. — Deležne glavnice leta 1926.

Stopnje	Število zavodov	v %	Vsote glavnice (v 1000 Din)	v %	Povprečje
— 500 Din	213	51·8	44	1·9	205
501— 1.000 »	58	14·1	42	1·8	726
1.001— 5.000 »	86	20·9	203	8·7	2.362
5.001— 50.000 »	44	10·7	601	25·6	13.659
50.001—100.000 »	4	1·0	282	12·0	70.545
nad 100.000 »	6	1·5	1.174	50·0	195.742
Skupaj	411	100	2.347	100	5.709

* Nadaljevanje te statist. črtice o kreditnih zadrugah izhaja v »Narodnem Gospodarju«.

Sestavek II. — Primerjava deležnih glavnih v letih 1912 in 1926.

Stopnje	Število zavodov l. 1912	v %	Število zavodov l. 1926	v %
— 500 Din	0	0	0	51·8
501— 1.000 »	5	1·4	5	14·1
1.001— 5.000 »	110	29·9	110	20·9
5.001— 50.000 »	183	49·7	183	10·7
50.001—100.000 »	22	6·0	22	1·0
nad 100.000 »	48	13·0	48	1·5
Skupaj	368	100	368	100

Sestavek III. — Rezervne glavnice leta 1926.

Stopnje (v 1000 Din)	Število zadrug	v %	Vsote rezerv (v 1000 Din)	v %	Povprečje
0	22	5·3	0	0	0
— 5	71	17·3	148	0·7	2·086
5— 10	65	15·8	484	2·7	7·447
10— 15	48	11·7	605	2·9	12·597
15— 20	37	9·0	624	3·0	16·867
20— 25	32	7·8	724	3·5	22·612
25— 50	66	16·1	2.299	11·2	34·827
50— 75	25	6·1	1.553	7·5	62·117
75—100	10	2·4	874	4·2	84·439
100—200	21	5·1	2.957	14·4	140·822
nad 200	14	3·4	10.326	50·2	737·541
Skupaj	411	100	20.593	100	50·105

Sestavek IV. — Rezervne glavnice v % zaupanih sredstev
l. 1912 in 1926.

Stopnje	Število zadrug l. 1912	v %	Število zadrug l. 1926	v %
0	44	12·0	22	5·3
pod 1%	42	11·4	104	25·3
nad 1%	84	22·8	86	20·9
» 2%	67	18·2	65	15·8
» 3%	41	11·1	48	11·7
» 4%	17	4·6	32	7·8
» 5%	21	5·7	19	4·6
6—10%	40	10·9	24	5·9
11—20%	7	1·9	8	1·9
nad 20%	5	1·4	3	0·8
Skupaj	368	100	411	100

**Sestavek V. — Razmerje med lastnimi in tujimi sredstvi
v l. 1912 in 1926.***

Stopnje	Število zadrug l. 1912	v 0/0	Število zadrug l. 1926	v 0/0
1 : 1— 10	37	10·1	21	5·1
1 : 11— 20	65	17·6	49	11·9
1 : 21— 30	60	16·3	65	15·8
1 : 31— 40	39	10·6	47	11·4
1 : 41— 50	36	9·8	27	6·6
1 : 51— 60	26	7·1	27	6·6
1 : 61— 70	13	3·5	25	6·1
1 : 71— 80	18	4·9	16	3·9
1 : 81— 90	13	3·5	21	5·1
1 : 91—100	7	1·9	13	3·2
1 : 101—200	33	9·0	54	13·1
1 : nad—200	21	5·7	46	11·2
Skupaj . . .	368	100	411	100

**Sestavek VI. — Hranilne vloge (na knjižice in tek. račun)
leta 1926.**

Stopnje (v 1000 Din)	Število zadrug	v 0/0	Vsote vlog (v milj. Din)	v 0/0 cel. vsote	Povprečje v 1000 Din.
— 250	84	20·4	10.6	1·1	126
250— 500	70	17·0	26.0	2·7	371
500— 750	54	13·1	33.0	3·3	611
750— 1.000	41	10·0	35.6	3·6	870
1.000— 2.000	67	16·3	96.3	9·8	1.437
2.000— 3.000	45	11·0	110.4	11·3	2.453
3.000— 4.000	17	4·1	59.3	6·0	3.490
4.000— 5.000	8	1·9	36.3	3·7	4.542
5.000—10.000	13	3·2	94.1	9·6	7.240
10.000—15.000	4	1·0	43.9	4·5	10.983
15.000—20.000	2	0·5	33.0	3·4	16.509
nad 20.000	6	1·5	400.2	40·9	66.705
Skupaj . . .	411	100	978.9	100	2.381

* Računski zaključki šulcejev k večinoma ne vsebujejo podatkov o porazdelitvi poslovnih prebitkov; zato so se prišteli v celoti k tujim sredstvom. Iz tega vzroka nastala razlika je minimalna.

Sestavek VII. — Hranilne vloge leta 1912.

Stopnje (v 1000 K)	Število zadrug	v 0/0	Vsote vlog (v 1000 K)	v 0/0
— 50	83	22·6	2,285	1·6
50— 100	74	20·1	5,446	3·7
100— 150	46	12·5	5,552	3·8
150— 200	32	8·7	5,533	3·8
200— 250	16	4·3	2,561	1·8
250— 500	51	13·9	18,115	12·4
500— 750	29	7·9	18,189	12·3
750—1000	15	4·1	12,750	8·7
1000—5000	20	5·4	36,380	24·7
nad 5000	2	0·5	39,928	27·2
Skupaj . . .	368	100	146.739	100

Sestavek VIII. — Primerjave med stanji vlog l. 1912 in l. 1926.

Stopnje (v 1000 K)	Število zadrug l. 1926	v 0/0 l. 1926	v 0/0 l. 1912
— 50	198	48·1	22·6
50— 100	86	20·9	20·1
100— 150	37	9·0	12·5
150— 200	34	8·2	8·7
200— 250	16	3·8	4·3
250— 500	22	5·3	13·9
500— 750	8	1·9	7·9
750—1000	2	0·7	4·1
1000—5000	6	1·4	5·4
nad 5000	2	0·7	0·5
Skupaj . . .	411	100	100

Sestavek IX. — Stanje izposojil leta 1926.

Stopnje (v 1000 Din)	Število zadrug	Vsote (v 1000 Din)	Povprečje (v 1000 Din)
—100	38	1195	31,4
100—200	9	1254	139,4
200—300	3	739	246,4
300—400	4	1456	364,2
400—500	1	444	444,7
nad 500	4	3680	920,1
Skupaj . . .	59	8773	148,6

Sestavek X. — Izposojila l. 1912 in 1926 v % vseh (lastnih in tujih) sredstev.

Stopnje	Število zadrug l. 1912	v % l. 1912	Število zadrug l. 1926	v % l. 1926
0%	209	56·8	352	85·6
— 20%	91	24·7	36	8·8
21— 40%	31	8·4	11	2·7
41— 60%	22	6·0	6	1·5
61— 80%	8	2·2	5	1·2
81—100%	7	1·9	1	0·2
Skupaj . . .	368	100	411	100

Sestavek XI. — Stanje dolgoročnih posojil leta 1912.

Stopnje (v 1000 K)	Število zadrug	v %	Vsote posojil (v milj. Din)	v %	Posojila v % hranih vlog na knjižice
— 50	94	25·5	3.0	2·5	70·1
50— 100	79	21·5	5.7	4·9	83·9
100— 150	48	13·0	5.9	5·1	82·8
150— 200	29	7·9	4.8	4·1	100·0
200— 300	29	7·9	6.4	5·5	63·0
300— 400	21	5·7	7.4	6·3	65·7
400— 500	17	4·6	7.7	6·6	83·5
500—1000	32	8·7	22.4	19·1	93·6
nad 1000	19	5·2	53.9	45·9	76·7
Skupaj . . .	368	100	117.5	100	79·9

Sestavek XII. — Dolgoročna posojila koncem leta 1926,

Stopnje (v 1000 Din)	Število zadrug	v %	Vsote posojil (v milj. Din)	v %	Povprečje v 1000 Din
— 250	161	39·2	21.5	4·5	134.0
250— 500	85	20·7	30.7	6·4	361.1
500— 750	51	12·4	31.0	6·5	608.7
750—1000	25	6·1	21.7	4·6	871.8
1000—2000	48	11·7	68.1	14·3	1.420.5
2000—3000	21	5·1	45.9	9·7	2.189.4
3000—4000	9	2·2	30.8	6·5	3.427.5
4000—5000	3	0·7	13.2	2·8	4.401.8
nad 5000	8	1·9	212.9	44·7	26.614.5
Skupaj . . .	411	100	476.2	100	1.158.7

**Sestavek XIII. — Primerjava med dolgoročnimi posojili l. 1912
in valotiziranimi dolgoročnimi posojili l. 1926.**

Stopnje (v 1000 Din)	Število zadrug l. 1926	v % l. 1926	v % l. 1912
— 50	291	70·8	25·5
50— 100	57	13·9	21·5
100— 200	42	10·2	20·9
200— 300	11	2·7	7·9
300— 400	2	0·5	5·7
400— 500	0	0·0	4·6
500—1000	3	0·7	8·7
nad 1000	5	1·2	5·2
Skupaj . . .	411	100	100

**Sestavek XIV. — Dolgoročna posojila l. 1912 in 1926 v %
vseh tujih sredstev.**

Stopnje	Število zadrug l. 1912	v % l. 1912	Število zadrug l. 1926	v % l. 1926
— 10%	2	0·5	9	2·2
11— 20%	5	1·4	20	4·9
21— 30%	3	0·8	48	17·7
31— 40%	20	5·4	52	12·7
41— 50%	14	3·8	60	14·6
51— 60%	24	5·7	44	10·7
61— 70%	32	8·7	48	11·7
71— 80%	52	14·1	37	9·0
81— 90%	67	18·2	39	9·5
91—100%	115	31·3	32	7·7
nad 100%	37	10·1	22	5·3
Skupaj . . .	368	100	411	100

**Sestavek XV. — Kratkoročna posojila (na tek. račun)
l. 1912 in 1926 v % tujih sredstev.**

Stopnje	Število zadrug l. 1912	v % l. 1912	Število zadrug l. 1926	v % l. 1926
—10%	45	71·4	62	45·3
11—20%	12	19·0	26	19·0
21—30%	2	3·2	20	14·6
31—40%	2	3·2	7	5·1
41—50%	1	1·6	7	5·1
nad 50%	1	1·6	15	10·9
Skupaj . . .	63	100	137	100

Sestavek XVI. — **Kratkoročna posojila (tek. račun) leta 1926.**

Stopnje (v 1000 Din)	Število zadrug l. 1926	v 0/0	Vsote posojil v milj. Din	v 0/0	Število zadrug l. 1912	v 0/0 l. 1912
0	274	66.7	0	0	305	82.9
— 250	86	20.9	6.7	3.5	34	9.2
250— 500	12	2.9	4.7	2.5	11	3.0
500— 750	11	2.7	6.4	3.4	2	0.5
750— 1.000	1	0.3	0.7	0.4	5	1.4
1000— 5.000	17	4.1	20.1	10.5	10	2.7
5000—10.000	7	1.7	50.4	26.3	0	0.0
nad 10.000	3	0.7	102.4	53.4	1	0.3
Skupaj	411	100	191.7	100	368	100

Sestavek XVII. — **Vsa posojila (dolgo- in kratkoročna) v %
tujih sredstev l. 1912 in 1926.**

Stopnje	Število zadrug l. 1912	v 0/0 l. 1912	Število zadrug l. 1926	v 0/0 l. 1926
— 20%	6	1.6	20	4.9
21— 40%	19	5.2	72	17.5
41— 60%	32	8.7	101	24.6
61— 80%	76	20.7	86	20.9
81—100%	197	53.5	105	25.5
nad 100%	38	10.3	27	6.6
Skupaj	368	100	411	100

Sestavek XVIII. — **Naložbe leta 1912.**

Stopnje (v 1000 K)	Število zadrug	v 0/0	Vsote naložb (v milj. K)	v 0/0
0	72	19.6	0	0.0
— 5	84	22.8	0.1	0.8
5— 25	71	19.3	0.8	4.5
25— 50	57	15.5	2.1	10.6
50—100	32	8.7	2.2	11.2
100—500	47	12.8	9.9	50.0
nad 500	5	1.3	4.5	22.9
Skupaj	368	100	19.8	100

Sestavek XIX. — Naložbe leta 1926.

Stopnje (v 1000 Din)	Število zadrug	v o/o	Vsote naložb (v milj. Din)	v o/o	Povprečje v 1000 Din
0 . . .	39	9·5	0	0·0	0
— 50 . . .	75	18·2	1.2	0·3	16
50— 250 . . .	102	24·8	13.9	4·4	136
250— 500 . . .	64	15·6	22.3	7·4	349
500— 750 . . .	41	10·0	25.4	8·0	621
750—1000 . . .	23	5·6	19.6	6·2	855
1000—5000 . . .	59	14·4	106.2	33·7	1.800
nad 5000 . . .	8	1·9	126.2	40·0	15.776
Skupaj . . .	411	100	315.1	100	766

Sestavek XX. — Naložbe v % vseh tujih sredstev
v letih 1912 in 1926.

Stopnje	Število zadrug l. 1912	Odstotek zadrug l. 1912	Število zadrug l. 1926	Odstotek zadrug l. 1926
0%	71	19·3	39	9·4
— 5%	106	28·8	52	12·7
6—10%	39	10·6	22	5·4
11—20%	46	12·5	48	11·7
21—40%	55	14·9	73	17·8
41—60%	33	9·0	91	22·1
nad 60%	18	4·9	86	20·9
Skupaj . . .	368	100	411	100

Sestavek XXI. — Celokupni prejemki v letih 1912 in 1926.

Stopnje (v 1000 K)	Število zadrug l. 1912	Odstotek zadrug l. 1912	Vsote pre- jemkov l. 1912 (v milj. K)	Število zadrug l. 1926	Odstotek zadrug l. 1926
— 5 . . .	102	27·7	0.3	221	53·8
5— 25 . . .	168	45·7	1.8	155	37·7
25— 50 . . .	49	13·3	1.7	16	3·9
50— 100 . . .	32	8·7	2.2	12	2·9
100—1000 . . .	15	4·1	2.5	0	0·0
nad 1000 . . .	2	0·5	2.5	0	0·0
Skupaj . . .	368	100	11.2	411	100

Sestavek XXII. — Poslovni prebitki leta 1926.

Stopnje (v 1000 Din)	Število zadrug	Odstotek zadrug	Vsote prebitkov (v milj. Din)	Odstotek vseh vsot	Povprečje
0	18	4.4	0	0	0
— 1	61	14.8	0.02	0.4	441
1— 5	127	30.9	0.34	5.2	2.712
5— 10	90	21.9	0.63	9.6	7.084
10— 25	64	15.6	0.98	14.8	15.387
25— 50	25	6.1	0.91	13.7	36.566
50—100	18	4.4	1.23	18.5	76.862
nad 100	8	1.9	2.51	37.8	314.587
Skupaj	411	100	6.65	100	16.203

Sestavek XXIII. — Čisti prebitek v % vseh prejemkov
l. 1912 in 1926.

Stopnje	Število zadrug l. 1912	Odstotek zadrug l. 1912	Število zadrug l. 1926	Odstotek zadrug l. 1926
— 5%	164	44.6	164	39.9
6—10%	139	37.8	76	18.5
11—15%	45	12.2	71	17.3
16—20%	13	3.5	44	10.7
21—25%	1	0.3	34	8.3
nad 25%	6	1.6	22	5.3
Skupaj	368	100	411	100

Sestavek XXIV. — Upravni stroški leta 1926.

Stopnje (v 1000 Din)	Število zadrug	Odstotek zadrug	Vsota v milj. Din	Odstotek vseh vsot	Povprečje
— 1	46	11.2	0.02	0.2	436
1 — 2.5	67	16.3	0.11	1.1	1.746
2.5— 5	85	20.7	0.30	2.9	3.608
5 — 10	76	18.3	0.56	5.3	7.385
10 — 25	69	16.8	1.09	10.3	15.910
25 — 50	29	7.1	1.02	9.7	35.376
50 —100	20	4.7	1.36	12.8	68.010
100 —250	13	3.2	2.20	20.8	169.730
nad 250	6	1.5	3.91	36.9	652.958
Skupaj	411	100	10.61	100	25.809

**Sestavek XXV. — Upravni stroški v % vseh dohodkov
l. 1912 in 1926.**

Stopnje	Število zadrug l. 1912	Odstotek zadrug l. 1912	Število zadrug l. 1926	Odstotek zadrug l. 1926
— 5%	217	59·0	112	27·3
6—10%	109	29·6	117	28·5
11—15%	27	7·3	89	21·6
16—20%	8	2·2	43	10·4
21—25%	2	0·5	21	5·1
nad 25%	5	1·4	29	7·1
Skupaj . . .	368	100	411	100

Résumé.

Statistique des coopératives de crédit en Slovénie pour l'année 1926.

Le mouvement coopératif qui commence à se développer en Slovénie il y a 60 ans, se présenta dans ce pays surtout en forme des coopératives de crédit agricole; pendant la dernière décade du siècle précédent apparaissent les premières coopératives d'achat et de vente, destinées à la population agricole, et plus tard aussi les coopératives, fondées par les travailleurs industriels. Au commencement du siècle présent la différenciation se fit plus riche et aujourd'hui il n'y pas beaucoup de branches d'activité économique dans lesquelles au pays slovène n'aurait pas réussi l'idée organisatrice du coopérativisme. Mais presque la moitié des coopératives composent toujours encore les coopératives de crédit agricole, dont le nombre en 1926 atteignit 419. Elles sont la base financière de tous les autres coopératives agricoles.

La guerre mondiale et plus encore ses effets économiques ont causé des changements profonds dans la composition de leur moyens, dans leur structure et leur fonctionnement; leurs moyens propres se sont sensiblement diminués, la relation entre eux et les moyens confiés est devenue défavorable; la plus grande partie des réserves est disparue à cause de la dépréciation totale des titres des emprunts de guerre et des rentes d'avant-guerre et plus tard sous les effets de la démonétisation de la couronne autrichienne.

Leur dépôts à épargne ont atteint à la fin de l'année 1926 à peu près un milliard de dinars, mais le pouvoir d'achat de cette somme est encore beaucoup inférieur à celui de 150 millions de couronnes, laquelle somme fut atteinte à la fin de l'année 1912.

Un autre changement profond se fit par le remboursement presque total des crédits que rendirent possible à la population agricole ses revenus nominellement élevés pendant les années 1916—

1922. De l'autre côté l'accroissement des dépôts à épargne augmentait la liquidité de moyens, la disponibilité desquelles venait au bien du crédit des banques, chez lesquelles les coopératives et leur Unions placèrent leur grands excédents. Encore à la fin de 1926 une troisième des moyens des coopératives ne trouve pas d'autre employment.

Univ. prof. dr. Janko Polec:

Razpored sodnih instanc v slovenskih deželah od 16. do 18. stoletja.

Pregled vsebine: Uvod. — I. Sodstvo za kmetске podložnike in slobodine. — II. Mestno in trško sodstvo. — III. Sodstvo za plemiče. — Résumé.

Uvod.

Ranke je za svojo dobo upravičeno tožil, da zgodovina vse premalo prikazuje razvoj novejših notranjih državnih ustanov, upravnih in sodnih instanc, dočim se najboljši učenjaki trudijo, omogočiti vpogled v državno življenje starih Rimljanov in Atencev.¹ Ta očitek za današnjo dobo ni več povsem utemeljen. Pravna zgodovina skoro vseh kulturnih narodov v zadnjih 50ih letih marljivo raziskuje in vspešno prikazuje tudi notranje državne ustanove novega veka v njihovem razvoju. I za slovenske dežele, ki se teritorialno krijejo z bivšimi tzv. notranje-avstrijskimi deželami, se je v navedenem času v okviru avstrijske pravne zgodovine in povestnice posameznih pokrajin marsikaj pojasnilo tudi glede pravnih institucij, ki so bile do dobe Marije Terezije v posameznih pokrajinah več ali manj različne. Izza kmalu desetletnega obstoja ljubljanske univerze se pa pravna zgodovina v naših deželah motri z drugega, etničnega stališča. Temeljne raziskave profesorja Metoda Dolenca, izhajajoče od instituta gorskih pravnih, so v tem razmeroma kratkem času osvetlile pravno življenje Slovencev v preteklih stoletjih na podlagi zapisnikov ljudskih sodišč od 16.—18. stol. gotovo bolj, nego vsa prejšnja prizadevanja. A neobdelana ledina je še obširna. Le monografično retrogradno raziskovanje posameznih pravnih ustanov nas more voditi do daljnih uspehov.

¹ Citirano po: E. Rosenthal, *Gesch. d. Gerichtswesens u. d. Verwaltungsorganisation Baierns*, 1889, I. str. V.

Na tem neobdelanem polju se mi zdi važno vprašanje, ki je deloma v zvezi z navedenimi raziskavanji prof. Metoda Dolenc: katere sodne instance so bile — zlasti poleg usihajočih ljudskih sodišč — v slovenskih deželah od 16. do 18. stoletja.

To razdobje je zanimivo v marsikaterem pogledu. Izza Maksimilijana I. so od konca 15. stoletja stremeli vladarji bivših avstrijskih dežel, da izenačijo v svojem ozemlju ne le stanovsko, marveč tudi teritorialno razcepljeno pravo. Odtod živahno prizadevanje vladarjev, izdati čim več pokrajinsko, običajno ljudsko pravo uničujočih zakonov in vstvariti kolikor možno centralno urejene, vsaj več pokrajin obsegajoče sodne instance in oblasti, ki bi zajamčile enakomerno vporabo pisanih zakonov. S tem stremljenjem se je deloma križal napor deželnih stanov, ki so tudi zahtevali zakonov, a iz nagibov, ki so bili nasprotni onim vladarjev, namreč da ohranijo v zakonodaji po državnih zakonih ogrožene deželne običaje, posebnosti in privilegije.² Odtod tudi mnogovrstnost sodišč, nele po stanovih, marveč tudi po načelni organizaciji, takih, nastalih iz starih sodišč z demokratsko, ljudsko ustavo in onih z državnimi organi ali vsaj pod pretežno državnim vplivom. Tako so bila v tej dobi še stara ljudska sodišča.³ Gosposko, ograjno sodišče (*Schranngericht*) ima začetkoma še zelo »ljudski« značaj, a ga vedno bolj izpodriva učeno sodstvo; poleg tega sodišča dobiva vedno več vpliva dež. glavarstvo — katero ima sicer stanovske organe, ki se pa postavljajo čimdalje bolj pod državnim vplivom, — in notranje-avstrijska vlada kot državno organizirano vrhovno sodišče. Koncem te dobe, v prvi polovici 18. stoletja, sta se gosposko, plemiško ograjno sodišče in dež. glavarstvo kot sodna instance popolnoma združila v državno organizirano deželno

² A. Luschin, Oesterr. Reichsgesch., str. 351.

³ Valvasor IX., str. 95; Metod Dolenc, Slovenska ljudska sodišča v dobi od 16. do 18. stoletja (v rokopisu spisa, ki ga mi je dal avtor ljubeznjivo na razpolago in izide v Radu Jugosl. akademije znanosti v Zagrebu); Pravosodstvo cistercienske opatije v Kostanjevici in jezuitske rezidence v Pletterju od konca 16. do konca 18. stoletja, Zbornik znanstvenih razprav, Izdaja prof. zbor jur. fak. III, 1—118; Pravosodstvo klevevske in boštanske graščine do konca 17. do začetka 18. stoletja, Zbornik znanstvenih razprav V, 153—247; Kmečko dedno nasledstvo za časa veljavnosti gorskih bukev, Časopis za zgodovino in narodopisje 1927.

sodišče (*Landrecht*).⁴ Šele ko je v 18. stoletju moč deželnih stanov popolnoma opešala, je državno izenačujoče zakonodajstvo in sodstvo z državnimi sodniki zmagalo ter so se sodne instance poenostavile. Zato pa je sodstvo v dobi od 16. do 18. stoletja še tako razcepljeno in tako zelo težko pregledno. Radi tega je kolikor možno poenostavljen goli pregled in razpored instanc tega razdobja po našem mnenju zelo potreben, čeprav nam ob trenutnem stanju raziskav še razpoložljivih virov za enkrat še ni možno razložiti postanka in razvoja poedinih institutov sodne organizacije.

Naš pregled temelji predvsem na sodobnem prikazovanju sodstva zlasti v delih: Nicolaus de Beckmann, *Idea iuris statutarii et consuetudinarii styriaci et austriaci cum iure romani collati*, Gradec 1688, Ferdinand von Rechbach, *Observationes ad stylum curiae Graecensis*, Gradec 1680 in Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Krain*, knjiga IX.

Metodično rešimo stavljeno si nalogo najlažje in morda najbolj pregledno, ako motrimo sodstvo po posameznih stanovih, za katere je bilo to v glavnem različno urejeno: I. za kmetске podložnike in proste neplemiče, II. za meščane in III. za plemiče, čeprav kavzalno sodstvo to razdelitev deloma križa.

1. Sodstvo za kmetске podložnike in slobodine.

a) Splošne instance.

1. V civilnih stvareh so bili kmetje (podložniki) podsodni svoji zemljiški gosposki (*Grundobrigkeit*),⁵ kolikor niso bila ljudska sodišča, kvaterni sôdi, gorski zbori itd., o katerih bo spodaj govora, pravosodna oblast tudi še za podložnike. Zemljiške gosposke, kakor znano, v naših, bivših notranje-avstrijskih deželah niso imele territoria clausa, marveč so izvrševale oblast le nad svojimi podložniki, stanujočimi večkrat v različnih delih dežele.⁶ Podsodnost zemljiških gosposk se je raztezala na vse civilnopravne zadeve podložnikov, izvzemši causae matrimo-

⁴ Eugen Planer, *Recht u. Richter in den innerösterr. Landen Steiermark, Kärnten u. Krain*, str. 70—73.

⁵ Rechbach, *Observationes*, str. 115; lep primer: Anton Skubic, *Pravda ribniških kmetov l. 1573*. v »Slovenec« z dné 11., 12. in 13. marca 1926, št. 58—60.

⁶ Moje »Kraljestvo Ilirija«, str. 128.

niales (zakonske spore), ki so spadale pod cerkveno sodstvo.⁷ Organizacija teh zemljiških sodišč je še nerešen problem, dokler se ne preiščejo še ohranjeni razmeroma maloštevilni zapiski patrimonialnih sodišč. Zdi se pa, da vsaj v prvem času našega razdobja zemljiški gospod ni izvrševal sam ali po svojem organu sodstva kot sodnik poedinec, marveč, kakor pri srednjeveških sodiščih na tzv. nemškopravnem ozemlju sploh, ob udeležbi in sodelovanju prisednikov, bodisi da so bili to župani, duhovniki ali stanovski drugi.⁸ Apelacija proti sodbam zemljiških sodišč je bila dopustna na deželnega glavarja in od tega na notranje-avstrijsko vlado (»Regiment« v Gradcu).⁹

Pred deželnim glavarstvom so se reševale tudi tožbe glede desetinskih dajatev tako upravičencev kakor obvezancev.¹⁰ Bilo je pritožbena instanca podložnikov proti sodbam ljudskih sodišč: gorskih zborov in najbrže tudi kvaternih sôdov.¹¹ Razsojalo je o zahtevku zemljiškega gospoda do drugega zemljiškega gospoda, da vrne njegove podložnike, ki jih pridržuje (*Stellung der Erbholden*).¹²

Deželno glavarstvo je izvrševalo tudi sodstvo nad tzv. slobodini (*Freisassen*), t. j. onimi oslobojenimi podložniki, ki so se odkupili zasebnega podložništva in so bili neposredno podložni le deželi.¹³

2. V kazenskih zadevah podložnikov je bila podsodnost različna po tem, je li bilo kaznivo dejanje lahkega ali težkega značaja, je li so bile *causae minores* ali *causae maiores seu criminales*, »Malefiz«.

⁷ Beckmann, *Idea iuris*, str. 185; Luschin, *Gesch. d. ältern Gerichtswesens*, str. 174 sl.

⁸ Metod Dolenc, *Slovenska ljudska sodišča v dobi od 16. do 18. stoletja*, § 11.

⁹ Beckmann, *Idea iuris*, str. 184; Rechbach, *Observationes*, str. 47.

¹⁰ Erberg, *Observationes X*, 7. (rokopis, gl. op. 58).

¹¹ Rechbach, *Observationes*, str. 115; Erberg, *Obs. X.*, odst. 8, navaja, da je šla tožba podložnikov gledé nasilnega odvzema in motenja v posesti podložnih zemljišč na dvorno pravdo ograjnega sodišča.

¹² *ibidem*, X, 12; drugače Dolenc, *Kost. Plet. III*, str. 30 in Odkod — vsobéniki, ČZN. 1928, op. 25, ki navaja primer sodstva nepristranskega sodišča v takem sporu.

¹³ Rechbach, *Observationes*, str. 103.

Kot *causae minores* so se smatrale zlasti injurije, t. j. verbalne in dejanske žalitve, nenamerne telesne poškodbe (*Schlägereien*), tudi težke, če iz teh ni nastala smrt, izvzemši, če se je podložnik uprl, in sicer ne v silobranu, zemljiškemu gospodu ali njegovemu organu in se ga dejansko lotil.¹⁴ V teh malih kazenskih rečeh je sodilo zemljiško sodišče pod istimi kompetenčnimi omejitvami ljudskih sodišč kakor v civilnih stvareh.

V težkih kazenskih stvareh so bili podložniki podsodni deželskim sodiščem (*Landgericht, judicium criminale*). Prvotno eno deželno sodišče za vso deželo, ki ga je upravljal deželni gospod sam, ali v večjih deželah, n. pr. na Štajerskem, vsaj za ozemlja posameznih nekdanjih grofij, se je tekom časa razcepilo s tem, da je podeljeval deželni gospod deželsko sodno oblast določenim večjim gosposkam za njihovo okrožje. Tako okrožje je obsegalo več zemljiških gospok. Zato je bila v naših deželah v predmetnem razdobju cela vrsta takih, posameznim zemljiškim gosposkam podeljenih deželskih sodišč, ki so izvrševala v določenem zaokroženem ozemlju deželsko kazensko sodstvo v težjih primerih nad neplemiči.¹⁵

Deželska sodišča so bila v notranje-avstrijskih deželah dvojna: privilegirana, ki so smela sama izvrševati tudi krvno sodstvo, t. j. sodstvo nad življenjem in smrtjo in pa neprilegirana, ki so smela izvrševati krvno sodstvo le na ta način, da so potem, ko se je v uvodnem postopku spoznalo kako dejanje kot težje (*Malefiz*),¹⁶ poklicala krvnega

¹⁴ Beckmann, *Idea iuris*, str. 264, 265. Ožje deželskosodni red (*Landgerichtsordnung*) za Kranjsko z 18. febr. 1535, ki izvzema iz malih kaz. stvari telesne poškodbe. Prim. M. Dolenc, *Pravosodstvo cistercienske opatije v Kostanjevici in jezuitske rezidence v Pleterju od konca 16. do konca 18. stoletja*. Zbornik znanstvenih razprav III, str. 31, a prim. tudi str. 41.

¹⁵ Prim.: *Erläuterungen zum histor. Atlas der österr. Alpenländer*. Herausgeg. von der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. 1. Teil. Salzburg, Oberösterreich, Steiermark. 1917; 4. Teil. Kärnten, Krain, Görz u. Istrien. 1914. (Kranjsko zadevajoči del je sicer že tiskan, pa še ni izšel.) Tschinkowitz, *Darstellung des politischen Verhältnisses der verschiedenen Gattungen von Herrschaften zur Staatsverwaltung* itd. Graz 1827, I, str. 390 sl.; Luschin, *Gesch. d. ältern Gerichtswesens*, str. 103 sl.

¹⁶ Tudi vinogorski zbori so vršili tako uvodno postopanje. (Prim.: Dolenc, *Kost. Plet.* III, str. 41, 42, 78, 93.)

sodnika (*Bannrichter*), ki je oblikoval (formiral) proces, vodil razpravo in izrekel po povprašanju prisednikov sodbo. Svoji sedež so imeli ti krvni sodniki v naših deželah v Gradcu, Celju, Ljubljani in Celovcu;¹⁷ podrejeni pa so bili v vsaki deželi drugemu oblastvu; od teh jih je moralo deželsko sodišče v primeru potrebe zahtevati: na Štajerskem od notranje-avstrijske vlade v Gradcu,¹⁸ na Kranjskem od deželnega vicedoma¹⁹ in na Koroškem od deželnega glavarja.²⁰

Za sodbe deželskih sodišč je bila notranje-avstrijska vlada revizijska in sploh za deželska sodišča nadzorstvena instanca.²¹

Po Beckmannu (str. 399) so se sodbe dež. sodišč predlagale splošno pred izvršitvijo n.-a. vladi v Gradcu »ad revidendum et approbandum, si sint iustae sententiae«. Le v pravih jasnih primerih se je to opuščalo. Kesneje, ko se je s tem vlada preveč obremenjala, se je odredilo, da se predlože ex officio le oni primeri, ki se jih je smatralo primerne za pomiloščenje (Beckmann, str. 266, Landgerichtssachen).

3. Poleg patrimonijalnega sodišča zemljiškega gospoda za civilne in male kazenske stvari imamo v tej dobi, ne samo na Dolenjskem, marveč tudi v drugih slovenskih pokrajinah ljudske sodne zборе, takozvana »k v a t e r n a s o d i š č a«,²² ki so na-

¹⁷ Beckmann, *Idea iuris*, str. 262—266.

Na Kranjskem so bila privileg. dež. sodišča (izven mest): Ljubljana, Goričane, Pleterje, Pazin, Kastav; na Koroškem: Ortenburg, Hollenburg, Sonnegg (Rechbach, *Observ.* 69); na Štajerskem: Herberstein, Neuberg, Gutenhag, Vurberk in Ormož (Rechbach, *Observ.* 27). Prim. tudi: M. Dolenc, *Postanek in pomen instrukcij za krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem*. Časopis za zgod. in narodop. IX, 1912, zlasti str. 98 sl. ter *Pravosodstvo cistercienske opatije v Kostanjevici in jezuitske rezidence v Pleterju od konca 16. do konca 18. stoletja*. Zbornik znanstvenih razprav III, 10; zlasti pa: Planer, *Recht u. Richter in den i. ö. Landen Steiermark, Kärnten u. Krain*, str. 19—54; Hermann, *Handb. d. Gesch. d. Herzogt. Kärnten*, I, str. 338 sl., 358; II, str. 130, 143. — Gledé posebne pravice deželskega sodstva graščine in trga Bela peč v sosednih koroških gosposkah (tkzv. *Strassengericht*) gl. *Valvasor XI*, str. 643, 644.

¹⁸ Rechbach, *Observationes*, str. 26, 27; Beckmann, *Idea iuris*, str. 37, 263.

¹⁹ Rechbach, *Observationes*, str. 110.

²⁰ Rechbach, *Observationes*, str. 69.

²¹ Rechbach, *Observationes*, str. 25, 26; Beckmann, *Idea iuris*, str. 37, 399.

²² M. Dolenc, *Pravosodstvo cistercienske opatije v Kostanjevici in jezuitske rezidence v Pleterju od konca 16. do konca 18. stoletja*. Zbornik

slednik starih věč.²³ O tem sodišču vemo danes v splošnem, da se je njegova sodna oblast glede stvarnega obsega skladala z ono patrimonijalnega sodišča.²⁴ O njegovem razmerju do patrimonijalnega, o času zborovanja, postopku itd. pri sedanjem stanju raziskav še ne moremo reči dokončnega. Prof. Dolenc, ki je opozoril na ta sodišča v slovenskem kmetiskem pravnem krogu, se glede njihove kompetence naslanja predvsem na določilo, ki ga je našel v prvem kostanjeviškem folijantu zapisnikov gorskih in kvaternih pravnih iz l. 1590; »Quottemberrecht im Kloster, wie von Altersherkhumen alle Quattembermitwoch — Was sonst in Verhoerstag nit abgehandelt mag werden, zu diesem Tag zu verabschieden.«²⁵

To določilo tolmači tako, »da naj vse zadeve, ki se niso mirnim potom poravnale pred gosposko, pridejo kakor sporne zadeve pred ljudsko sodišče.«²⁶ Po Dolencu naj bi torej imelo sodišče zemljiškega gospoda le pristojnost poravnalne instance,

znanstvenih razprav III., str. 13 in Slov. ljudska sodišča v dobi od 16. do 18. stoletja l. c. §§ 7, 18; Jos. Mal, Čas XIX, str. 184 — in prijazno sporočilo prof. Dolenca, ki je našel kvaterno sode tudi v spisih blejske gosposke. Anton Kaspret, O věčah, ČZN. 1907, 4 l. str. 216, 222.

²³ Gl. o teh: Anton Kaspret, O věčah, ČZN. 1907, 4 l. str. 214—222.

²⁴ Planer, Recht u. Richter in den i. ö. Landen Steiermark, Kärnten u. Krain, str. 21, pravi med dr.: »An die Grundobrigkeiten wurde auch die Gerichtsbarkeit der Župengerichte überwiesen, als Erzherzog Ferdinand diese letzteren, soweit sie noch bestanden, im J. 1525 aufhob.«

²⁵ Dolenc, Kost.-Plet. III., str. 13; A. Luschin (Ein Protokoll der Stadt Stein in Krain aus den Jahren 1502/03, Mitteil. des Muscalvereines für Krain, 1905, str. 58), je našel to sodišče tudi v sodstvu mesta Kamnik. Tukaj so se vsi meščani — ki so imeli sicer itak redno sodstvo pred mestnim sodiščem — pod predsedstvom mestnega sodnika sešli v postu trikrat s presledki enega tedna v sodnem zboru (tajdingu). Na teh sodnih zborih se je razpravljalo ne le o pravnih sporih, marveč tudi o splošnih mestnih zadevah. [Kako ukoreninjeni so bili ti zbori v ljudski zavesti, se kaže v tem, da so se najbrže še iz te dobe ohranili tri zaporedne nedelje v postu pri Sv. Primožu nad Kamnikom cerkveni shodi (cerkve kot shajališča kvaternih shodov, pričetek z mašo gl. Dolenc, Kost. Plet. III., str. 35).] Luschin pravi, da so taki tajdingi v avstr. mestih in trgih zelo pogosti, zlasti tam, kjer dotični kraji niso imeli krvnega sodstva in se je hotelo v občini vedno osvežiti poznavanje mej svojega sodstva napram zahtevam deželjsko-sodnega oblastva. Prim. tudi primer, ki ga navaja Dolenc, Kost. Plet. III., str. 39; Vrhovec, Zgod. Novega mesta, str. 64; Kaspret, O věčah, ČZN. 1907, str. 219 (trška věča v Raddehah decembra na kvaterni petek in v Laškem); Dolenc, Kost. Plet. III., str. 13.

²⁶ Dolenc, Kost.-Plet. III., str. 13.

ki so jo imeli kesneje gospodarski uradi.²⁷ Kvaterni sôdi pa naj bi bili kompetentni v vseh zadevah, ki niso spadale pod nobeno kavzalno instanco (pred gorske zборе ali povšje pravde). Tvorili naj bi nekako nadomestilno sodišče.²⁸

Ti kvaterni sôdi so se shajali, kakor pove že ime, v kvaternih tednih, v Kostanjevici n. pr. vsako kvaterno sredo, in sicer po nekod v cerkvi.²⁹

Gledé okrožja kvaternega sôda še ni ničesar dognanega.³⁰ Komaj je obsegalo povsod le podložnike enega zemljiškega gospoda, ki so bili v naših deželah večinoma raztreseni.³¹ Odprto vprašanje je tudi še, če so mu bili podsodni le podložniki. Dolenc pravi,³² da je moralo prihajati prve čase h kvaternim sôdom celokupno podložništvo. To sklepa iz tega, ker je v kostanjeviških sodnih zapisnikih najti nekaj primerov izključenja iz sodnega zbora. Pozneje so se zbirali na kvaternem sôdu le tisti, ki so imeli sami kakšno pravdo ali drugačen posel pri sodišču.³³

Sodbe kvaternih sôdov so sklepali ljudski sodniki pod predsedstvom kakega veljavnega moža; prisednikov je bilo največkrat 12 do 13.³⁴ Pri teh razpravah je bil navzoč tudi zemljiški gospod sam ali njegov uradnik. Dolenc meni, da so se kot nekaj prehoden štadij ohranila ljudska sodišča napram že v 16. stol. prodirajočemu patrimonijalnemu sodstvu baš tako, da so zemljiški gospodje prevzeli vodstvo ljudskih sodišč.³⁵

Glede pritožbene instance zoper sodbe kvaternega sodišča še ni mogoče nič dokončnega reči. Iz zapisnikov je pač povzeti, da so se pritožbe vlagale, a pritožbena instanca ni razvidna.³⁶ Po splošni organizaciji te dobe, je bila ta instanca najbrže deželno glavarstvo.

²⁷ Dolenc, Pravosodstvo klevevske in boštanske graščine od konca 17. do začetka 19. stol., Zbornik znanstvenih razprav V., str. 176.

²⁸ Dolenc, Kost. Plet. III., str. 39.

²⁹ Dolenc, Kost. Plet. III., str. 35.

³⁰ Dolenc se v tem pogledu ne izraža. Vêče so se po Kaspretu, ČZN. 1907, str. 221 vršile pač za vse podložnike ene graščine.

³¹ Dolenc, Klevevž-Boštanj, V., str. 165.

³² Dolenc, Kost. Plet. III., str. 13.

³³ Dolenc, istotam.

³⁴ Dolenc, ravnotam.

³⁵ Dolenc, Klevevž-Boštanj, V., str. 184.

³⁶ Dolenc, Kost. Plet. III., str. 23.

b) Kavzalne instance.

Kavzalna sodišča v naših deželah, zlasti na Dolenjskem so bila vinogorski zbori in povšje pravde.

4. Gorski zbori so bili poleg avtonomnopravnih funkcij, ki so se izvrševale z občo sodbo (*Gemeinurteil*) od vseh prebivalcev gorice, sodišča za civilne in manjše kazenske stvari, in sicer ne izključno za podložnike, marveč kavzalna sodišča za vinogorske zadeve vseh tistih, ki so imeli na vinski gorici svoj vinograd.³⁷ Kompetenca teh sodišč je bila torej »v pogledu osebnosti, ki so spadale v vinogorsko jurisdikcijo, širša kot patrimonijalna, glede stvarnosti pa izključno kavzalna, vendar tako, da je morala biti z vinogorsko zemljo v ozki zvezi«. ³⁸ Na vinski gorici so imeli namreč poleg gorskega gospoda in njegovih podložnikov vinograde še druge osebe: meščani, duhovniki, plemiči itd. Nad vsemi je imel vlastelin, nazvan »gorski gospod«, svojo oblast nalik oni zemljiškega gospoda. Ta oblast se je imenovala »gorska palica«.

Avtonomne zadeve glede vinogradništva je razpravljajal za okrožje gorskega gospoda »gorski zbor«, sestavljen iz mejašev in sogornikov. Mejaši so bili tisti posestniki vinogradov, ki gorskemu gospodu niso bili s svojo osebo podložni, sogorniki pa so bili njegovi osebno podložni.³⁹

Pri obravnavi avtonomnih zadev v občini sodbi so bili obvezani vsi člani dotičnega okrožja udeleževati se gorskih zborov, pri razpravi posameznih sporov, kar se je imenovalo »sedeti v srenji« (*im Ring sitzen*), pa le določeno število mejašev in končno mejašev in sogornikov kot sodnikov-prisednikov (*Assessoren*); to število je bilo 12 in 24. Ti prisedniki so bili ali stalno izbrani ali pa pozvani od primera do primera.⁴⁰ Skleпали so z večino glasov.⁴¹

³⁷ Dolenc, Kost. Plet. III., 14; Klevevž-Boštanj V., str. 185. — »Pravo, ki se je uveljavilo na gorskih zbora, je imelo svojo formalno avtoritativno podlago v gorskih bukvah Ferdinanda I. iz l. 1543, toda materialno se je snovalo iz predpisov slov. prevodov gorskih bukev, ki so ustrezali običajnemu pravu, kakor se je mej ljudstvom tekom dveh in več stoletij izobličilo.« (Klevevž-Boštanj V., str. 174.)

³⁸ Dolenc, Klevevž-Boštanj V., str. 185.

³⁹ Dolenc, Kost. Plet. III., str. 15.

⁴⁰ Dolenc, Kost. Plet. III., str. 14, 15, 29, 31; Klevevž-Boštanj V., str. 5, 167, 168, 184.

⁴¹ Dolenc, Kost. Plet. III., str. 113; Klevevž-Boštanj V., str. 243.

Predsedoval je gorskim zborom poseben sodnik-starešina, drugod zopet graščinski oskrbnik, župan dotičnega kraja, itd.⁴²

Za čas sestanka gorskega zbora sta bila določena eden ali dva dneva v letu po starih šegah.⁴³

Pritožbe zoper sodbe gorskih zborov na Kranjskem so bile kakor na Štajerskem načeloma dopustne (v smislu čl. 5. gorskih bukev) na deželnega kletarskega mojstra. Vendar pa se v praksi — vsaj za časa Erberga okoli l. 1700 — niso vlagale na to instanco,⁴⁴ marveč na deželno glavarstvo, ker takrat ni bilo na Kranjskem posebnega kletarskega sodišča.⁴⁵

5. Drugo kavzalno sodišče je bilo takozvano »povšja pravda«. To je bilo pristojno za spore glede lova na povhe, ki je bil v večji meri običajen v nekaterih krajih na Dolenjskem. Sestajal se je ta sodni zbor vsako leto v torek po binkoštih.⁴⁶

Glede notranjega vstroja povšjih sodišč je iz sodnih zapisnikov razvidno, da je veljalo zanje v obče »pravo gorskih bukev in v podrobnostih tudi običajno pravo, izobličeno v smislu starih šeg in navad«.⁴⁷

⁴² Kaspret, O věčah, ČZN. 1907, str. 216; Dolenc, Kost. Plet. III., str. 33. Klevevž-Boštanj, V., str. 167; gl. tudi Mell, D. steierische Weinbergrecht u. dessen Kodifikation im J. 1543, Sitzungsberichte der phil.-histor. Klasse dunajske akademije, 207 zv., 4. razpr., str. 13 sl.

⁴³ Dolenc, Kost. Plet. III., str. 33, Klevevž-Boštanj V., str. 166.

⁴⁴ Dolenc, Kost. Plet. III., str. 21. Klevevž-Boštanj V., str. 186. — Rechbach, Observationes, str. 55—57, razpravlja o inštanci kletarskega sodišča na Štajerskem, pa niti ne omenja take na Kranjskem; Planer, Recht und Richter, str. 96.

⁴⁵ Erberg, Observationes (gl. op. 58), X., odst. 8 navaja: Ingleichen gehen der Bergholden Beschwerden wider ihre Bergherrschaft vor die Landtshauptmannschaft, weilen in Krain kein besonders Khellergericht geordnet, sondern solches die Landtshauptmannschaft selber ist. Dahin werden die Appellations v. der Bergthaiding devoluiert, ist durch Erkhandtnuss der Hh. u. Landtleuth in Hoffthaiding Montags nach Laetare Anno 1521 per modum pragmatice statuiert, die Folia lauten also: Dieweilen der Berg-richter in Nahmben des rechten Bergherrn das Bergrecht besitzet, demnach dingt niederst (?) anderswo billiher als in namben des Landtsfürsten an den Landtshauptman und welcher Theill sich derselben auch beschwört, so von Landtshauptman ergeheth, der mag an die Röm. kays. Mayt. als Herrn und Landtsfürsten appellieren. — V koliko so gorske bukve (l. 1543) pravni položaj izpremenile, je seveda drugo vprašanje.

⁴⁶ Dolenc, Kost. Plet. III., str. 14.

⁴⁷ Dolenc, Slov. ljudska sodišča v dobi od 16. do 18. stoletja, § 18.

c) Izredne instance.

6. Kot izredno civilno sodišče, ki prihaja v poštev tudi⁴⁸ za kmetske podložnike, je šteti tzv. nepristransko sodišče (*»Unparteiisch Gericht«, iudicium arbitrium vel delegatum*). Taka sodišča so se po Beckmannu (str. 184, 544) sestavljala v dveh primerih: a) ako se toži zemljiški gospod sam s svojimi podložniki radi zemlje ali pravic, da ni »iudex in propria causa«, b) ako se toži podložnik tujega gospoda s podložniki sodnega gospoda »in personalibus causis«, da ne bi razsodil v prilog svojim podložnikom v škodo tujemu tožitelju. Beckmann pravi za Štajersko, da v prvem primeru določi zemljiški gospod »ad suspicionem vitandam« tako sodišče in imenuje za razsodnika advokata; ta pa določi za svoje prisednike tri do štiri druge advokate. V drugem primeru pa da se sestane tako nepristransko sodišče na zahtevo tožnika. Slednjič more odrediti v posebnih primerih nepristransko sodišče i višja instanca, deželni glavar ali v gorskih pravadah kletarski mojster.

Dolenec⁴⁹ je našel v vinogorskih pravadah dokaj primerov sodstva nepristranskega sodišča, zlasti v kostanjeviškem, pleterškem in blejskem okrožju, a tudi mnogo primerov, kjer v nasprotju z načeli, ki jih izraža Beckmann, sodi redno sodišče v pravadah med zemljiškim gospodom in njegovimi podložniki. Vidi se, da ni bilo obveznega predpisa, marveč, da je bil le običaj (*von der Landsobrigkeit aufgebracht Brauch*),⁵⁰ da sodi v takih primerih razsodišče kot nepristransko sodišče. Dolenec je sploh našel, da so prišle ne glede na primere, ki jih navaja Beckmann, pred nepristransko sodišče posebno imenitne ali važne zadeve ali posebno nujne pravde.

Po Dolenjskem so se pri nepristranskem sôdu postavljali sodniki po prosti volji zemljiškega gospoda. Število teh prisednikov ni bilo stalno. Pač pa je bil vsaj prve čase običaj, da so se izbirali le izmed takih oseb, ki niso spadale pod podsodnost zemljiškega gospoda. Predsedoval je kak veljak iz sosednih gosposk, kak župnik ali dvorski sodnik.⁵¹

⁴⁸ O razsodišču kot nepristranskem sodišču za plemiče gl. Hermann, Handb. d. Geschichte des Herzogt. Kärnten, I., str. 361.

⁴⁹ Dolenec, Slov. ljudska sodišča v dobi od 16. do 18. stoletja, § 19.

⁵⁰ Dolenec, Kost. Plet. III., str. 33.

⁵¹ Dolenec, Kost. Plet. III., str. 33.

II. Mestno in trško sodstvo.

I. V civilnih zadevah so vsi prebivalci mest ali trgov, torej meščani, v mestu bivajoči tujci in oni plemiči, ki so izvrševali v mestu meščansko obrt, podsodni mestnim sodiščem.⁵² To je tvoril navadno mestni sodnik z notranjim mestnim svetom.⁵³ Pritožbe zoper sodbe mestnih ljudi gredo na Štajerskem na gospoda in deželana, ki mu dotično mesto ali trg pripada in eventuelno na deželno glavarstvo kot na tretjo instanco. Na Koroškem in Kranjskem gre pa pritožba na deželnega vicedoma.⁵⁴

⁵² Beckmann, *Idea iuris*, str. 316.

⁵³ Luschin, *Oesterr. Reichsgesch.*, str. 448 in *Gesch. d. ältern Gerichtswesens*, str. 199 sl.

⁵⁴ Institut vicedomov (vice domini), zlasti v bivših avstrijskih deželah, doslej še ni raziskan. Rosenthal, *Gesch. d. Gerichtswesens u. d. Verwaltungsorganisation Baierns*, 1889, I., str. 275, op. 1, sodi, da je nastal v cerkvenih kneževinah. Razvoj v Koroški, kjer so imeli bamberški in salburški škofje svoje vicedome (Rechbach, *Observ.* 81—100) govori za to podmeno. V notranje-avstrijskih deželah so bili vicedomi predvsem finančni organi deželnega kneza. Njihova prva naloga je bila, skrbeti, da se v deželno-knežjem urbarju (Stockurbar) zaznamovane datjave in pristojbine redno plačujejo, zaračunavajo in hranijo. Kot finančni organi so imeli neko jurisdikcijo nad zastavljenimi gosposkami (Pfandschillingsherrschaften), t. j. onimi gosposkami, ki so jih deželni knezi za posojila zastavljali denarnim velikašem. Iz tega izvira njihovo sodstvo v sporih mej dolžniki take gosposke in njihovimi gospodi, kakor tudi imetnikov zastavljenih zemljišč (Pfandschafter) med seboj. Skupno (conjunctim) so imeli sodstvo vicedom in deželni glavar, ako toži imetnik zastavljene gosposke deželana ali gospod in deželan imetnika zastavljene gosposke. V prvem primeru je šel vicedom k deželnemu glavarju in je oddal svoj glas za prisedniki, v drugem pa deželni glavar k vicedomu in je oddal svoj glas za onimi deželnih svetnikov (Landräte), ki so jih imeli vicedomj za svoje prisednike (Rechbach, *Observationes*, 64, 74, 109, 110; Valvasor, IX., 5, 79).

Kot finančni organi so imeli deželni vicedomi na Kranjskem in Koroškem tudi nadzorstvo finančnega poslovanja deželnoknežjih mest in trgov in to, da se mestni dohodki pravilno uporabljajo, deželne doklade vplačujejo in javna pota vzdržujejo (Rechbach, *Observationes*, 75, 111; glede Kranjskega po ces. odločbi z dne 9. dec. 1625 (gl. vicedom. spise v vicedomskem arhivu muzeja v Ljubljani, fasc. 144, IV, št. 8). Na Štajerskem je imela to nadzorstvo mest notranje-avstrijska vlada (Rechbach, *Observationes*, 23; Beckmann, *Idea iuris*, 400). Iz te nadzorstvene pravice nad mesti se je najbrže razvila na Kranjskem in Koroškem apelacijska instanca vicedoma glede sodb mestnih sodišč (Rechbach, 15, 75, 109; Valvasor, IX., 78), na Kranjskem in Koroškem (Rechbach, *Observationes*, 17) i pravica potrjevati mestne sodnike. (Za Štajersko in za mesto

Proti razsodbam vicedoma je bila dopustna pritožba na notranje-avstrijsko vlado.⁵⁵

Na Štajerskem so bila mesta in trgi pasivno neposredno podsodni notranje-avstrijski vladi, izvzemši v zadevah stanovskih posestev (*Herrengülten*). V teh so podsodni ograjnemu sodišču.⁵⁶

2. I k a z e n s k o sodstvo so mesta po istih organih kakor civilno izvrševala sama, ako so imela lastno deželno-sodno oblast,⁵⁷ vendar pa so imela le nekatera mesta privilegirano deželno-sodno oblast, dočim so se morala druga posluževati krvnega sodnika, kakor ostala nepriviligirana deželna sodišča.

Ljubljano je imela notranje-avstrijska vlada pravico potrjevati sodnike in podeljevati krvno sodno pravico vsako leto mestnim sodnikom v onih mestih, ki so imela krvno sodno pravico (*Acht und Bann*). (Gl. *Rechbach*, *Observationes* 14, 15; *Luschin*, *Oesterr. Reichsg.* 448.) Prav tako je imel deželni vicedom na Kranjskem in Koroškem kot finančni organ deželnega kneza in temporalibus nadzorovalno pravico nad deželno-knežjimi župnijami in beneficijami, pravico zapore in inventure ob smrti teh beneficiantov in sodelovanje ob instalaciji. — Na Štajerskem ima to oblast n.-a. vlada (*Rechbach*, *Observationes*, str. 3, 76, 111).

Na Kranjskem je imel dež. vicedom iz razlogov, ki še niso pojasnjeni, pravico, nastavljeni dež. krvnega sodnika (*Bannrichter*). Deželna sodišča so ga morala od njega zahtevati (*Rechbach*, *Observationes*, str. 111).

Bil je na Kranjskem tudi prizivna instanca proti sodbam višjega rudarskega sodnika (*Rechbach*, *Observationes*, str. 153).

Vicedomski uradi so se razpustili šele l. 1747. v posameznih deželah. (Prim.: *Planer*, *Recht u. Richter in den i. ö. Landen Steiermark, Kärnten u. Krain*, str. 72; *Müllner*, *Geschichte d. Eisens in Krain itd.*, str. 185.)

Na Kranjskem in Koroškem so imeli deželni vicedomi mnogo obsežnejšo oblast nego na Štajerskem, kjer je postavil deželnega vicedoma šele nekaj stoletij kasneje cesar Maksimilijan I. l. 1498. mesto »*Landschreiber-ja*« na čelo deželne finančne uprave (*Luschin*, *Oesterr. Reichsgesch.*, str. 211, 271, 436, 457).

⁵⁵ *Rechbach*, *Observationes*, str. 112; *Luschin*, *Oesterr. Reichsgesch.*, str. 457; prim. tudi: *Vrhovec*, *Zgodovina Novega mesta*, str. 63.

⁵⁶ *Rechbach*, *Observationes*, str. 18.

⁵⁷ *Luschin*, *Oesterr. Reichsgesch.* str. 448; *Planer*, *Recht und Richter in den i. ö. Landen Steiermark, Kärnten u. Krain*, str. 22; *Beckmann*, *Idea iuris*, str. 263. Po tem (str. 263) so imela v slovenskem delu Štajerske pravico nastavljeni svojega krvnega sodnika (*Bannrichter*) ta-le mesta: Celje, Maribor, Ptuj, Radgona, Slov. Bistrica, Slovenjgradec. Glede Kranjskega je vprašljivo, je-li razen Ljubljane imelo še kako drugo mesto pravico do lastnega krvnega sodnika. *Valvasor* (XI, str. 488) poroča sicer, da je imelo Novo mesto še pred Ljubljano lastno pravico krvnega

III. Sodstvo za plemiče.

1. Redna civilna personalna instanca gospodov in deželanov (*Herren- und Landleute*), to je onih plemičev, ki so bili člani stanovskega dež. zbora, in realna instanca za zemljišča, vpisana v knjigo stanovskih zemljišč (*Gültbuch*), je bil tzv. *Schranngericht* (*forum nobilium*). Ime tega sodišča prihaja od Schranke = ograja (*Gerichtsschranke*), ki je ločila sodišče od strank.⁵⁸ Wolf-Cigale prevaja *Schranngericht* v deželno sodišče, *Vrhovec*⁵⁹: gosposko sodišče in *Dolenc*⁶⁰: ograjeno sodišče; morda je točneje »ograjno« sodišče. V starejšem času se je imenovalo to sodišče »Hofthaiding«.⁶¹

sodstva (*Acht und Bann*), vendar pa se je kasneje posluževalo krvnega sodnika za Kranjsko (*Vrhovec*, Zgodovina Novega mesta, 140). Ob pománjkanju primernih domačih prisodnikov so jih jemali iz sosednih mest. Kostanjevica, Krško in Novo Mesto so sestavljali skupno krvni sodni zbor. (*Dolenc*, Pravosodstvo kostanjeviške opatiije v letih 1631 do 1635, ČZN. XI., 1914, str. 50.) Glede koroških mest gl. *Hermann*, Handb. d. Gesch. d. Herzogt. Kärnten, I., str. 345, 356; II., str. 131, 132.

⁵⁸ August Dimitz, *Das Landschranngericht in Laibach* v *Mitteilungen der juristischen Gesellschaft*, Bd. II., H. 9, str. 233, in poseben odtis. — O tem sodišču zlasti rokopis Daniela barona Erberga »*Observationes Practicae inlyti Praetorialium Aulicorumque Judiciorum Dicasterii, quibus ex legibus fundamentalibus excelsi Ducatus Carnioliae (vulgo Landshandvest) institutis Patriis Dictorum Judiciorum aliisque vetustissimis monumentis explanatur nec non rebus Judicatis aliisque allegationibus illustratur stylus dictae Curiae Vernacule Hofthaidung. Opus Posthumum Joa. Danielis Lib. Baronis ab Erberg Domini in Lustthal olim hujatum Excelsorum Statuum Deputati antehac vero Advocati dein Archigrammatei nec non Supremi Provinciae Secretarii J. C. undequaque Famigeratissimi*«. Rokopis z XXXVIII. poglavji v ljubljanskem muzeju. Citiramo: »Obs.« ter rimsko številko poglavja in arabsko številko odstavkov poglavja. — Gl. o tem rokopisu: *Luschin*, *Oesterr. Reichsgesch.*, str. 380. Tam tudi str. 378 izdaje notranje-avstrijskih »*Landschrannenordnungen*«. — *Aug. Dimitz*, *Gesch. Krains*, IV., str. 74, 75. — *Planer*, *Recht u. Richter* in den i. ö. Landen, str. 68 sl. — *Hermann*, *Handb. d. Gesch. d. Herzogt. Kärnten*, I., 360, 361; *Globočnik*, *Uebersicht der Verwaltungs- u. Rechtsgesch. d. Landes Krain*, str. 19.

⁵⁹ *Vrhovec*, Ljublj. meščanje, str. 58.

⁶⁰ *M. Dolenc*, *Pravosodstvo klevevske in boštanske graščine od konca 17. do začetka 19. stoletja*, Zbornik znanstvenih razprav, V., 244, op. 111.

⁶¹ *Obs.* I., 2; *Dimitz*, *Landschranngericht*, str. 233; *Valvasor*, str. 68 nasl., *Luschin*, *Reichsgesch.*, str. 457.

Vsebovalo je v sebi dvoje instanc, ki se nista nikdar povsem strnili in iz katerih je izhajalo, namreč tzv. »Landrechte« in »Hofrechte«.⁶² Prvo je nastalo iz »Landthaidinga« (*placitum generale*), periodičnega sodnega zbora deželanov, ki se je sestajal pod predsedstvom deželnega gospoda ali njegovega namestnika na določenih zborovališčih v svrhu sodstva za dobo treh dni;⁶³ drugo sodišče, »Hofrechte« pa je nastalo očitno iz »Hofthaidinga«, sodnega zbora, ki se je vršil po potrebi kot zborna sodišče za plemiče pod predsedstvom deželnega kneza ali njegovega dvornega sodnika.⁶⁴ Ta dvojni forum istega deželnega ograjnega sodišča se je kazal do njegovega prestanka v 18. stoletju v različni stvarni kompetenci, v različni zasedbi, različnem postopku in različnem časovnem sestanku. Dupliciteta sodišča se je kazala tudi v tem, da se je moglo od enega fora na drugega ekscipirati.⁶⁵

Pod tzv. deželno pravdo⁶⁶ (*in die Landrechte*) so spadali spori proti gospodom in deželanom, tičeči se lastnine (*Eigen*), stanovskih zemljišč (*Landgüter, landschaftliche Herrengülden*) dednega nasledstva, tožbe iz pogodb, potem vse tožbe o prestopkih zoper varnost časti (verbalne in realne injurije).⁶⁷ Dalje so se obravnavale pri »deželni pravdi« tudi fevdne zadeve (razen na Štajerskem, kjer je bilo posebno fevdno sodišče)⁶⁸ in slednjič je bila »deželna pravda« tudi instanca gospodov in

⁶² Obs. II., 4–6; Dimitz, l. c., str. 233; Valvasor, IX., str. 14 in 94; Rechbach, Observationes, str. 50; Planer, Recht und Richter, str. 68 nasl.

⁶³ Luschin, Oesterr. Reichsgesch., str. 194 in Gesch. d. ältern Gerichtswesens, str. 47 sl.

⁶⁴ Luschin, Oesterr. Reichsgesch., str. 195 in Gesch. d. ältern Gerichtswesens, str. 66 sl.

⁶⁵ Obs. II., 7.

⁶⁶ O pomenu »pravda« za »lus« gl. Dolenc, Klevevž-Boštanj, V., str. 163, op. 24; isti, Pravni izrazi v prevodih vinogorskega zakona, Časopis za slov. jezik, književnost in zgodovino II., str. 86.

⁶⁷ Dimitz, l. c. 234; — po Valvasorju, IX., str. 14 so spadale injurije pred »dvorno pravdo«. Obs. VII., 10, razpravlja o tej točki obširno. Po avgsburškem libelu, da spadajo na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem tožbe radi žaljenja časti pred deželno ali pa pred »dvorno pravdo«. Po § 2 reda ograjnega sodišča (Landschrankenordnung) iz l. 1571 pa da spadajo na Kranjskem ti spori pred »deželno pravdo«. Tam so se tudi v praksi obravnavali.

⁶⁸ Rechbach, Observationes, str. 60, 61, 108; Obs. VII., 11.

deželanov v nespornih zadevah,⁶⁹ Bila je zanje zapuščinsko in konkurzno⁷⁰ sodišče,⁷¹ varuška instanca,⁷² dovoljevala je amortizacije⁷³ itd.

Pred »dvorno pravdo« so se razpravljale posestne tožbe in tožbe radi nasilnega odvzema stvari ali nasilnega preгона s kakega zemljišča (*Gewalt- und Spolienklagen*).⁷⁴ Zato se je razloček med »deželno« in »dvorno pravdo« izražal tudi tako, da se je reklo, da je prvo iudicium petitorium, drugo pa possessorium.⁷⁵ Naravno je tudi, da se posestne tožbe, ki jih je uvedlo šele recipirano rimsko pravo in so po svojem namenu zahtevale hitrejšega postopka, niso razpravljale pred »deželno pravdo« z dolgotrajnim postopkom,⁷⁶ marveč pred dvornim sodnikom, ki je sodil hitreje, manj oblično, po krajšem postopku.

Tudi še po združitvi instanc »deželne« in »dvorne pravde« v ograjno sodišče se je kazal razloček prvotno bistveno različnega postopka v glavnem v tem, da v »deželni pravdi« deželni glavar ali deželni upravitelj (*Landesverweser*) kot predsednik razprave ni, kakor v »dvorni pravdi«, po povprašanju prisednikov odločil, marveč je imenoval enega izmed prisednikov (*iudicem, Rechtsprecher*), da bi ta izrekel, potem ko je o stvari poročal in povprašal prisednike, sodbo.⁷⁷

Dalje je bilo po starem običaju potrebno, da so stranke prišle pred »deželno pravdo« osebno. Tega običaja so se deželni stanoviti strogo držali in ga branili napram nasprotnim poveljem deželnega kneza.⁷⁸ Pred »dvorno pravdo« pa so mogle priti stranke poljubno osebno ali pa so poslale zastopnike. Apelacija proti sodbam v »dvorni pravdi« ni bila dopustna, marveč je bilo

⁶⁹ Po Rechbachu, *Observationes*, str. 45, 46, 71, 72 je na Koroškem in Štajerskem bilo za te kompetentno deželno glavarstvo; prim. tudi Luschin, *Oesterr. Reichsgesch.*, str. 457.

⁷⁰ Obs. VII., 6;

⁷¹ Obs. VII., 9.

⁷² Obs. VII., 8; drugače Luschin, *Oesterr. Reichsgesch.*, str. 457.

⁷³ Obs. VII., 12.

⁷⁴ Valvasor, IX., 14; Dimitz, l. c., str. 234.

⁷⁵ Obs. VII.

⁷⁶ Valvasor, IX., str. 14 pravi: »Die übrige Streit- u. Klag-Händel, so in dem öffentlichen Landgericht vor- u. bisweilen in zehen Jahren nicht zum Ende kommen.«

⁷⁷ Dimitz, l. c., 237.

⁷⁸ Obs. XXIII.; Dimitz, l. c., str. 235.

možno zaprositi le revizijo.⁷⁹ Daljne razlike na pr. v pozivu pred sodišče⁸⁰ segajo že pregloboko v postopek ograjnega sodišča, ki bo predmet druge razprave.

Razprave po »dež. pravdi« so se vršile časovno ločeno od onih po »dvorni pravdi«, različne dni, in sicer prve na ponedeljek, druge delavnik nato.

Predsednik sodišča⁸¹ je bil deželni glavar kot »caput totius nobilitatis«. On sklicuje sodišče in predseduje zasedanju ali je pa poveri svojemu namestniku. Ta je v »deželni pravdi« vedno deželni upravitelj (*Landesverweser*),⁸² v »dvorni pravdi« pa je deželni oskrbnik (*Landesverwalter*).⁸³ Deželni upravitelj in deželni oskrbnik se nista mogla medsebojno niti substituirati, razen ako je bil deželni upravitelj postavljen hkrati za deželnega oskrbnika ali pa je bil izrecno substituiran.⁸⁴

Na Kranjskem se je prve čase volilo ob začetku zasedanja 12 do 16 prisednikov. Ker pa ti večkrat niso prihajali k razpravam, je prosila dežela cesarja Maksimilijana I., da bi dovilil vsako leto iz deželnih naklad 1000 goldinarjev za odškodnino prisednikom (asesorjem); pristal pa je cesar le na 600 goldinarjev. Odslej so se volili prisedniki izmed gospodov in deželanov za celo leto navadno v zasedanju o sv. Juriju in so se vpisavali v sodne zapisnike. Ko so dodali deželni stanovi plači še nekaj iz svojih sredstev, je postala služba prisednikov ograjnega sodišča stalna. Najprvo jih je imenoval deželni zbor, izza l. 1675 pa ograjno sodišče samo.⁸⁵ Stalni organ je bil tudi pisar ograjnega sodišča (*Landschranenschreiber*),⁸⁶ ki je vodil zapisnike in izdajal sodne listine. Svoje prejemke je dobival iz sodnih pristojbin. Važno vlogo v postopku so imeli

⁷⁹ Rechbach, *Observationes*, str. 52; Valvasor, IX., str. 14.

⁸⁰ Obs. XXI.; Dimitz, l. c., str. 235–237.

⁸¹ Dimitz, l. c., str. 233, 235; Obs. V.

⁸² Dimitz, l. c., str. 233; Valvasor, IX., str. 4, 14; IX., str. 73, pravi, da je dež. upravitelj »Praetor Provinciae, Landrichter oder Landvogt«; Beckmann, *Idea iuris*, str. 262.

⁸³ Valvasor, IX., str. 4, 70; ta je zastopal dež. glavarja v »dvorski pravdi« in v vseh nesodnih stvareh.

⁸⁴ Obs. III., 6; v Valvasorjevem času sta bili te dve dostojanstvi združeni v isti osebi, Valvasor, IX., str. 4; za Koroško: gl. Rechbach, *Observationes*, str. 71.

⁸⁵ Obs., IV., Dimitz, l. c., str. 238.

⁸⁶ Dimitz, l. c., str. 239; Obs., VI.

stalni zapriseženi advokati ograjnega sodišča (*Landschranneadvokaten*).⁸⁷ Nastavljalo jih je sodišče samo; imeli pa so pravico zastopstva pri vseh sodiščih in so služili procentualno po vrednosti spornega predmeta. Za časa cesarja Maksimilijana I. so bili v Ljubljani trije odvetniki ograjnega sodišča, za Erberga okrog l. 1700 štirje.⁸⁸

Stalni in plačani organi so bili dalje komisarji za zaslišavanje prič (*Zeugenverhörskommissäre*),⁸⁹ in sicer eden za Gorenjsko in eden za Dolenjsko, dalje sodni izvršilni organ (*Weisbote*)⁹⁰ in dostavljalci (*Landbote*).⁹¹

Po uredbi Albrehta II. so se morali deželni sodni zbori (*Landrechte*) zbirati po šestih tednih. Kasneje so se shajali letno šest- do sedemkrat, vselej za nekaj dni. Pozneje, ko so se posli pomnožili, se je vršilo zasedanje dva- do trikrat, a trajalo je štiri do pet mesecev, dokler se niso obravnavali vsi spori.⁹² Ker je bilo preje zasedanje trajalo le dva do tri dni, se je tudi kasneje, še ko je trpelo več mesecev, imenovalo: »en dan« (*der Tag*). Ves postopek pred »deželno pravdo« je bil vravnan na štiri dni, tako, da se je onemu, ki je vložil tožbo, določil za postopek drugi dan, t. j. prihodnje zasedanje; v enem zasedanju se ni smel vršiti več nego en čin postopka.⁹³ Vendar se je moralo tožniku določiti dan prihodnjega zasedanja. Stranke so morale priti v nedeljo pred začetkom vsakokratnega zasedanja v Ljubljano in se zglasiti v ponedeljek, ko se je zasedanje redno začelo, pri sodišču poleti ob 6. uri, pozimi pa ob 7. uri zjutraj. Najprvo se je določil kraj in čas prihodnjega zasedanja. Kraj zasedanja je bil navadno Ljubljana v deželni zbornici (*Landstube*); izjemoma, zlasti v času kuge, vršila so se zasedanja tudi drugod, na pr. l. 1555 v Loki in 1579 v Kranju. Ko se je določil kraj in čas prihodnjega zasedanja, se je to

⁸⁷ Obs. XVI., XVII.

⁸⁸ Dimitz, l. c., str. 239, 240. Po Dimitzu je bilo l. 1790 v Ljubljani 25 odvetnikov, l. 1793 na Kranjskem 28 odvetnikov. Stanovi so prosili cesarja Leopolda II., da se število zniža na 12 ali 8, da se jim dá letna plača 1000 goldinarjev, dočim bi oni svoj zaslužek odrajtovali plačilni blagajni.

⁸⁹ Dimitz, l. c., str. 240.

⁹⁰ Dimitz, l. c., str. 240.

⁹¹ Dimitz, l. c., str. 240.

⁹² Dimitz, l. c., str. 237.

⁹³ Dimitz, l. c., str. 236.

naznanilo pismeno sodnemu izvršilnemu organu (*Weisbote*), ki je ob odprtih durih sklep javno oznanil. Nato še-le so zasedli prisledniki svoja mesta in razprava se je pričela.⁹⁴

Poleg gospodov in deželanov so bili podsodni ograjnemu sodišču vsi prelati in duhovniki,⁹⁵ ki so imeli pravico sedeti v deželnem zboru, in to v vseh temporalnih stvareh, ki niso spadale pred duhovsko sodišče, torej v tožbah radi terjatev, stanovskih zemljišč, dedščine itd.

Ograjnemu sodišču podsodni so bili tudi plemiči in deželani, ki n i s o imeli v deželi svojega domovališča, ako se je tikala tožba v deželi ležečega stanovskega zemljišča (*Landgut, Gült*), dalje če so sklenili pogodbo, iz katere je izhajala obveznost, v deželi pred tzv. »Landschadenbundom«, če si jim je pozivnica k sodišču vročila še v deželi in so šele potem odpotovali iz dežele, in slednjič, ako v deželi sicer niso bili stalno stanovali, pač pa večkrat tukaj bivali.⁹⁶ Sicer pa so bili podsodni ograjnemu sodišču tudi n e d e ž e l a n i, ki so imeli stanovsko zemljišče (vpisano v tzv. Gültbuch, t. j. knjigi stanovskih zemljišč), n. pr. nobilitirani meščani, v vseh zadevah, tičočih se teh zemljišč.⁹⁷

2. V ostalih civilnih zadevah je bila za gospode in deželane redna instanca d e ž e l n o g l a v a r s t v o. Zlasti je odločalo deželno glavarstvo v malotnih zadevah, če vrednost spornega predmeta ni presegala 10 funtov,⁹⁸ v sporih o retraktni pravici ne le ex iure consanguinitatis, marveč tudi ex iure et praerogativa deželanstva,⁹⁹ v posestnih tožbah, ako ni trajala posest že leto in dan¹⁰⁰ (na Koroškem 26 tednov),¹⁰¹ o tožbah proti gospodom in deželanom radi mezde, plačila pisarniških pristojbin, zdravniških in odvetniških honorarjev, funeralij,¹⁰²

⁹⁴ Obs., XI, XII.; D i m i t z, l. c., str. 237, 238.

⁹⁵ Obs. VIII.

⁹⁶ Obs. IX.

⁹⁷ Obs. IX., 3.

⁹⁸ Obs. X., 24. — »Res minutae«; okrog l. 1700 se je smatral 1 funt = 1 goldinar.

⁹⁹ Obs. X., 14—17; gospodje in deželani so imeli pravico prvenstvenega kupa na stanovskih zemljiščih sodeželanov.

¹⁰⁰ Obs. X., 11. Samo »Jahr- und Tags-Possess« utemeljuje possessorium ordinarium.

¹⁰¹ R e c h b a c h, Observationes, str. 67.

¹⁰² Obs. X., 9.

zakupnine, v sporih iz zadolžnic, v katerih se je deželno glavarstvo prorogiralo,¹⁰³ slednjič je odločalo o arestih in prepovedih proti gospodom in deželanom¹⁰⁴ in razsojalo o tožbah oskrbnika (*Pfleger*) proti zemljiškemu gospodu in nasprotno.¹⁰⁵ Spori o davkih, dež. nakladah (dacu), mitničini, kontribuciji so se obravnavali pred stanovskim odborom (*Verordnete Stelle*).¹⁰⁶

Deželno glavarstvo je odločalo v vseh zadevah kolegijalno pod predsedstvom deželnega glavarja oziroma njegovega namestnika v prisotnosti najmanj treh prisednikov.¹⁰⁷

3. V malih kazenskih stvareh gospodov in deželanov je sodil deželni glavar ali deželni oskrbnik kot njegov namestnik z v to odrejenimi plemiči in deželani navadno brez odvetnikov in sicer, ako je bil delikt notoričen, brez tožnika, ex officio, vedno pa summarissime »inspecta sola facti veritate«. To se je godilo zlasti pri dvobojih in nenamernih telesnih poškodbah.¹⁰⁸ V teh primerih je sodišče odločevalo z večino glasov in kaznovalo navadno z denarno globo. Ako pa je spoznalo to sodišče sodrugov, da je okrivljeni gospod in deželan zakrivil težko kaznjivo dejanje (*Malefiz*), je izreklo, da je v kazni in

¹⁰³ Obs. X., 21.

¹⁰⁴ Obs. X., 22.

¹⁰⁵ Rechbach, Observationes, str. 102.

¹⁰⁶ Obs. X., 26. — Na Koroškem je imel stanovski odbor tudi sodstvo »in omnibus causis« nad plačanimi dež. uradniki, ki niso bili deželani ali plemiči ter je bil njihova zapuščinska in varuška instanca. Odločeval je v vseh stvareh, ki so se tikale izvršbe (Spannung) na stanovska zemljišča (Gülten) in stanovske zemljiške knjige (Gültbuch). Tudi je imel stanovski odbor sodstvo nad mestom Celovec, ki ga je Maksimilijan I. daroval pleno iure deželi (Landschaft). V poslih stanovskih zemljišč je bila dopustna revizija proti odločbi stanovskega odbora na dež. zbor (gesamte Landschaft); proti odločbam v civilnih stvareh dež. uradnikov in mesta Celovca pa apelacija na n. a. vlado. (Rechbach, Observationes, str. 79—81). — Po Rechbachu (Observ., str. 114) je tudi na Kranjskem odločeval stanovski odbor o zadevah dež. naklad (daca) in o (spornih) pri- in odpisih stanovskih posestev, prav tako na Štajerskem (Rechbach, Observ., str. 59). Dočim pa je bila tukaj dopustna revizija na deželo (Landschaft), se more na Kranjskem pritožiti le pri dež. stanovih, ti dovolijo narok pred posebnim odborom, kjer se stvar znova razpravlja. Proti tej razsodbi ni nobenega pravnega leka več.

¹⁰⁷ Rechbach, Observationes, str. 104; Valvasor, IX., str. 5. Prvi jih imenuje »geschworne Herrn Land-Rät u. Beisitzer«, drugi le »Beisitzer«.

¹⁰⁸ Obs. IX., 5; Rechbach, Observationes, str. 44, 68, 69, 104, 105; Luschin, Oesterr. Reichsgesch., str. 457.

nemilosti cesarjevi (*»in Straf und Ungnad des Kaisers«*). Nato ga je izročilo mestnemu sodišču v Gradcu, oziroma v Ljubljani, ki je oblikovalo (formiralo) proces in izreklo sodbo. Ta ni bila dokončna, marveč je bilo treba, da se je o tem poročalo notranje-avstrijski vladi v Gradcu. Ta je sodbo ali potrdila ali *ex causis* limitirala. Končno se je poročalo dvoru; njegove odločbe je bilo treba počakati. Ako se je smrtna sodba potrdila, ga je deželni glavar s pritrdilom sodrugov javno degradiral, preden ga je izročil krvniku.¹⁰⁹ Na Koroškem je sodilo deželno glavarstvo, ki je imelo v tej deželi največjo oblast v kazenskih stvareh, tudi v težkih kriminalnih primerih, izvzemši *crimen laesae Majestates*, o katerem je, kakor tudi na Štajerskem in Kranjskem sodila neposredno notranje-avstrijska vlada.¹¹⁰

4. Plemiči nedeželani, t. j. nobilitirani, ki niso bili člani deželnih stanov (kakor tudi vsi cesarski in državni uradniki na Kranjskem in Koroškem, ki niso bili plemiči in deželani), so podsodni v vseh pravnih zadevah, izvzemši one, ki so se tikale stanovskih zemljišč (*Gült*), deželnemu glavarstvu.¹¹¹ Izvzeti so bili le plemiči, stanujoči v mestih, ki izvršujejo meščansko obrt; ti so bili podsodni mestnemu sodišču.¹¹² Pač pa sodi dež. glavarstvo tudi o kaz. stvareh župnikov in beneficijatov ces. ustanove in tujih prepotujočih plemičev.¹¹³

5. Po posebnem zgodovinskem razvoju je imelo deželno glavarstvo na Goriškem večjo sodno oblast nego v ostalih notranje-avstrijskih deželah. Deželno glavarstvo je sodilo plemiče, deželane in nedeželane v vseh civilnih in kazenskih stvareh. Predsedoval je deželni glavar ali deželni oskrbnik, prisedniki pa so bili gospodi in deželani, ki jih je volil deželni zbor vsako leto šest. V rednih civilnih pravadah je bilo potrebno pet, najmanj pa štirih prisednikov, v sumarnem postopku treh, najmanj pa dveh sodnikov. Dež. glavarstvo, ki se je kot sodišče imenovalo navadno »tribunal«, je bila tudi prizivna instanca za vsa nižja sodišča, tudi za mestno sodišče v Gorici.

¹⁰⁹ Beckmann, *Idea iuris*, str. 266; Rechbach, *Observationes*, st. 44, 45, 104, 105; Luschin, *Oesterr. Reichsgesch.*, 457.

¹¹⁰ Rechbach, *Observationes*, str. 67.

¹¹¹ Rechbach, *Observationes*, str. 45, 67, 102.

¹¹² Beckmann, *Idea iuris*, 178; Rechbach, *Observationes*, str. 46.

¹¹³ Rechbach, *Observationes*, str. 103.

V kazenskih stvareh je pritegnil deželni glavar k razpravi poleg letno izvoljenih prisednikov še nekaj drugih gospodov in deželanov.¹¹⁴

6. Proti sodbam deželnega glavarstva je bila v civilnih stvareh dopustna apelacija na notranje - avstrijsko v l a d o v Gradcu. To kolegijalno urejeno vrhovno reprezentanco deželnega kneza za notranje-avstrijske dežele je ustanovil nadvojvoda Karel 1563 na prošnjo notranje-avstrijskih stanov. Proti odločbam vlade se je mogla zaprositi revizija pri tajnem svetu vladarja (*Geheime Ratstelle*). Razen tega je bila notranje-avstrijska vlada revizijska instanca v kazenskih zadevah proti sodbam deželskih in mestnih sodišč ter deželnega glavarstva.

Bila pa je tudi prva instanca v vseh onih pravnih sporih, kjer je bila država stranka, n. pr. v tako zvanih pravnih komornega prokuratorja (*Kammerprokuratorsachen*), v zadevah, kjer so bili prihajali v poštev cesarski privilegiji; dalje so bili tej ustanovi immediate podsodni člani vladinega kolegija in dvorni uradniki; za te je tvorila vlada tudi zapuščinsko in varuško oblast.¹¹⁵

7. Od 14. stoletja dalje, se je razvilo v bivših notranje-avstrijskih deželah tudi za plemiče posebno kazensko sodstvo v vseh onih zadevah, ki so bile v zvezi z rudniki. Razvoj rudarskega sodstva je bil v posameznih deželah različen.

Na Kranjskem je bil poleg krajevnih rudarskih sodnikov (*Unterbergriechter*) postavljen l. 1573 višji rudarski sodnik (*Oberbergriechter*). Ta naj bi vsake kvatre (*Quatember*) objezdil vse rudnike in fužine in izvrševal rudniško in rudarsko policijo. Po tzv. karolinškem rudarskem redu z dné 30. jan. 1576 naj bi bil višji rudarski sodnik prva instanca v vseh rudarskih zadevah, izvzemši težke kazenske stvari, zlasti za spore med rudniškimi lastniki (*Gewerke*). Proti njegovim razsodbam je bila dopustna

¹¹⁴ Re ch b a c h, Observationes, str. 117—121; prim. gledé pravosodstva na B o v š k e m, str. 146, 147; C z o e r n i g, Das Land Görz und Gradiška, str. 834 sl.

¹¹⁵ B e c k m a n n, Idea iuris, str. 397—404; R e c h b a c h, Observationes, str. 1—43; L u s c h i n, Oesterr. Reichsgesch., str. 457. Luschinova trditve, da je bila n. a. vlada prva instanca za nestanovsko plemstvo, je pomotna tudi za Štajersko. Prim. R e c h b a c h, Observationes, str. 45. — P l a n e r, Recht und Richter, str. 97 sl.

pritožba na deželnega vicedoma. Tretja instanca je bila notranje-avstrijska vlada skupno z dvorno komoro.¹¹⁶

Na Koroškem in Štajerskem je bil razvoj v toliko različen, da je bila kompetenca krajevnih rudarskih sodnikov večja; imeli so sodstvo prve instance v rudarskih zadevah. Vrhovni rudarski sodnik (*Obrist-Bergmeister*) na Koroškem in Štajerskem je bil že prizivna instanca.¹¹⁷

8. Navedene sodne instance za plemiče in višjo duhovščino s pretežno stanovskim značajem so v vseh bivših notranje-avstrijskih deželah naenkrat prenehale, ko je bila vlada sredi 18. stoletja prisiljena vsled propada deželnih stanov in njihovih institucij postaviti na njihovo mesto nove državne ustanove. Te je zahteval že duh časa in lastno stremljenje vlade po centralno urejeni državni upravi. Grof H a u g w i t z je izvršil te reforme tudi v naših pokrajinah. L. 1747 je postavila vlada v poedinih deželah kameralno-, komercialno- in politično reprezentančo, t. j. ces. dež. vlado. Tej so podredili l. 1748 ustanovljene okrožne urade (*Kreisamt*). Repräsentanci so pridružili »z reprezentanco združeno deželno sodišče« (*mit der Repräsentation vereinigtes Landrecht*) z deželnimi svetniki (*Landrat*) kot sodniki, ki jih je država postavila. Na čelu reprezentance je stal deželni glavar, ki je bil hkrati tudi vodja še preostale stanovske uprave. Vse prej deželnemu glavarstvu in ograjnemu sodišču podsodne stvari so se, vsaj na

¹¹⁶ Alfons Müllner, *Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien*, 1909, str. 132—196 (zelo obširna in zanimiva zgodovina postanka in razvoja rudarskega sodstva na Kranjskem, v kateri pogrešamo le natančno opredelbo kompetence); Valvasor, III., str. 383; Rechbach, *Observationes*, str. 113; Globočnik, *Ueberblick der Verwaltungs- und Rechtsgeschichte des Landes Krain*, 1888 (poseben odtis iz Laibach. Ztg.), str. 20, 21; Globočnik, *Uebersicht der Verwaltungs- und Rechtsgeschichte des Landes Krain*, 1893, str. 67, 68, 120.

¹¹⁷ Beckmann, *Idea iuris*, str. 40, 41; Rechbach, *Observationes*, str. 60, 78.

Ostanki kavzalnega sodstva duhovskih sodišč, ki je bilo v prejšnjih dobah precej razsežno, so za našo dobo še premalo preiskani, da bi mogli njihovo kompetenco za ta čas določno opredeliti (prim. Globočnik, *Ueberblick der Verwaltungs- und Rechtsgeschichte des Landes Krain*, 1888, poseben odtis iz Laibacher-Ztg., str. 24 sl.). — Isto velja za židovska sodišča. (Prim. Planer, *Recht u. Richter*, str. 23, 56.)

Štajerskem, podredile »združenemu deželnemu sodišču.«¹¹⁸

Kot prizivna instanca se je ustanovila apelacijska komora (*Appellationskammer*) v Gradcu za Štajersko in Koroško, v Ljubljani pa za Kranjsko, Goriško in celo Primorje z Reko vred; bili sta neodvisni od notranje-avstrijske vlade. Revizijska instanca je bil tajni svèt (*Geheimer Rat*) v Gradcu.

Ograjno sodišče je bilo prestalo. Vicedomski uradi so prenehali; njihove politične agende so prešle na reprezentanco, sodni posli pa na deželno sodišče.

Leta 1782 se je izvršila popolna ločitev sodstva od uprave. Ustanovila so se c. kr. deželna sodišča (*k. k. Landrechte*) v posameznih deželah, in sicer za Koroško in Kranjsko skupaj v Ljubljani (*Kärntner-krainisches Landrecht*), ki sta se pa 1791. zopet ločila v dvoje samostojnih sodišč, v Ljubljani in Celovcu. Hkrati sta se deželni glavarstvi, to je deželni vladi v Ljubljani in Celovcu združili s skupnim gubernijem v Gradcu. Kot sodna apelacijska instanca se je ustanovilo prizivno in kriminalno višje sodišče (*Appellations- und Kriminalobergericht*) v Celovcu za vse notranje-avstrijske dežele.¹¹⁹

¹¹⁸ Planer, Recht u. Richter, str. 72.

Na Kranjskem sta delovali sodišče dež. glavarstva (*landeshauptmannschaftliches Gericht*) in ograjno sodišče vsaj l. 1747 še ločeno. Od cesarja imenovani dež. svetniki so poslovali poleg starih prisednikov teh sodišč in so sodili tudi v ograjnem sodišču. Pri tem se je za prehod k novim razmeram razloček med »dež. in dvorno pravdo« odpravil in postopek okrajšal. (Raigersfeldovi spisi, fasc. XX. v Narodnem muzeju v Ljubljani.)

¹¹⁹ Planer, Recht und Richter, str. 72, 73. Prim. za to dobo tudi: Sigmund Adler, D. adelige Landrecht in Nieder- u. Oberösterreich u. die Gerichtsreformen d. XVIII. Jahrhunderts; Robert Bartsch, Wiener Gerichte im Vormärz, oboje v Festschrift zum 31. Deutschen Juristentag, 3.—6. Sept. Wien, 1912, in posebna odtisa; Luschin, Oesterr. Reichsgeschichte, str. 529 sl.; Alphons Domin-Petrushevecz, Neuere österr. Rechtsgesch., str. 32 sl.

Glede apelac. komore v Ljubljani, ki se doslej še nikjer ni omenila: Raigersfeldovi spisi, fasc. XVII v Narodnem muzeju v Ljubljani; glede zgodovine ostalih reform sodstva za dobo Marije Terezije, ki za n.-a. dežele še nikakor ni pojasnjena, gl. tudi Raigersfeldove spise, fasc. XX in XXI.

Uredba sodstva podložnih kmetov v patrimonijalnih sodiščih in meščanov v mestnih sodiščih¹²⁰ pa je ostala skoro neizpremenjena, in sicer v onih delih, ki so tvorili nekdanjo francosko Ilirijo, do francoskih reform, v ostalih delih pa do l. 1848.¹²¹

Résumé.

Aperçu des tribunaux dans les provinces slovènes du 16e au 18e siècle.

Dans les provinces de l'Autriche Intérieure (Carinthie, Styrie, Carniole et Gorica), habités par les Slovènes, il y avait, du 16e au 18e siècle, quantité de tribunaux. Il y en avait, d'abord, plusieurs pour les diverses classes, puisqu'on été jugé par confrères. Puis, les souverains s'efforçaient à centraliser la justice et à introduire des juges, nommés par eux ou, au moins, placés sous leur influence. Comme, cependant, plusieurs classes, spécialement la noblesse, s'y opposaient, les souverains ne pouvaient exécuter leur dessein que graduellement, et pour cette raison il y avait plusieurs tribunaux différents même pour une classe. Auprès des anciens tribunaux du peuple, qui lentement s'effaçaient, il y en avait d'autres qui correspondaient, plus ou moins, aux tendances des souverains. Une revue — tant que possible simplifiée — de ces tribunaux est donc nécessaire. Nous la donnerons d'après les classes principales qui entraient alors en considération: les paysans, les bourgeois, les nobles.

I. Pour les paysans, nous avons les tribunaux suivants:

1 la justice seigneuriale, qui s'étend fortement depuis le 16e s.; elle jugeait toutes les causes civiles et les causes criminelles moins importantes;

2 le »kvaterni sod«, tribunal du peuple, appelé d'après les Quatre-Temps, qui traitait les mêmes affaires que la justice seigneuriale. Il jugeait habituellement sous la présidence du seigneur ou de son délégué dans l'assemblée des juges du peuple d'un district déterminé, et s'assemblait les semaines des Quatre-Temps d'après les coutumes locales. Ses rapports avec la cour de justice patrimoniale ne sont pas encore tout à fait éclaircis.

¹²⁰ Kot pritožbena instanca podložnikov-kmetov se je ustanovilo najpreje »iudicium delegatum in causis subditorum«; od l. 1748 sem so se obravnavale pritožbe pri okrožnih uradih. (Raigersfeldovi spisi, fasc. XXI v Narodnem muzeju v Ljubljani.) V kazenskih stvareh so bila zanje pristojna še vedno deželna sodišča. Glede razširjenega kazenskega sodstva mestnih sodišč gl. Dom̃in-Petrushevecz, Neuere österr. Rechtsgesch., str. 168 sl.

¹²¹ Gl. moje, Kraljestvo Ilirija, str. 127 sl.

3 les tribunaux provinciaux, qui jugeaient les causes criminelles graves (*causae maiores*). Ils étaient administrés par les seigneurs, auxquels le souverain conférait la juridiction criminelle pour plusieurs seigneuries, et étaient divisés en tribunaux privilégiés et non privilégiés: les premiers pouvaient indépendamment condamner à mort, les seconds devaient appeler le juge criminel provincial (*Bannrichter*) qui présidait l'audience.

4 Au près de ces tribunaux généraux, les paysans avaient encore des tribunaux spéciaux: les »*vinogradski zbori*«, tribunaux des vigneron, et les »*povšji sodi*«, tribunaux pour les affaires concernant la chasse aux loirs.

Les »*vinogradski zbori*« traitaient les causes administratives communes et jugeaient toutes les causes civiles ainsi que les causes criminelles moins importantes, relatives aux vignes de leur district, concernant non seulement les paysans mais aussi seigneurs, ecclésiastiques etc. qui possédaient des vignes sur la montagne du seigneur et étaient sous sa »*baguette de la montagne*« (»*gorska palica*«).

Les »*povšji sodi*« traitaient toutes les affaires concernant la chasse aux loirs, en usage spécialement en Basse-Carniole.

5 Les tribunaux impartiaux (arbitraux) étaient des tribunaux extraordinaires, qui se réunissaient habituellement seulement quand le seigneur lui-même participait au conflit, et qui traitaient aussi toutes les causes plus ou moins importantes que ne pouvaient pas traiter les tribunaux du peuple. Cette espèce de tribunal existait aussi pour les autres classes.

Le tribunal d'appel des paysans était en général la capitainerie provinciale (*Landeshauptmannschaft*).

II. Pour les bourgeois et pour tous les habitants de la ville, il y avait pour toutes les causes civiles et criminelles les tribunaux municipaux. Le tribunal d'appel contre les jugements des tribunaux municipaux étaient, en Carinthie et en Carniole, le *vicedom* de la province, en Styrie, le seigneur de la ville et le gouvernement de l'Autriche Intérieure à Graz.

III. Pour les nobles, qui étaient membres de la diète provinciale, nous avons dans chaque province, à l'exception de Gorica, pour les causes civiles le tribunal »des barres« (*Schranengericht*). Ce tribunal s'était développé du *Landthaiding*, tribunal provincial, s'assemblant à certains jours sous la présidence du souverain ou de son remplaçant, et du *Hofthaiding*, tribunal pour les nobles, qui se réunissait en cas de besoin sous la présidence du souverain ou du président de la cour aulique. Pour cette raison, il y avait deux manières de procéder, séparées, aussi temporellement. Le droit de la province (*Landrechte*) était en général *iudicium petitorium*, le droit de la cour (*Hofrechte*) *iudicium possessorium*. Le président du tribunal était le capitaine provincial

ou son remplaçant, les assesseurs, seigneurs et membres de la diète provinciale, nommés à permanence.

La capitainerie provinciale (Landeshauptmannschaft) jugeait les causes criminelles et les causes civiles moins importantes ainsi que les causes administratives de nobles, membres de la diète provinciale, et toutes les causes des nobles, qui n'étaient pas membres de la diète provinciale, sous la présidence du capitain provincial ou de son remplaçant; les assesseurs étaient nobles de la province.

Le tribunal des mines, organisé différemment dans les diverses provinces, était, depuis la fin du 15e s., tribunal spécial en affaires minières aussi pour les nobles.

Le tribunal d'appel pour les causes civiles et criminelles des nobles était le gouvernement de l'Autriche Intérieure à Graz.

Au milieu du 18e s., quand l'état des choses demandait un nouveau règlement, les tribunaux pour les nobles furent réformés. Le tribunal provincial, organisé par l'État, devait juger les causes civiles et criminelles, les tribunaux des villes et des paysans, cependant, restaient les mêmes, dans la partie des provinces slovènes, formant l'Illyrie française, jusqu'aux réformes françaises, dans les autres parties jusqu'en 1848.

Univ. profesor dr. Gjorgje Tasić:

Jesu li ministri činovnici?

Ovo pitanje nam služi kao primer veoma karakterističan za naklonost pravnika da pojmove i principe shvate »statistički«, t. j. kao apsolutne, kao odgovarajuće stvarnosti na jedan apsolutan način tako da ona može biti pomoću njih obuhvaćena i šta više deducirana u potpunosti.¹

Ova naklonost opaža se naročito kod pravnika iz ovih razloga. Na prvom mestu, što je, pod uticajem ideje svemoćnosti zakonodavca i potpunosti (savršenosti) njegovog dela, zakona, dedukcija dobila preterani značaj.² Pravnici su sebi stvorili veru da se iz nekoliko osnovnih opštih pojmova i principa daju izvući rešenja za sva moguća konkretna pitanja, na siguran i nesumnjiv način. Na drugom mestu razlog je, što pravo više ili manje u svima svojim sferama posmatra stvari na izvesnoj distanci, po jednom kriterijumu koji pogadja, p r o s e č n o, a ne individualno »živo«, dakle što ih posmatra »apstraktno«. Pravniku se pak čini pri primeni norama na konkretne slučajeve, gde ima mnogo puta i, u jednom smislu, uvek, da kaže d a i l i n e, da mu može pružiti izvesnost koja mu je potrebna — samo logika koja pojmove oštro odvaja.

Nema sumnje da tu ima dubljih razloga, dubljih nego su to izvesne dogme i verovanja, politička ili socialna — kakva je

¹ To bi bila naklonost ka tzv. realizmu ontološkom. Njega g. R e n a r d definiše tako da je po njemu »pojam jedna stvarnost savršena, potpuna, dovršena; za neke, pojmovi bi imali monopol stvarnosti . . .« (La valeur de la Loi, 1928, p. 32).

² Dakle ja priznajem da ona ima važnu ulogu u pravu. V. o tome članak: Das Logische im Recht. Von Julius Moor, Professor der Rechtsphilosophie an der Universität Szeged (Ungarn), (Sonderabdruck aus der »Internationalen Zeitschrift für Theorie des Rechts« II. B. 3. H. Brünn, 1928), gde je naročito jasno predstavljen značaj dedukcije.

ona o svemoćnosti zakonodavca — kao i priroda i potrebe prava kako smo to pokazali. Njih ćemo naći u naklonosti samog našeg razuma, u osobini ljudskog duha da bude zaveden iluzijom da svojom logikom i čak i z svoje logike, može da objasni pojave u svetu. To je pretpostavka, bez koje se ne daju razumeti drugi razlozi, gore navedeni, za naklonost pravnika da statički misle. Čini mi se da će ostati kao jedan od pozitivnih rezultata moderne filozofije (nekoliko pravaca u njoj koji karakterišu moderno doba), što nam je otkrila da su naši pojmovi samo funkcionalne vrednosti, da su oni perspektive u ovom ili onom pravcu, relativni prema sistemu, u kome imaju svoje mesto, odn. prema celini, koja nije nikad apsolutna u kojoj se posmatraju. Oni služe samo kao izvesne stanice na putu ka daljem teoretskom saznanju i praktičnoj orijentaciji čoveka, kao oslonci i pomoćni instrumenti za njegovo napredovanje u saznanju i u praktičnoj pobedi prirode i društva.³

Za naše pitanje je karakteristično da se tu i nesvesno uzima za polaznu tačku da ima samo dvoje: ministri su činovnici u potpunosti i ministri nisu činovnici u potpunosti. Našavši oslonca u činjenici da se ministri od strane zakonodavca tretiraju kao činovnici, u materialnom pogledu, zaključilo se da su oni u opšte činovnici kao da se ta dva pojma potpuno poklapaju, i ako se oni samo delimično poklapaju. Tu je iluzija u tolikoj meri moćna, da se ispuštaju iz vida pozitivnopravni propisi veoma važni, da se zaboravlja na to da se izuzeci, barem po tradicionalnom mišljenju, tumače restriktivno.

Tu se čini inače još i ta pogreška da se ne razlikuje teoretsko od praktičnog gledišta. Medjutim prva stvar koja ima da se učini u ovom slučaju, ako hoće da se dodje do jednog pravilnog i sigurnog rezultata, jeste da se napravi razlika između teoriske i pozitivnopravne strane ovoga pitanja. Po teorijskoj strani ono glasi, da li se ministar može smatrati kao činovnik. Ovde nije mesto da razvijemo naše mišljenje o tome u vezi sa podelom francuske teorije na vlasnike (*gouvernants*) i agente (*agents*) kao i sa analognom podelom nemačke teorije i teorije u opšte (svih naroda) na vladu i upravu. Reći ćemo da je po našem

³ U vezi s tim vidi članak Dr. J. Spektorskog, *Evolucija pravne sistematike* (Arhiv za pravne i društvene nauke, april 1928) kao i moje napomene u prikazu knjige dr. T. Živanovića, *Konstrukcija trodeobnog sistema Krivičnog Prava i t. d.* (Arhiv, mart-april 1927).

mišljenju ministar jedan politički organ i po svom položaju, svom odnosu prema Kralju i Parlamentu odn. po načinu na koji dolazi na položaj i ostaje na njem, kao i takodje po svom poslu koji obavlja jer je on taj koji daje direktive u radu i u njemu je koncentrisan rad njegove grane na ovaj ili onaj način.

Sa pozitivnopravnog gledišta to ne isključuje da bi ministar bio podvrgnut izvesnim odredbama činovničkog zakona i da se u pogledu svojih ličnih, materialnih prava tretira kao drugi činovnici, i još manje da važe izvesne opšte odredbe o svima službenicima. Sa gledišta pozitivnog prava ne smemo se obmanuti našim klasifikacijama, koje su uvek samo aproksimativne. U istini, ministar čak i oglašen kao činovnik on je samo više ili manje podvrgnut propisima kojima i drugi činovnici; a oglašen za politički organ, on može po ovoj ili onoj strani biti takodje podvrgnut propisima kojima i činovnici, i da se po dotičnoj strani prema tome smatra za činovnika.

Medjutim naš zakonodavac, čije gledište hoćemo ovde da utvrdimo, u tom pogledu ne pokazuje jednu odredjenost. Kad on na jednoj strani kaže (čl. 1. zakona o činovnicima građanskog reda) da za ministre ne važe drugi članovi zakona o činovnicima osim čl. 27, 46 i 247 i odredbe o penzijama, a s druge ih naziva činovnicima, odn. službenicima — onda je to na prvi pogled neka protivrečnost. U istini, zakonodavac ih može obeležiti i činovnicima, u koliko nam svi gornji članovi pokazuju da i oni, kao i činovnici imaju tri stanja (aktivno stanje, stanje u penziji i stanje na raspoloženju) i njihove godine činovničke službe mogu se pretvoriti u ministarske i ministarske u činovničke. Iz toga još ne izlazi da su oni činovnici u opšte i da su oni to u rezultatu. Nema sumnje da sam fakt da nije njihovo stanje rezervisano za jedan specialan zakon ne znači da oni nisu činovnici; ali obično će se rezervisati jedan specialan zakon za kategorije drukčije nego što su one predviđene u dotičnom zakonu. I, sem toga, da bi oni bili činovnici potrebno je da zadrže izvesne osobine i u specialnom zakonu, koji bi se doneo. I to je ono što je odlučujuće. Ali ministri, koji dolaze po poverenju, i odlaze kad ga izgube u Parlamentu ili kod šefa izvršne vlasti, već se po tome bitno razlikuju od sviju drugih činovnika dobijajući obeležje političkih organa.

Drugi propisi, koji se navode kao dokaz da su ministri činovnici ništa više ne mogu da nam pruže. Čl. 167 fin. zak.

1926/27 pokazuje nam isto što i ostali. Ministar, koji plaća porez — jer tu se radi o plaćanju poreza — smatra se činovnikom v a n k a t e g o r i j a. Čl. 41. zak. o budž. dvanaestinama za avg.-nov. 1927 naprotiv baš potvrđuje da za ministre važi nešto savršeno drukčije. Na ime u pogledu jednog od važnih uslova za vršenje državnih funkcija u opšte — uslova koji nije vezan samo za činovničku službu — donet je d r u k č i j i propis za ministre nego za druge činovnike. Čl. 248. Z. Č. određuje da poslanici na strani imaju rang i položaj ministara. Time nije sebe stavio zakonodavac pred dilemu da prizna ili da su ministri činovnici ili da poslanici na strani nisu činovnici. Jer poslanici na strani mogu biti činovnici, pa da za njih ipak mogu da važe propisi o rangu i plati, koji i za ministre. Ako bi se htelo da pojam ranga i položaja protumači na kakav drugi način, izašlo bi samo to da ministri na strani jesu ministri a nisu činovnici. Ono, što je tu glavno, jeste kakve će posledice proizaći za ministre n a s t r a n i, a ne i za ministre (obične). Najzad što se tiče čl. 73. Ustava koji ubraja ministre u činovnike (izuzetno ih tretirajući kad budu izabrani za poslanike), valja ga razumeti u vezi s drugim članovima Ustava. U ovome slučaju, istina, oni su obeleženi kao činovnici; ali oni to i mogu s obzirom na to da su oni obeleženi drugim propisima kao činovnici, propisima koji se odnose na njihovo materialno stanje. Jer mi se možemo služiti r e l a t i v n i m pojmovima, samo ako pri tome dobro pazimo da su oni relativni i u svom daljem rezonovanju ne načinimo ih apsolutnim i pogrešno iz toga izvlačimo zaključke. Takvim pojmovima tim pre može se služiti zakonodavac, koji neće i ne može strogo naučno da sistematizuje (koji čak, iz dovoljno opravdanih razloga koje ne možemo ovde razvijati, i ne treba). U ostalom, on je u ovom slučaju, kao i u nekim drugim, mogao samo iz opreznosti reći da za ministre ne važi propis koji važi kao pravilo za činovnike, ili obrnuto da on važi i za njih uvršćujući ih pri tome u činovnike. Jer mogao bi pretpostaviti da će ih oni koji ih budu primenjivali smatrati, odn. obrnuto da ih neće smatrati, u konkretnoj situaciji kao činovnike.

Sva ova diskusija nije, međjutim, bez praktičnih posledica u pozitivnom pravu. Kada je zakon ograničio primenu zakona o činovnicima na određene njegove članove, numerično ih navodeći, onda se po tradicionalnom tumačenju takvih slučajeva

(izuzetaka) ne može uzeti da za ministre važe i drugi propisi ovoga zakona. To što ih je nazvao činovnicima u članovima, čije je važenje proširio i na ministre, može samo da znači da ih on smatra za činovnike, i pored toga što je odredio da za njih važe samo dotični članovi. Tu ne možemo tražiti nikakvu protivrečnost. Jer sasvim je moguće da ih neko smatra kao činovnike sa teoretskog gledišta, a da ih praktično tretira samo po izvesnoj strani kao činovnike i da isključi šta više primenu većine članova. Zbog čega? Zbog toga, što bi članovi, koji se primenjuju na ministre, po njegovom mišljenju davali ovima u dovoljnoj meri karakter činovnika. Druga je stvar u koliko bi to mišljenje bilo opravdano. Ali mi imamo prava da konstatujemo da zakonodavac nije do kraja predvideo sve situacije i da institucije nije sagradio dosledno i potpuno. Tako n. pr. fali norma koliko može trajati stanje na raspoloženju kod ministra. Iz toga, jer zakonodavac nije to predvideo, t. j. jer nema nikakvog propisa, ne može se zaključiti da i nema nikakve norme i da prema tome zakonodavac ne sme uneti ono čega nema. Tako zaključuje medjutim Dr. Ž. Milađinović (koji inače sasvim pravilno, teoretski, obeležava ministra kao politički organ). U istini, kad zakonodavac nije rekao ništa, onda to znači da on nije regulisao pitanje. Da se zaključi da ministar na raspoloženju ima da ostane trajno u tom stanju, odn. dokle ne stekne pravo na penziju — treba dokazati postojanje jedne norme, iz koje se to ima deducirati. Gde je ona? Pošto je nema, onda ostaje kao oslonac ideja stečenog prava, koja je u stvari prirodno-pravna koja nije pozitivno-pravna i koja nas se ovde ne tiče. U ovom slučaju traži se, šta više, da se činovniku zagarantuje buduće pravo koje se tek stvara. Da bi se moglo govoriti u opšte o povredi stečenog prava, potrebno je da je ono već istečeno na osnovu jednog zakonskog propisa.

Sigurno i jedino moguće rešenje bi bilo ono, koje bi našlo oslonca u zakonima. Ali mi se ovde nalazimo pred jednom prazninom zakonskom. O toj stvari nema nijednog propisa. Medjutim mi moramo naći jedno rešenje, negativno ili pozitivno. Ne bismo morali samo u slučaju, ako bi u našem pravu važio sistem *référé législatif*, t. j. sistem po kome bi zakonodavac rezervisao za sebe pravo da popunjava, samo on i niko drugi, zakonske praznine. Istina da nigde ni u Ustavu ni u

zakonima nije rečeno ni jedno ni drugo — u sadašnjem Ustavu nije ništa rečeno izrično ni o tome da li zakonodavna vlast ima pravo autentičnog tumačenja. Ali danas je iz razloga pravne sigurnosti i brzine u radu pravo popunjavanja praznina od slučaja do slučaja priznato u praksi organima, koji primenjuju zakone, i u poslednjoj instanci sudovima.⁴

Hteli ne hteli, dakle, mi se nalazimo u situaciji da moramo usvojiti jedno od dva rešenja: bilo rešenje da se ministri ne mogu nikada otpustiti iz službe dokle su na raspoloženju, t. j. da ostaju trajno u tome stanju, bilo da mogu.

Po čl. 1 Z. Č. propisi o raspoloženju ne važe za ministre. No ovo nema nikakvih praktičnih posledica, što se tiče same mogućnosti stavljanja na raspoloženje, jer čl. 247. istog zakona, koji je došao da zameni posebni zakon o tome od 31. marta 1923, pokazuje jasno da ministri mogu biti stavljeni na raspoloženje. To će biti, nema sumnje, ostupeli ministar, pošto ministar u aktivnoj službi zavisi samo od poverenja Parlamenta i Kralja. Ali to ima posledica za gore postavljeno pitanje, na ime za vreme trajanja. Nemoguće je primiti da ministar može ostati trajno na raspoloženju, jer takva jedna privilegija morala bi biti predviđena, kao i druge, koje imaju ministri, i s druge strane takav jedan teret za državnu kasu ne može se pretpostaviti. Ostaje dakle da je rok odredjen (ograničen); u ovom slučaju mesto da organi koji primenjuju zakon slobodno odredjuju to vreme, valjalo bi uzeti da važi isti propis koji i za činovnike. To bi bilo, izgleda, najpravičnije i najcelishodnije.

Neka se ne varamo ovde. Popunjavanje koje ovde činimo nije nikakva dedukcija, već samo praktično ocenjivanje šta bi valjalo uzeti kao najbolje u nedostatku zakonske odredbe. Što se tiče analogije, ako o njenoj upotrebi ovde u opšte može biti reči, ona je u toliko upotrebljena u koliko državni i socialni interesi i u ovom slučaju, kad je reč o ministrima, ne dopuštaju da jedna služba bude u jednom izvanrednom položaju.

⁴ Ovde ostavljamo na stranu pitanje da li bi sudovi odista bili poslednja instanca i, ako su, po čemu su to. Verovatan razlog bi bio u tome, jer su oni činioc koji je na prvom mestu pozvan za zaštitu zakonitosti i u tome da i u »normalnim« slučajevima sudovi imaju veliku aktivnu ulogu.

Teorija da je ministar činovnik tu nam ne može pomoći, jer i ako važe odredbe zakona o činovnicima o njegovoj plati i penziji, one su materialno drukčije, i sasvim bi bilo moguće da bi i ovde, kad je reč o trajanju stanja na raspoloženju, bile takodje drukčije. U tome cilju je potrebno odmeriti dobro celu stvar s obzirom na sve momente u pitanju, a koje smo mi istakli, pa doneti zaključak.

Ima još puno pitanja vezanih za ministre na raspoloženju, koja zaslužuju pažnju sa gledišta tumačenja zakona; ali ovde nije naše da ih ispitujemo. Mi ćemo se zadržati samo na jednom od njih.

Reč je o tome da li general (aktivni), koji postane ministar može i dalje ostati generalom u aktivnom stanju ili na raspoloženju.⁵

Ovo je pitanje rešeno zakonom o ustrojstvu Vojske i Mornarice od 1923. Rešeno je na taj način da oficir može biti na raspoloženju, t. j. ne vršiti svoju službu, najviše 3 meseca, izuzev vojvode (V. Čl. 109. i čl. 110. citiranog zakona). Po isteku toga roka on mora vršiti svoju službu ili prestati to biti. Kad postane dakle ministar, jedan general po isteku od tri meseca prestaje to biti, pošto očevidno nema nikakvih razloga koji bi govorili da je to potrebno za vršenje ministarske službe. Ali dotle on bi mogao biti na raspoloženju. Istina, da čl. 110. govori o tome da »je oficir na raspoloženju ministru vojnom«. Ali to ne menja stvar pošto jedan oficir može biti ministru na raspoloženju po objektivnim potrebama službe, odn., ako to proširimo putem analogije, interesima državnim. Glavno je da je

⁵ Od ovog pitanja valja razlikovati pitanje da li vojnik (general) može zauzeti još koje drugo ministarstvo sem ministarstva vojnog. Ovo pak pitanje u stvari se ima da rasčlaniti na tri razna pitanja. Na prvom mestu radi se o tome da li se može pored ministra vojnog uvesti još koje drugo stručno lice u vladu. Na drugom mestu radi se o tome da li to stručno lice može biti uzeto iz vojske. I na trećem mestu da li je izbor toga lica stavljen u discrecionu vlast kraljevu. Ono što nam izgleda nemogućim i kod nas, to je ovo poslednje, pošto je praksa bila stalno suprotna, i upravo stvorilo se jedno običajno pravo da kralj ima discrecionu vlast samo u pogledu ministra Vojske i Mornarice. Moguće je međutim ne samo prvo nego i drugo, i to iz razloga, jer uzimanje stručnog lica iz vojske nikako ne mora značiti davati mogućnosti uticaju vojske, koja se u jednom demokratskom sistemu u opšte ima da drži neutralno. Od toga dakle da li to znači ili ne znači uticaj vojske prema konkretnoj političkoj konstalaciji, zavisi i odgovor.

takva mogućnost data, i da ona nije nikako stvar čudi i dobre volje već potreba državne funkcije. Istina da bi se mogla povlačiti neka razlika između raspoloženja iz zakona o činovnicima i ovog. Ali ni tu se ne može naći nikakva principijelna razlika. Ostaje prema tome da se vidi da li u tom roku (od 3 meseca) general postavši ministrom ne mora kidati svaku vezu sa svojom službom. Da ministar ne može ostati i dalje oficijom, argumentiše se time da su činovničko stanje i ministarsko nepodudarni. Ne može biti jedno lice ministrom, koje je zavisno od zapovesti vojnih vlasti i odgovorno je disciplinski i krivično nadležnim vojnim institucijama (Argument u Parlamentu poč. prof. Polića). Ali dodaje se još jedan argument koji se deducira iz toga da je ministar takodje činovnik, tako da jedan činovnik koji postane ministrom biva samo unapredjen. Unapredjenje pak znači, kao što je poznato, napuštanje nižeg ranga i službe za viši rang i službu. (To je argument dr. L. Kostića). Sa našeg gledišta, gore izloženog, o pitanju je li ministar činovnik, mi možemo lako ministra smatrati u ovom položaju, ne više kao činovnika, već kao narodnog poslanika. U ovom položaju, ministarsko zvanje nam liči na zvanje poslanika, i prema tome ono bi moglo imati isti efekt kao i izbor za narodnog poslanika, t. j. ministar bi se imao kao činovnik da stavlja na raspoloženje. Razume se da se ovakvo rešenje može primiti jedino pod uslovom da status činovnika na raspoloženju nije u suprotnosti sa parlamentarnim režimom. Ali on i nije u suprotnosti. Tu može biti izvesnih nezgoda. Ali u svakom slučaju, ako se pojam stanja na raspoloženju suzi na ono, što ostaje u saglasnosti sa neophodnim uslovima za pravilno vršenje nove funkcije i sa načelom podele vlasti, one ne mogu biti velike. Sem toga, ako se uzme da se stanje na raspoloženju ima da smatra isto onakvim kakvo je kad jedan činovnik postane narodni poslanik (čl. 126. treća alineja), onda nema prepreke da se pojam raspoloženja ne shvati u saglasnosti sa neophodnim uslovima za pravilno vršenje nove funkcije i sa načelom podele vlasti.

Kad je ministarska služba ovde približena poslaničkoj, onda tu nema nikakve primene čl. 94. Z. Č. koji ne dopušta da činovnik vrši drugu službu koja bi ga smetala u vršenju njegovih stalnih dužnosti. Valja samo obratiti pažnju na dve stvari. Najpre na to da general na raspoloženju ne vrši svoju službu

i da se praktično mnoge odredbe koje bi došle u koliziju sa odredbama koje se odnose na ministra koji vrši svoju funkciju, ne primenjuju (t. j. nema ju prilike da se primenjuju). A za tim valja isto tako obratiti pažnju na to da mi imamo prava da baš, i ako nastupa kolizija, stavimo u prvi red norme koje se odnose na službu koja se vrši. Takve situacije nisu retke u pravu. Ja sam imao prilike da razvijem svoju teoriju o kolizijama, i imao sam sreće da je nadjem potvrđenu od novijeg uglednog francuskog pravnog filozofa g. Renarda, koji joj daje, oslanjajući se na francusku praksu veliki značaj.⁶

*

Pitanje je li ministar činovnik kod nas ima čitavu jednu svoju istoriju.

Ovo pitanje u srpskom pravu (pre rata) raspravljao je opširno g. dr. K. Kumanudi i rešio ga u pozitivnom smislu.⁷ Ali čini nam se da je njegov interes bio više pozitivnopravni, i ne može se naći nijedan njegov zaključak, koji bi se mogao obeležiti pogrešnom dedukcijom ili apriorističnim.

Kad se pogleda, međjutim, kritično šta znači to upravo da je ministar činovnik kod glavnog pretstavnika ove ideje pod Vidovdanskim Ustavom g. S. Jovanovića, videće se da je po njemu ministar činovnik u koliko po zakonu i za ministra postoje tri stanja: aktivno, u penziji i na raspoloženju, i pretvara činovničke godine službe u ministarske i obrnuto.⁸ »Ali, ako većina odredaba činovničkoga zakona nije primenljiva na ministre, otuda još ne izilazi da ministarska služba nije činov-

⁶ Odgovornost prava po principu jednakosti tereta (aprila, marta 1923, str. 99—104). V. G. Renard, napred cit. delo, septième leçon: la classification idéaliste des lois.

G. dr. Laza Kostić je tačno konstatovao izlažući pravnu situaciju poslanika koji postane ministar da praksa »dobro čini što ne izvodi iz njih pune konsekvencije, i što činovnike-poslanike smatra za vreme trajanja mandata lišenim svih činovničkih obaveza. Kad se to ne bi činilo, sukobi bi bili neminovni. Ovako, jedan se pravni propis žrtvuje drugome, sukobi se otklanjaju i nelogičnosti pravnog sistema ispravljaju« (st. 88). Ali on nije svestan dovoljno suštine kolizije, i zato i odviše akcentira da se tu radi o »povredi zakona«. Sem toga čini mi se da on konkretno nalazi više tih kolizija nego što ih ima (V. 87—88, Iz činovničkog prava, 1928).

⁷ Administrativno pravo kraljevine Srbije, 1909. Ministri § 1 Pravni položaj ministara.

⁸ Ustavno pravo Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1924, str. 388.

nička. Ona tri stanja, koja postoje kod činovnika: aktivna služba, raspoloženje, penzija, — postoje i kod ministara. O raspoloženju i penziji ministara važe opšti propisi činovničkog zakona, u koliko ne bi bilo propisano drukčije. Godine činovničke službe pretvaraju se u ministarske, i obrnuto. Sve to svedoči da zakon nije smatrao činovničku i ministarsku službu kao raznorodne.«⁹ Pogreška je samo u tome, što on ministre obeležava u opšte kao činovnike, a oni su to u izvesnom obziru samo. Sem toga on je u jednom slučaju izveo jednu dedukciju, što se tiče pitanja o trajanju stanja na raspoloženju.¹⁰

G. dr. M. Ilić je pokušao da svestrano obrazloži tu tezu, iscrpljujući sve pozitivnopravne argumente.¹¹ Ali, kao da je imao u vidu samo te o r i j s k o posmatranje pitanja; ne gledajući na to mi smo baš iz istih primera koje nam je on pružio izvukli suprotne zaključke. Cela naša analiza napred u glavnom se obazire na njegovu argumentaciju.

G. dr. L. Kostić, rešavajući pitanje može li general koji postane ministrom ostati i dalje general, pošto se odlučio za tezu da je ministar činovnik, sasvim prirodno hoće da je i primeni u ovom slučaju;¹² ali onda se baš pokazuje da u njoj nešto fali u samom početku.

Jedini je od onih, koji su pisali o ovome pitanju, koliko mi znamo, dr. Ž. Miladinović stao na gledište da ministar nije činovnik.¹³ On daje takodje tačnu argumentaciju navodeći da kao razloge da »ministar ne mora imati nikakvog ispita niti kakve kvalifikacije.« Ministri su politički ljudi koji dolaze na čelo pojedinih grana državne uprave poverenjem Narodne Skupštine i Kralja. Odredbe o njihovom materialnom stanju su unete u činovnički zakon, da se ne bi morao donositi o tome specialan zakon. U tome svemu se slažem, kao što se vidi iz izlaganja. Ali ne slažem se s njim nikako što se tiče trajanja stanja na raspoloženju ministara.

⁹ op. cit. st. 361.

¹⁰ op. cit. st. 361.

¹¹ Njegov komentar zakona o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda, 1927, st. 5—7.

¹² Iz čin. prava, 1928: Ministri-generalii. V. takodje: činovnici i ministri na raspoloženju.

¹³ O ministrima na raspoloženju (Arhiv za pravne i društvene nauke, april 1925).

Les ministres sont-ils les fonctionnaires dans le droit yougoslave?

Dans la science juridique yougoslave est l'opinion régnante que les ministres sont les fonctionnaires.

L'auteur essaie de démontrer que cette opinion ne porte pas. En premier lieu, elle ne distingue pas le point de vue de la théorie et celui du droit positif. En deuxième lieu, elle n'est que le produit fâcheux de la logique «statique», notre penchant à voir dans les notions les formes, correspondant à la réalité, la vie réelle, parfaitement, «les réalités complètes, achevées, définitives,» d'après les termes du Mr G. R e n a r d — penchant qui domine particulièrement le raisonnement des juristes.

En s'appuyant sur le fait que la loi sur les fonctionnaires civils du 31 juillet 1923 reconnaît aux ministres les avantages matériels (traitement et pension de retraite), aussi bien que la position d'activité, de retraite et mise en disponibilité, en principe comme aux autres fonctionnaires, les partisans de l'opinion régnante ont tiré la conclusion que les ministres sont les fonctionnaires comme tous les autres fonctionnaires. Si en dépit de cela ils constatent, eux mêmes, que la plupart des dispositions de la dite loi ne s'appliquent pas aux ministres, cela confirme seulement que ces auteurs sont suggérés par la logique «statique» qui ne connaît que le dilemme: *ou* ou *non*, les ministres sont les fonctionnaires ou ils ne le sont pas du tout. En réalité, ils peuvent l'être partiellement, plus ou moins, sous un aspect et pas sous l'autre, dans une relation et pas dans l'autre.

De l'identification de ces deux notions ces auteurs ont déduit la solution même pour les cas qui ne sont pas prévus par les lois en général, sans considération de l'article 1er de la loi sur les fonctionnaires civils qui énumère quels articles de cette loi peuvent s'appliquer aux ministres.

Du point de vue *de la théorie* les ministres sont, d'après l'avis de l'auteur, les organes politiques, particulièrement pour la raison qu'ils sont nommés et renvoyés comme les facteurs politiques, en vertu de la confiance de la majorité du Parlement. (Cela ne veut pas encore dire qu'ils sont en même temps les gouvernants dans le sens de la doctrine réaliste de Duguit.) C'est du point de vue *du droit positif* que le problème posé acquiert une forme intéressante. En ce qui concerne ce point de vue, l'auteur constate qu'il y a des questions dont les solutions ne sont pas données dans la loi sur les fonctionnaires ni dans les autres. Ce sont les lacunes des lois qu'on doit combler et notamment par l'appréciation des intérêts. Dans ces cas n'importe pas, si la loi sur les fonctionnaires civils énumère les dispositions à appliquer aux ministres. La doctrine que les ministres sont les fonctionnaires peut conduire, en appliquant sans autre dans ces cas les dispositions réglant le statut des fonctionnaires, aux conclusions contraires aux exigences de l'opportunité et de la justice.

